

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
KUTATÁSI JELENTÉSEI

50.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Dr. Miltényi Károly

ISSN 0236-736-X

Írta:
Illés Sándor

Lektorálták:
Dányi Dezső
Valkovics Emil

MIÉRT KÖLTÖZTEK AZ EMBEREK PÁSZTÓRA 1989—91-BEN?

**Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával.
(Nyilvántartási szám: F 006915)**

**BUDAPEST
1994/1**

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
BEVEZETÉS	7
1. Téma- és helyválasztás	7
2. Az alkalmazott módszerek és technikák, valamint ezek korlátai	7
ÖSSZEFOGLALÁS ÉS FŐBB KÖVETKEZTETÉSEK	10
I. PÁSZTÓ FEKVÉSE ÉS VONZÁSÁNAK JELLEGE	13
1. Pásztó története dióhéjban	13
2. Különböző területfejlesztési politikák hatásai	14
3. Pásztó népességszám változásának okai 1984-től	15
II. A PÁSZTÓRA VÁNDORLÓK ÖSSZETÉTELE	18
1. Nemek szerinti megoszlás	18
2. Korcsoportok szerinti megoszlás	18
3. Családi állapot szerinti megoszlás	20
4. Legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás	21
5. Gazdasági aktivitás szerinti megoszlás	23
6. Elvándorlási helyek szerinti megoszlás	28
III. VÁNDORLÁSI EGYSÉGEK	32
IV. A VÁNDORLÁSOK OKAI ÉS CÉLJAI	41
1. Az okok és célok megállapítására szolgáló eljárások és technikák	41
2. Okok, célok motívumok	42
3. A belső vándorlások céljai Magyarországon	43
4. A Pásztóra vándorlók összes költözéseinek elsődleges indokai	53
5. A Pásztóra vándorlások motívumai	61
6. Az indokok átlagos száma	65
7. A munkával összefüggő okok és célok	65
8. A lakással összefüggő okok és célok	71
9. A családdal összefüggő okok és célok	77
10. Az egyéb (összetett és különleges) okok és célok	82
11. A vándorlási döntés megszületésében közrejátszó tényezők	87
12. Az informáltság szerepe és az információk forrásai	92
V. VÁNDORLÁSI ÉLETTÖRTÉNETEK	94
BIBLIOGRÁFIA	99
MELLÉKLET	103

BEVEZETÉS

1. Téma- és helyválasztás

1992 nyár végén, ősz elején kérdőíves adatfelvétel segítségével vizsgáltuk meg a Pásztóra 1989—91 között állandó jelleggel beköltözőket.

Ez a helyi, teljes körű kutatófűrés-szerű felmérés elsősorban három, Magyarországon eddig tisztázatlan probléma megoldásához szeretne hozzájárulni.

Az első probléma a *vándorlási egységek* definiálása és a vándorlási egységek típusainak kialakítása.

A második probléma a többretegű *vándorlási okok és célok* meghatározása és rangsorának megállapítása. (Az egyébként rendkívül részletes adatokat szolgáltató magyarországi belső vándorlási statisztika méri az elsődleges célokat, de nem tud információval szolgálni a többi okról-célról. E hiányosságot szeretném részben pótolni.)

A harmadik probléma a *vándorlási élettörténetekkel* áll kapcsolatban. A megválaszolendő kérdés itt az, hogy különböző születési évjáratokhoz tartozó személyek hányszor, milyen jelleggel, mekkora időszakonként és milyen távolságokat áthidalva változtatták meg a lakóhelyeiket. A vándorlástörténeteket ismerve lehetőség nyílik paritás specifikus vándorlási valószínűségek kiszámítására.

A fenti problémák megoldási kísérletei mellett még több érdekes megfigyelés is kihámozható a kérdőívekből. Például az, hogy a beköltözők alig vettek részt a második, vagy harmadik gazdaságban.

A vándorlás egy parttalan téma. Rendkívül sok társadalmi jelenség hordozója és közvetítője, változatos térbeli és időbeli megjelenési módokkal. A téma sokoldalúsága ellenére e dolgozatban nem kívánok a társadalmi és térbeli mobilitás már igazolt összefüggéseivel, valamint az anyagi háttér (pénzügyi helyzet) és a vándorlások vélhető kapcsolatával foglalkozni. A tömegméretekben ható makroszintű okokkal (urbanizáció, munkanélküliség...) sem kívánok foglalkozni, hiszen ezek az egyén vándorlására közvetetten hatnak. *Az egyéni szinten közvetlenül ható tényezők feltárása volt a legfőbb célom.*

Pásztó városát választottam a felmérés színhelyéül, azért mert:

1. 1988 nyarán — még egyetemistaként — 100 bevándorlót hasonló kérdésekkel "zaklattam" és ezáltal egy kis jártasságot szereztem a témában és a lebonyolításban egyaránt. (Azóta a migráció kérdésköre — ismert okok miatt — az érdeklődés homlokterébe került.)

2. A Pásztó-i Önkormányzat nem gördített akadályokat a megvalósítás elé, sőt az ott dolgozók érdeklődtek a téma iránt és amennyire módjukban állt segítettek a lebonyolítás zökkenőmentes megvalósítását.

3. A felvételt relatíve *olcsón* meg lehetett csinálni, mert nem volt illetékfizetési kötelezettség, nem voltak lakhatási költségeink és nem kellett sokat fizetni a két helybeli kérdezőbiztosnak sem.

4. A helyismeretünk miatt nagy volt a valószínűsége, hogy *alacsony lesz a válaszadást megtagadók aránya.*

5. A *bevándorlók számának nagyságrendje* elég nagy volt ahhoz, hogy értékelhető adatmennyiséghez és elemszámhoz jussak és elég kicsi volt ahhoz, hogy lehetőségeimet ne lépjem túl.

2. Az alkalmazott módszerek és technikák, valamint ezek korlátai

A felvétel 1989. január 1.—1991. december 31. között az *állandó jelleggel* beköltözők teljes körét mérte fel. A bejelentkezés időpontjakor a 14. életévüket betöltöttekről és idősebbekről készítettünk "Kérdőívet". Szintén "Kérdőív" készült a 14 éven aluli egyedül

költöző gyermekekről. Az ilyen eseteknél a hozzátartozó segített a válaszadásban. A nem egyedül költöző 14 éven aluliakról "Kiegészítő adatlapot" kellett kitölteni és azután csatolni kellett a családfő "Kérdőívéhez".

A felvétel *megfigyelési egysége az egyén* volt. Egyszerűen azért döntöttem az egyéni szint vizsgálata és a személyenkénti kikérdezés mellett, mert az egyéni szintek összevonásából — a párhuzamosságok kiszűrése mellett — elő tudom állítani a családi dimenziót. Fordítva ugyanezt nem tehetném meg.

Mivel Magyarországon a vándorlási döntések meghozatalában az egyénnek és közvetlen környezetének (családjának) van elsősorú szerepe, ezért az egyéni kikérdezést tartottam a problémáim megoldásához vezető leginkább járható útnak. Nincs illetékesebb magánál a költözőnél. A költöző és környezetének "teljes" feltárása után, meg lehetne határozni a költözés determináló faktorait, de akkor sem tudnánk direkt kérdések nélkül megállapítani, hogy mely momentumokat vett figyelembe az egyén és hogyan "súlyozta" azokat. A fenti indokok miatt választottam az egyéni szintű kikérdezési módot.

Közvetlen és közvetett, zárt és nyitott kérdések egyaránt megtalálhatók a kérdőívben. A személyes jellemzők zárt kérdései után, a vándorlás indokait nyitott kérdések segítségével tudakoltam, majd újra zárt kérdésekkel "ellenőriztem" a családi-, munkahelyi- és lakásviszonyok változásait. A "nehéz kérdéseket" — melyek esetemben a jövedelemre, vagy a legbensőbb családi viszonyokra vonatkoztak volna — elkerültem. Ez talán bátoratlan lépésnek tűnhet az Olvasó szemében, de ha elgondolkodik a kérdező és a válaszoló viszonyának aszimmetrikus voltáról és figyelembe veszi, hogy a válaszoló idejének rablásáért semmit sem adunk cserébe az intellektuális izgalmon kívül, akkor beláthatja, hogy egy-két információért nem érdemes az egésztestet kockáztatni. Különben is Pásztó egy kicsi város, ahol a "hírek" futótűzszerűen terjednek el. A felvétel egyik sikeres momentumának tartom azt a tényt, hogy válaszadás megtagadására nem került sor.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a következtetésem — ha ezt külön nem jelzem — kizárólag Pásztó viszonylatában, az egyéni szintre érvényesek. Ha esetleg családi szintű elemzésre térek át, vagy bátorodom megyei, országos szintre hipotéziseket felállítani, azt szintén jelezni fogom.

Torzítások, torzulások származhatnak a megfigyelték száma és a bejelentkezők száma közötti különbségből, a költözés és a kikérdezés közötti időszakok eltérő hosszából és szinte mint minden felvételnél a kérdezettektől, a kérdezőktől és magukból a kérdésekből is.

A Demográfiai Évkönyv szerint a három év folyamán 574 fő jelentette be magát állandó jelleggel Pásztóra. Az önkormányzati nyilvántartás archív állományában 604 személyről találtam "Személyi nyilvántartólapot". Ebből az államigazgatási melléktermékből ki tudtam írni a nyilvántartottak nevét, születési helyét és idejét, családi állapotát, a nyilvántartott költözők előző állandó lakóhelyét, az új állandó lakóhelyét és annak címét, valamint a nyilvántartó lap kiállításának időpontját.

A 604 db nyilvántartó lapból — az 1989—91-es évekre vonatkozóan — 504 eset volt az állandó jellegű költözésekkel kapcsolatos. A pontosan 100 db nyilvántartó lapból 43 esetben 1989 előtt költöztek be; 24 esetben születések utáni át- vagy bejelentkezés történt; 12—12 esetben ideiglenes bejelentkezés, ill. Pásztón belüli mozgás volt a kizáró ok; 9 esetben különféle adminisztratív hiányosságok fordultak elő.

Az 574 és az 504 beköltözés közötti különbség — valamint a később felsorolandó csökkenések —, az alábbi tényezőkkel magyarázhatók:

1. A beköltözések és a beköltözők száma a három naptári év alatt nem azonos. A különbségek a mozgékony személyek többszörös költözései és valamilyen vélt, vagy valós érdek miatti ki- és bejelentkezések okozták (5,9%).
2. A bevándorló ténylegesen elköltözött Pásztóról (58,2%).
3. A beköltözés fikatív volt (5,1%). (A bejelentkezést nem követte, vagy nem előzte meg beköltözés. A bejelentkező soha nem lakott és lakása sincs a megadott lakcímen.)
4. A beköltöző meghalt (1,7%).
5. Adminisztrációs hiba is előfordult (6,8%).

6. Mátraszőlőkre költözött (11,0%).

7. Ideiglenes lakását (lakóhelyét) állandó jellegűre változtatta (11,4%).

A nyilvántartó lapok alapján az 504 esetből 144-ben kideríthető volt, hogy a 144 személyt különböző okok miatt nem kell kikérdeznem. A maradék 360 egyénről készült kérdőív és ebből a kikérdezés során 267 személyről készült teljesen kitöltött "Kérdőív", vagy "Kiegészítő adatlap".

A 267 fő statisztikai szempontból rendkívül kicsi esetszám, szociológiai szempontból azonban elégségesnek tűnik. Következtetéseim levonásánál igyekszem figyelembe venni a nagyságrendből eredő torzulásokat is.

A kiadványban szereplő adatok *kézi feldolgozásból* származnak. A felvétel adatainak gépi rögzítése és matematikai-statisztikai eszközökkel történő elemzése (elsősorban a távolság szerepét vizsgálva) a feldolgozás második fázisában fog megvalósulni.

E helyen köszönetet szeretnék mondani az Intézet kutatóinak — elsősorban *Pongrácz Tibornénak* — a "Kérdőív" tartalmi kialakításában való segítő közreműködésükért, az Intézet vezetőinek, mert lehetőséget adtak a felvétel megtervezésére és lebonyolítására, Pásztó város Jegyzőjének és Polgármesterének azért, mert a felvételt megvalósíthattam.

Hálával tartozom e kiadvány gépelőinek és szerkesztőinek gondos munkájukért.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS FŐBB KÖVETKEZTETÉSEK

Enyhe nőbőbblet figyelhető meg a Pásztóra vándorlók között és a legmobilabb korosztályt a 15—29 évesek alkotják, akik közül az általános tapasztalatoknak megfelelően a 20—24 évesek a legmozgékonyabbak. Mindkét nemnél döntő mértékben házasok költöztek. A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy *a Pásztóra költözők nem, kor és családi állapot szerinti megoszlása hasonlít a belföldi állandó jellegű vándorlások ugyanilyen struktúráihoz*, tehát úgy látszik, hogy a Pásztóra költözők e téren nem rendelkeztek különleges jellemzőkkel. A beköltözők iskolai végzettsége általában magasabb, mint a magyar népességé. A vándorlástörténeti részből kirajzolódik, hogy *a felsőfokot végzettek térpályái sokkal hosszabb távolságokat ívelnek át, mint az alacsonyabb végzettségűeké*. A kormegoszlásból következően a költözők között valamivel nagyobb arányban fordultak elő aktív keresők, akik döntően alkalmazásban álltak és akik közül a szellemi foglalkozásúak felülreprezentáltak voltak. A Pásztóra költözők között az az érdekes jelenség tapasztalható, hogy *sem az elvándorlás helyén, sem Pásztón nem volt jellemző a második gazdaságban való részvétel*. Pásztó vonzó ereje különösen a közvetlen környezetében található kis településekre terjedt ki és innen származott a beköltözők zöme.

Vándorlási egységeken az egy időszakban együtt költözőket értettem. *Vándorlási egységnek* tekintetem az elvándorlás helyének azonos lakcíméről az odavándorlás helyének azonos lakcímére költöző személyt, illetve — maximum 30 nap különbséggel — együtt költöző személyek csoportját. Nem értetem bele a fogalomba a szét- és az összeköltözőket. A definíciót nem tekintem véglegesnek, a megállapodáson alapuló elemek (pl. időintervallum) megváltoztatásával finomítható és kiterjeszhető e meghatározás. Mindenesetre a vándorlási egységek a család fogalmával jobban megragadhatók, mint a háztartás fogalmával. A vándorlási egységek döntő mértékben egy családból, vagy egy személyből álltak. Az egy családból álló vándorlási egységek közel kétharmada gyermekes család volt, ami arra utal, hogy *a gyermek/ek/ léte egy családban gyakran költözést kikényszerítő tényező lehet*. A közhiedelemmel ellentétben az egyedül élők — a pásztói adatok szerint — nem mozgékonyak. Fentebb utaltam arra, hogy a vándorlási egységek jelentős része egy személyből áll, de ezek a személyek túlnyomórészt mind az elvándorlás, mind az odavándorlás helyén kapcsolódtak valakikhez, többnyire családjukhoz.

Magyarországon az állandó jelleggel költözők elsődleges vándorlási céljai erős családorientációt jeleznek; a munkavállalással kapcsolatos motívumok ehhez képest gyengébbek.

Pásztón a költözést elősegítő összes motívumot biztos, hogy nem sikerült a felszínre hozni, hiszen a válaszolók néha nem csak mások előtt, hanem még önmaguk előtt is rejtgették tettük indítékait. Feltételezhető viszont, hogy a motivációs rendszer döntő részét sikerült felfedni a direkt és indirekt kérdések segítségével.

A költözést elősegítő motivációs rendszer két részre osztható:

1. Az elvándorlás helyén ható taszító okokra.
2. Az odavándorlás helyére vonatkozó vonzó célokra.

A taszító és vonzó erők összemosódtak a válaszokban. Szétbontásuk, analízisük a feldolgozási fázisban történt meg, mivel az egyes indokok igen gyakran összetettek voltak és sokszor egymásból következtek. *A Pásztóra költözők vándorlási döntései elsősorban a pozitív vonzó erők miatt következtek be, és csak másodsorban a negatív taszító erők miatt*. A motivációs rendszer két mereven elkülönülő részre bontása azért sem tekinthető általános érvénnyel alkalmazhatónak, mert egyes motívumok (pl. házasságkötés, válás) taszító okoknak és vonzó céloknak is egyaránt tekinthetők.

Az összes Pásztóra vándorlást elősegítő motívum egyharmada a *családdal*, egyharmada a *lakással*, közel egyötöde a *munkával* kapcsolatos. Megállapítható, hogy a családi élet szinte minden eseménye lehet vándorlást előidéző motívum. A lakással kapcsolatos indokok rendkívül magas aránya elsősorban helyi tényezők következménye, azért mert Pásztón a vonatkozó időszak előtt és alatt sok új lakás és családi ház épült.

Az indítékoknak jól meghatározható hierarchiája volt, mely utalt az egyén értékrendjére. Az indítékok rangsora közvetve utalt a társadalmi állapotokra. A rangsorbeli változások pedig valószínűleg több áttételen keresztül gazdasági-társadalmi változásokat jeleztek. Figyelemre méltó tényként értékelhető, hogy a nyílt munkanélküliség megjelenésének és kezdetének időszakában, csak a negyedrangú indokok sorában volt domináló a munkával kapcsolatos motívum, és a sorszámokénti második helyezést egyszer sem tudta megszerezni. E megfigyelések is a munka vándorlásokban betöltött jelentőségének alacsony fokára hívják fel a figyelmet. Feltételezhető azonban, hogy e téren a munkanélküliség hatására a közeljövőben változás fog történni.

A Pásztóra költözők vándorlástörténetét vizsgálva jellemző volt az elsődleges okstruktúra nemenkénti megoszlása. *A férfiak gyakrabban említettek munkával, illetve tanulással; a nők pedig családi étellel kapcsolatos indokot vándorlásuk mozgatórugójaként.* Úgy tűnik, hogy a Pásztóra költöző 1930–44 között született kohorszok mozgékonyabbak voltak mind az ezt megelőző, mind az ezt követő kohorszoknál. *A legalább öt alkalommal költöző személyek szinte már rutinszerűen költöztek.* A 0–14 éves életkorban jellemző "A szülőkkel együtt költözés". A leggyakrabban költöző 15–29 évesek körében nem állapítható meg domináns motívum. A munkával, lakással, családdal kapcsolatos indokok közel azonos nagyságrenddel fordultak elő. Erre az életszakaszra esik a tanulási periódus, és ennek befejezése; a munka világába való belépés és a megfelelő állás megtalálása; a szülőktől való elszakadás, az önálló élet megkezdése; a családalapítás és az ezzel együttjáró többi esemény viszonylag rövid intervallumban történő összezsúfolódása. A 30–44 évesek körében szintén nem találtunk domináns indokcsoportot, viszont a 45–60 évesek között a gazdasági aktivitás befejezése már jellemző indoknak minősült.

Az időskorúak és a gyermekek költözésében rendkívül nagy szerepe volt környezetük és családtagjaik akaratának. A vándorlók többsége (70–80%-a) mégis a külső körülmények által befolyásolt szabad akaratából költözött Pásztóra. A kikérdezés során az egyéni döntési szinten túl kirajzolódott egy családi döntési szint is, mely leginkább az olyan típusú érdek-egyeztetésre hasonlított, ahol nem egyenrangú felek ülnek egymással szemben, mégis kompromisszumot keresnek. *A döntéshozatali folyamatára* megalkotásakor a szakirodalmi előzmények mellett a vezetői döntéshozatal és a kockázatvállalás általános jellemzőit vettem figyelembe a kikérdezés során tapasztaltakon kívül. Rendkívüli fontosságú az *információ* szerepe a vándorlási döntések meghozatalakor. A személyes tapasztalatok döntő súlya mellett az informális csatornák játszottak döntő szerepet. A formális csatornákat (újsághirdetések, nyilvános pályázatok...) rendkívül kevesen vették igénybe. *A vándorlási döntés lényeges tulajdonsága, hogy korrigálható.*

Gyermek születése, illetve léte valószínűleg növeli a család térbeli mobilitásának esélyét, azért, mert:

1. A Pásztóra költöző nők között a gyesen és gyeden lévők aránya több mint a négyszerese a megfelelő korú magyar női népességen belüli gyesen és gyeden lévők arányának.
2. A családokból álló vándorlási egységek 71%-a gyermekes család volt.

A vándorlási indokok sokrétűek voltak, és a vándorlási döntések meghozatalára is rendkívül sok tényező hatott. Fel sem merült bennem, hogy bizonyos *hitelezési gyakorlat* is e tényezők között szerepelhet!

A felvétel alapján kirajzolódó, országos dimenzióra vonatkozó empirikus alapokon nyugvó hipotéziseink az alábbiak:

1. *Az állandó jellegű belső vándorlásokban résztvevők iskolai végzettsége kedvezőbb az országos átlagnál.*
2. *A felsőfokot végzetek térpályái sokkal hosszabb távolságokat ívelnek át, mint az alacsonyabb végzettségűeké.*

3. *A vándorlókra nem jellemző a második gazdaságban való részvétel. Valószínűsíthető, hogy jövedelmi helyzetüket elsősorban térbeli mobilitásuk következményeiből eredő többlethasszonnal javítják.*
4. *A vándorlási egységek döntő mértékben egy családból, vagy egy személyből állnak.*
5. *A vándorlásoknak mindig több indoka van. A vándorlásokat motiváló tényezők igen gyakran összetettek és egymással okozati láncot alkotnak.*
6. *Az indítékoknak jól meghatározható hierarchiája van, mely utal az egyén (csoport) értékrendjére.*
7. *A vándorlási döntés többrétegű is lehet. Leggyakrabban egyéni elhatározás eredménye, de csoportos költözés esetén megfigyelhető egy közös (elsősorban családi) döntési szint is.*
8. *A vándorlási döntés mechanizmusában szerepelnek tények, feltételezések, szándékok, elképzelések, kívánságok és ezek racionális és olykor irracionális egybevetése. A reverzibilitás a "szabad akaratból" születő vándorlási döntések lényeges tulajdonsága.*
9. *Az időskorúak és a gyermekek költözésében nagy szerep tulajdonítható családtagjaik és környezetük akaratának.*
10. *A férfiak és nők elsődleges indokainak szerkezetében jellemző különbségeket találhatunk. A férfiak gyakrabban említenek munkával, a nők pedig családi élettel kapcsolatos motívumokat vándorlásuk "mozgatórugójaként".*
11. *Gyermek születése, illetve léte növeli a család térbeli mobilitásának esélyét.*

I. PÁSZTÓ FEKVÉSE ÉS VONZÁSÁNAK JELLEGE

Pásztó Nógrád megyében a Cserhát hegység keleti és a Mátra hegység nyugati lábánál a Zagyva folyó völgyében fekszik. Nyersanyagokban és energiaforrásokban szegény e vidék, *helyi energiái* közül a tiszta ivóvíz, a fa (mint építőanyag, vagy ipari nyersanyag), a posztvulkáni működés eredményeképpen feltörő meleg gyógyvíz és a közepes minőségű termőföld említhető meg.

A földrajzi fekvéséből eredő *helyzeti energiái* sokkal jelentősebbek. A város a hegyvidék és az alföld találkozásánál (vásárvonalon) fekszik. A környező városok 15–30 km távolságra vannak és így Pásztó viszonylag nagy vonzaskörzettel rendelkezik. Közlekedési viszonyai jók, hiszen a 21-es közúti főút, és egy vasúti fővonal mentén fekszik [1]. Pásztót a Mátra nyugati kapujának is nevezik. *Vonzóereje a harmadik szektor elemeire terjed ki. Elsősorban kereskedelmi, közigazgatási és kulturális központi szerepkörrel bír.*

1. Pásztó története dióhéjban¹

A legkorábbi leletek késő vaskoriak, környékén avarkori (Óvár), és szkíta (Ágasvár), emlékekre bukkantak.

Az előkerülő római pénzek Pannónián túli élénk kereskedelemre utalnak.

A IX. századig szlávok lakták e vidéket, erre utal Pásztó neve (szláv nevekben ménló, csődör jelentésű, de lehet pásztor is).

Anonymus is megemlíti a települést.

A görög szertartású pásztói monostor a honfoglalás előtti időkből származott. 1190-ben *III. Béla* cisztercita apátságot alapított, mely hiteles helyként (Convent) is szerepelt.

A XIII. századra mezővárossá (Oppidum) fejlődött a település, *III. András* korában már vásártartási joggal rendelkezik [3].

Zsigmond király 1407-ben a budai polgárokat megillető jogokkal ruházta fel Pásztó népét, tehát a település hivatalosan is *város lett*. Virágkorát a XV. században élte.

A török uralom alatt valószínűleg a kettős adózású területek közé tartozott.

Legrégibb ismert pásztói céh a szabóké, privilégiumát 1666-ban kapta *I. Lipót*-tól. A török kiűzése után nagyszámú szerb, kevesebb német, és szlovák költözött ide.

1785-ben posta (collectura) létesült.

A XVIII. században Pásztó a Zagyva völgyének legfontosabb *kereskedelmi és ipari központja*. E szerepet a XIX. század első feléig megtartotta a kézműipar másodvirágzása és a környék nagy kereslete miatt.

1836-ban az egész város leégett. Az újjáépítéséhez szükséges fát a környező erdők szolgáltatták. A Mátra város feletti gerincei azóta csupaszok.

A XIX. század második felében kezdődő kapitalista fejlődés eredményeként közlekedési-kereskedelmi csomópont (1867. Hatvan-Salgótarján vasútvonal megnyitása), ennek ellenére Pásztó szerepe halványul a tőle északra felvirágzó bányászat és nehézipar előretörése következtében. Ezen időszakban relatív pozícióját sem tudta kihasználni a település. A Pásztó környékén termelt cukorrépát dolgozták fel a Hatvan-i Cukorgyárhoz közeli Selyp-i Cukorgyárban. A Cementmű is selypi telephelyet kapott, bár az alapanyagok és nyersanyagok Pásztó környékén is megtalálhatók. A szerzők szerint szubjektív okok is közrejátszottak a város fejlődésének megtorpanásában. Az *Almássy* grófok megakadályozták nagyobb ipari létesítmények telepítését, mert ezáltal olcsó munkaerőtől estek volna el. A század végén virágzó szőlőkultúráját a filoxéra elpusztította. Pásztó elmaradott céhes jellegű ipara, és

¹ Az összefoglaló főleg Csépany István—Pintér Nándor (szerk.): Pásztó története című mű alapján készült [2].

fejletlen mezőgazdasága miatt nem bírta a versenyt Hatvannal és Salgótarjással. *1901-ben lemondott városi rangjáról* és a kevesebb adóval járó nagyközségi státust vállalta.

A város története folyamán jelentős helyi *kulturális központ* volt (bazilika kolostor, majd ciszterciák). 1529-ből származik az első forrás, hogy volt világi iskola is. A XIX. század elején Eger és Gyöngyös után Heves vármegye harmadik legnagyobb iskolájával rendelkezett. A XIX. század végén új iskolatípus, a polgári fiúiskola nyitja meg kapuit. A két világháború között Pásztón működő iskolatípusok: elemi iskola, gazdasági továbbképző, iparos tanonciskola, polgári iskolák (fiúk, leány) és kereskedelmi szakiskola.

A két világháború között is közlekedési csomópont, valamint piacairól híres.

A XIX. század végén, XX. század elején nagyarányú az elvándorlás. Az irányok változóak. A XIX. század végén a főváros felé, a századfordulótól a tengerentúlra, a 20—30-as években ismét Budapestre, vagy környékére költöztek el elsősorban munkakeresés céljából.

A XX. század első felében Pásztó és környéke alapvetően mezőgazdasági jellegű a kedvező természeti feltételek és a biztos felvevő piac miatt. Ipara elmaradott kézműipar volt, kereskedelme viszont fejlett (25 ezer ember szükségletét elégítette ki). Tehát *gazdasági életében a mezőgazdaság és a kereskedelem játszott döntő szerepet*.

1945 utáni változások az országos folyamatokba illeszkedtek. A földosztás utáni termelőségvetkezeti alapítási kísérletek megbuktak (1961-ben sikerül), viszont a Gépjavító Állomásból kinőtt Állami Gazdaság (1951) életképes maradt. A kisebb üzemeket államosítják. Salgótarján és Nagybátony fejlett nehézipara elszívta a munkaerőt és mezőgazdasági keresletet támasztott.

1950-ben csatolták Nógrád megyéhez és járási székhely lett. A lakosság 60%-a a mezőgazdaságban dolgozott és a könnyűiparon belül a szikvíz és a sütőipar jelentősebb.

A 60-as évek közepétől a decentralizált iparfejlesztésnek köszönhetően az olcsó, kevésbé képzett női munkaerő helyben foglalkoztatására, kihelyezett üzemeket (leányvállalatokat) "kapott" a település. Ez időben az iparosítást tekintették a településfejlesztés leghatékonyabb eszközének és abból következően, hogy tőle északra fekvő Nagybátony és Salgótarján elsősorban nehézipari jellegűek, itt a könnyű- és élelmiszeripar, valamint a mezőgazdasági ellátó funkciót fejlesztették.

1961-ben megalakult "Béke" Mgtisz, mely 1975-ben a környező falvak (Hasznos, Mátraszőlős, Tar) gazdaságaival egyesült.

Iskolák születtek és szűntek meg. Megszűnik a polgári iskola és az elemi, helyettük 8 osztályos általános iskola lesz. Az 1957—58-as tanévtől szakmunkásképzés indult. 1951-ben hozták létre a 4 éves Közgazdasági Technikumot és vele párhuzamosan 1954-től gimnáziumi osztály is indult. A Mikszáth Kálmán Gimnázium és Postaforgalmi Szakközépiskola az utóbbi években kiegészült az 5 éves képzést biztosító magyar-francia tannyelvű osztályokkal.

2. Különböző területfejlesztési politikák hatásai²

A mindenkorai településpolitikára Pásztóra gyakorolt hatását tanulmányozva megállapítható, hogy a 60-as évek közepétől indultak be a település számára kedvező folyamatok. Véleményem szerint ezen kedvező folyamatok pozitív hatása a 80-as években csúcsondott ki.

Az 50-es években a már korábban kialakult ipari központok fejlesztése, új szocialista városok kiépítése a cél. Közben Budapest rendkívül erősen gyarapodik. A megyén belül Salgótarján szívta el a fejlesztési források nagy részét.

A 60-as évek első felére esik a mezőgazdaság kollektivizálása. A mezőgazdasági jellegű területek, közöttük Pásztó aktív népességének egy része is megindult az ipari területek felé, és megnőtt az ingázók száma. A 60-as évek első felében még mindig Budapest és az 5 nagyváros fejlődik dinamikusán. Gyors területi átrendeződés és a nagytérségi mozgások ezen

²Az összefoglalás részben Kovács Tibor [5] hivatkozási számú tanulmánya alapján készült.

időszak termékei. Megindult az iparfejlesztés decentralizált szakasza, ami Pásztót is pozitív módon érinti. A decentralizált iparfejlesztés hátránya az volt, hogy a leányvállalatok termelte hasznot az anyavállalat elvonta, és ez miatt a településfejlesztés belső tartalékai szűkültek.

Az 1971-ben deklarált és később a gyakorlatba is átültetett Országos Településhálózat Fejlesztési Koncepció célja a vonzásközpontok területileg arányos elhelyezése volt. Pásztó részleges középfokú központ lett. Célul tűzték ki, hogy a megye harmadik városává kell fejleszteni. Ezután a település vezetői minden erejüket a városi rang megszerzésére összpontosították [4]. Próbálták megfelelni a várossá nyilvánítás kritériumainak, de a 70-es évek a közepes városok nagyarányú növekedésének időszaka. Pásztón 1971—75 között a decentralizált ipartelepítés hatásának tulajdonított beköltözési hullám tapasztalható.

A 80-as évek első fele a nagyközségek, a kisvárosok erőteljesebb fejlesztésének időszaka. *1984. január 1-én Pásztót várossá nyilvánították.* A városi rang eléréséhez szükséges infrastrukturális fejlesztés és a növekvő lakásépítés újabb bevándorlási hullámot indukált.

A városok a területi munkamegosztásban központi tevékenységekre (funkciókra) specializálódtak. Pásztó központi szerepkörei leginkább a szolgáltatásokban, az oktatásban és mint közlekedési centrum domborodnak ki. Lakosságához viszonyítva lényegesen nagyobb területre járnak be vásárolni, mint Balassagyarmatra és Salgótarjánba. Lakóhelyfunkciója erősebb, mint a munkahelyfunkció, azért, mert vonzáskörzetéből induló ingázásnak nem centruma, sőt napi ingázási különbözete is negatív.

Az 1980-as évek végén, a 90-es évek elején a Salgótarjánba és Nagybatonyba ingázók az ismert okok miatt elveszítették munkahelyüket. A helybeli leányvállalatok és mezőgazdasági nagyüzemek a csőd szélén álltak. Vajon miért költöztek Pásztóra ilyen helyzetben az emberek? A válasz egyes elemeit megelőlegezi az alábbi tábla.

*1. Az 1985—1989 között épült lakott lakások szobaszám szerint
Nógrád megye városaiban*

Városok	Együtt	szobás				100 lakosra jutó új lakások száma
		1	2	3	4—X	
Salgótarján	1391	199	172	711	309	2,9
Balassagyarmat	422	34	76	88	224	2,2
Bátonyterenye	349	4	53	167	125	2,3
Pásztó	452	44	100	126	182	3,7
Rétság	133		11	63	59	3,1
Szécsény	223	11	14	50	148	3,5
Együtt	2970	292	426	1205	1047	2,8

Forrás: 1990. évi népszámlálás Nógrád megyei adatai. Budapest, 1992. 280—281. oldal.

Az első táblából látható, hogy a megyeszékhelyen kívül a legtöbb lakás Pásztón épült. A 452 új lakás nem a város lélekszámából következik, hiszen — egy durva mutatót képezve — ha az épült lakások számát elosztjuk az 1990-es lakónépességgel, akkor a Pásztón kapott érték a legmagasabb a megyében.

3. Pásztó népességszám változásának okai 1984-től

Egy település népességszám változását három tényező befolyásolhatja. Az egyik a terület természetes szaporulata, a másik a vándorlási különbözete, a harmadik a közigazgatási változások nyomán módosuló településhatár változásokkal kapcsolatos. A természetes

szaporodás és a vándorlási különbözet — előjelüktől függően — egymás hatását erősíthetik, vagy kiolthatják.

Egy település adott időszakra vonatkoztatott népességszám változását tényleges szaporulatnak nevezzük. Az évenkénti *tényleges szaporulatot* kiszámíthatjuk az egymást követő évek népességszámainak egyszerű kivonásával, vagy a természetes szaporodás és a vándorlási különbözet kivonásával.

Pásztó népességének számát a közigazgatási határok módosítása befolyásolta a legnagyobb mértékben. E tényezőhöz képest a természetes szaporodás és a vándorlási különbözet alig módosította a település lakosságának számát. Ha a természetes szaporodás és a vándorlási különbözet népességszám módosító hatását tanulmányozzuk, akkor a népességfejlődést a vándorlási különbözet változtatta meg nagyobb mértékben. Az állandó vándorlások különbözetei a vizsgált időszak folyamán túlnyomórészt pozitív előjelűek voltak. Az ideiglenes jellegű vándorlásoknál viszont jóval gyakrabban volt a vándorlási különbözet negatív.

2. Pásztó népessége és népmozgalma 1984—1992 között

Év	Lakónépesség száma (jan. 1.)	Élveszületések	Halálozások	Természetes szaporulat	Állandó vándorlások			Ideiglenes vándorlások		Ideiglenes visszavándorlások		Ideiglenes vándorlások és visszavándorlások különbözete + —	Vándorlások összesen + —
					Oda-vándorlások	EI-vándorlások	Vándorlási különbözet + —	Oda-vándorlások	EI-vándorlások	Állandó lakóhelyre visszavándorlások	Ideiglenes lakóhelyről visszavándorlások		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1984	8 578 ³	146	139	7	168	202	—34	195	302	184	84	—7	—41
1985	12 070	140	173	—33	226	221 ⁴	5	198	238	163	83	40	45
1986	12 082	178	166	12	234	197	47	121	219	179	100	—19	28
1987	12 122	144	149	—5	308	204	104	156	270	194	153	—73	31
1988	12 148	163	155	8	228	211	17	114	228	163	95	—46	—29
1989	12 127	129	170	—41	176	186	—10	93	219	118	72	—80	—90
1990	12 217 ⁴	155	180	—25	254	152	102	96	177	137	75	—19	83
1991	12 275	144	182	—38	144	124	20	149	161	107	84	11	31
1992	12 268	123	137	—14	130	147	—17	96	145	93	78	—34	—51
1993	10 424 ⁵												

³Hasznos, Mátrakeresztes, Mátraszőlős nélkül.

⁴Az 1990. évi népszámlálás előzetes adatai alapján.

⁵1991. III. 1-től Mátraszőlős elszakadt Pásztótól.

Forrás: Területi Statisztikai évkönyvek 1982—92, KSH. Bp.
Demográfiai évkönyvek 1984—92, KSH. Bp.

II. A PÁSZTÓRA VÁNDORLÓK ÖSSZETÉTELE

1. Nemek szerinti megoszlás

A 267 kikérdezett költöző közül 141 nő (52,8 %) és 126 férfi (47,2 %) volt, tehát *enyhe nőtlébblet figyelhető meg a Pásztóra vándorlók körében*, ami arányaiban hasonlatos az állandó jellegű vándorlások nemek szerinti megoszlásának — hosszabb ideje állandósult — országos értékeihez (1960-ban 51,9%; 1970-ben 51,8%, 1980-ban 52%; 1990-ben 51,5% volt a nők aránya az állandó jelleggel vándorlók között)⁶. Megállapítható, hogy a Pásztóra vándorlók nemek szerinti megoszlásában egyedi, specifikus vonás nem tapasztalható.

Az állandó jellegű vándorlásokban tapasztalható magasabb női arány egyrészt magyarázható a nők megváltozott társadalmi szerepével és státusával — mint általános társadalmi tényezőkkel — [6], másrészt a kistérségi vándorlások dominánssá válásával, mely többnyire szerintem a nőtlébbletet erősíti a belső vándorlásokban.

2. Korcsoportok szerinti megoszlás

3. A Pásztóra vándorlók nemek és korcsoportok szerinti összetétele

Korcsoport	Férfi		Nő		Együtt	
	szám	%	szám	%	szám	%
0—4	14	5,24	20	7,49	34	12,73
5—9	9	3,37	9	3,37	18	6,74
10—14	6	2,25	7	2,62	13	4,87
15—19	4	1,50	15	5,62	19	7,12
20—24	21	7,87	33	12,36	54	20,22
25—29	24	8,99	22	8,24	46	17,23
30—34	22	8,24	12	4,49	34	12,73
35—39	6	2,25	3	1,12	9	3,37
40—44	3	1,12	4	1,50	7	2,62
45—49	3	1,12	2	0,70	5	1,87
50—54	4	1,50	3	1,12	7	2,62
55—59	8	3,00	5	1,87	13	4,87
60—64	2	0,70	1	0,37	3	1,12
65—69						
70—74			1	0,37	1	0,37
75—79			4	1,50	4	1,50
Összesen	126	47,19	141	52,81	267	100,00

⁶1971 és 1972 fordulóján Franciaországban szintén enyhe nőtlébbletet figyeltek meg a vándorlók körében [9].

4. A belföldi állandó jellegű vándorlások nemek és korcsoportok szerint (%)

Korcsoport	Férfi	Nő	Együtt
0—4	4,89	4,74	9,63
5—9	3,23	3,06	6,28
10—14	3,06	3,05	6,11
15—19	3,28	5,69	8,97
20—24	7,63	9,94	17,57
25—29	6,92	5,85	12,77
30—34	5,05	3,89	8,94
35—39	4,02	3,11	7,13
40—44	2,62	2,08	4,70
45—49	1,78	1,51	3,29
50—54	1,24	1,22	2,46
55—59	1,11	1,28	2,39
60—64	1,08	1,17	2,25
65—69	0,84	1,23	2,07
70—74	0,52	0,88	1,40
75—79	0,58	1,22	1,80
80—X	0,63	1,60	2,23
Összesen	48,49	51,51	100,00

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 1990. KSH Budapest, 1992. 352—353. oldal.

A Pásztóra vándorlók korösszetételében sem látszik specifikus vonás, a belföldi állandó jellegű vándorlások korösszetételéhez képest, bár ezt félve állítom, hisz a vándorlók kor és más ismérvek szerinti struktúrái nem tekinthetők a kockázatnak kitett népesség kor szerinti struktúrájától függetlennek. A fenti feltételezéseket állítássá akkor változtathatnánk át, ha kiszámítanánk a korszpecifikus arányszámokat. Nevezők hiányában sajnos ezt nem tehetjük meg.

A legmobilabb korosztályt a 15—29 évesek alkotják, és megfigyelhető az öregkori aránynövekedés is. A 0—14 évesek nagyrészt szüleikkel együtt költöző gyermekek, akik születésével a család valószínűleg kinőtte régebbi otthonát, vagy éppen most tudott lakáshoz jutni. Elgondolkodtató, hogy a szülők vándorlási indoklásában alig szerepeltek gyermekre vonatkozó okok, célok, mégis nagy bizonyossággal állítható, hogy költözésükben közvetve-közvetlenül szerepe kellett hogy legyen a gyermek érdekeinek, bár ezek nem artikulálódtak. 15—29 évesek között az általános tapasztalatnak megfelelően a 20—24 évesek alkotják a legmozgékonyabb réteget. E magas arányt magyarázza, hogy ebben az életszakaszban szinte minden embernél változások következnek be családi-, iskolai-, munkahelyi életútjában, és ezek a változások sokszor költözéseket indukálnak. Kis arányban szerepelnek a 30—54 életév közötti korcsoportok a Pásztóra vándorlók között. Némi emelkedés csak a nyugdíjkorhatár körül, illetve a 70. év után tapasztalható. A 70. év fölöttiek vándorlása — a gyermekekhez hasonlóan — már elsősorban nem saját elhatározás következménye. Az 5 fő özvegyasszonyt érezhetően gyermekeik befolyásolták döntésük meghozatalakor. Bár nem mondták ki, de valószínűsíthető, hogy több öreg szülő azért költözött be Pásztóra, hogy gyermekének előnye származzon ebből. Például megtarthatja önkormányzati lakását, könnyebben kaphat nagyobb lakást, szerezhethet magasabb hiteleket, és egyéb más irányú kedvezményeket. Véleményem szerint nem szerencsés dolog idős embereket kimozdítani megszokott környezetükből, még nagyarányú kedvezmények megszerzéséért sem, bár a beköltözéssel a szülő gondozása, ápolása a vele való törődés lehetősége megnő.

A kikérdezés során a 70 év felettiéknél érezhető volt némi szülői keserűség az elköltözés miatt. E problémát oldotta fel a "kétlaki életmód" intézménye, ami azt jelenti, hogy a szülő nem adta fel régi lakását, nyáron ott él, esetleg dolgozik a kertjében, télre pedig beköltözik a gyermekéhez. E "kétlaki életmód" nem ismeretlen jelenség a magyar gazdaságtörténetben, településtörténetben. A rideg állattartással összefüggésben a pásztorok és a török hódoltság utáni tanyafejlődés első szakaszában a tanyások is hasonlóan cselekedtek.

3. Családi állapot szerinti megoszlás

A Pásztóra vándoroltak leírására szolgáló ismérvek közül a családi állapot szerinti megoszlás azt mutatja, hogy *mindkét nemnél döntő mértékben házasok költöztek be*. A házas családi állapotúakat a nőtlenek, illetve hajadonok követik, a házasok nagyságrendjének ötödével, majd az elváltak és az özvegyek következnek, a házasok arányának kevesebb, mint tizedével. Az egyes családi állapotokat megfigyelve a nemek között jelentős aszimmetria nem fordult elő.

5. A 15 éves és idősebb Pásztóra költözők családi állapot és nemek szerint

Nemek	Nőtlen. hajadon		Házás		Elvált		Özvegy		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Férfi	14	6,93	74	36,63	6	2,97	3	1,49	97	48,02
Nő	17	8,42	77	38,12	6	2,97	5	2,48	105	51,98
Együtt	31	15,35	151	74,75	12	5,94	8	3,96	202	100,00

6. Az állandó jellegű belföldi vándorlások aránya családi állapot és nemek szerint (%)

Nemek	Nőtlen. hajadon	Házás	Elvált	Özvegy	Összesen
Férfi	44,1	45,5	8,0	2,4	100,0
Nő	39,0	44,9	7,0	9,1	100,0
Együtt	41,5	45,2	7,5	5,8	100,0

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 1990. KSH Budapest, 1992. 390. oldal.

7. A Pásztóra költözők családi állapot és nemek szerint (%)

Nemek	Nőtlen. hajadon	Házás	Elvált	Özvegy	Összesen
Férfi	34,13	58,73	4,76	2,38	100,00
Nő	37,59	54,61	4,26	3,55	100,00
Együtt	35,96	56,55	4,49	3,00	100,00

A 5., 6. és 7. tábla tanulmányozása után megállapítható, hogy a Pásztóra költözők családi állapot szerinti összetétele alig különbözik a belföldi állandó jellegű vándorlások struktúrájától. A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy a Pásztóra költözők családi állapot tekintetében sem rendelkeznek különleges jellemzőkkel.

4. Legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás

8. A 7 éves és idősebb Pásztóra költözők legmagasabb iskolai végzettség és nemek szerint

Iskolai végzettség	Férfi		Nő		Együtt	
	szám	%	szám	%	szám	%
8 osztálynál kevesebb	13	12,26	22	18,97	35	15,77
8 osztályt végzett	11	10,39	22	18,97	33	14,86
Szakmunkásképző	38	35,85	11	9,48	49	22,07
Szakiskola			1	0,86	1	0,45
Gimnázium	7	6,60	21	18,10	28	12,61
Technikum	4	3,77	4	3,45	8	3,61
Szakközépiskola	11	10,38	14	12,07	25	11,26
Középfokú tanintézetek együtt	60	56,60	51	43,97	111	50,00
Főiskola	9	8,49	17	14,66	26	11,71
Egyetem	13	12,26	4	3,45	17	7,66
Felsőfokú tanintézetek együtt	22	20,75	21	18,10	43	19,37
Összesen	106	100,00	116	100,00	222	100,00

9. A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettség és nemek szerint 1990. január 1. (%)

Nemek	Általános iskola		Középfokú tanintézetek			Felsőfokú tanintézetek	Összesen
	8 osztálynál kevesebb	8 osztály	szakmunkás-képző	szakiskola	többi középiskola		
Férfi	28,3	30,4	18,7		15,5	8,1	100,0
Nő	34,7	33,4	6,3	0,7	18,9	6,1	100,0
Együtt	31,5	32,0	11,7	0,4	17,3	7,0	100,0

Forrás: 1990. évi népszámlálás 2. Részletes adatok a 2%-os képviselői minta alapján. Budapest, 1991. 61. oldal.

Mivel nem állnak rendelkezésre az állandó jelleggel vándorlókról a legmagasabb iskolai végzettség szerinti adatok, ezért viszonyítási alapul az 1990. évi népszámláláskor a népesség teljes körében tapasztalt iskolázottsági adatokat használok.

A 8. és 9. tábla összehasonlításából kitűnik, hogy a Pásztóra költözők iskolai végzettségi szintje az arányokat tekintve sokkal kedvezőbb, mint a megfelelő korú magyar népességé. Míg a 8 általánost, vagy annál kevesebbet végzetek aránya körülbelül fele az országos arányoknak, addig a Pásztóra költöztek között a középfokú és felsőfokú tanintézetekben végzetek

(kivéve a szakmunkásképzőt végzeteket) aránya majdnem háromszorosa a megfelelő országos értékeknek.

A fentebb elemzett és értékelt arányszámok az iskolai végzettség nyers mutatói közé tartoznak, mivel valamennyi iskolai végzettségi csoportba tartozó személyt a 7 éves és idősebb népességhez viszonyítjuk. Tisztább és egyúttal a valóságot hívebben tükröző mutatót kapunk akkor, ha a különböző iskolatípusokban végzeteket azon alnépességhez viszonyítjuk, akik koruknál fogva már elvégezhetnék volna azokat [7]. Tehát az általános iskola 8 osztályánál kevesebbet végzeteket a 10 éves és idősebb; az általános iskolát végzeteket a 15 éves és idősebb; a szakiskolát és szakmunkásképzőt végzeteket a 17 éves és idősebb; a szakközépiskolát, gimnáziumot és technikumot végzeteket a 18 éves és idősebb; a főiskolát és egyetemet végzeteket a 25 éves és idősebb alnépességgel vetjük egybe.

10. A Pásztóra költözők legmagasabb iskolai végzettség és nemek szerinti megoszlása a megfelelő korú népesség százalékában

Nemek	8 általánosnál kevesebb	8 általános	Szaktun- kasképző	Szak- iskola	Gimnázium	Szakközép- iskola	Technikum	Gimnázium, szakközépiskola, technikum együtt	Főiskola	Egyetem	Főiskola, egyetem együtt
Férfi	8,74	11,34	39,18		7,29	11,46	4,30	23,66	12,50	18,06	30,56
Nő	23,60	28,95	14,67	1,33	30,00	20,00	6,06	55,71	51,52	12,12	63,64
Együtt	15,63	19,08	28,49	0,01	16,87	15,06	5,03	36,75	24,76	16,20	40,96

Mivel a magyar iskolarendszer egymásra épülő elemekből áll, ezért nyugodtan mondható, hogy aki felsőfokot végzett, annak szükségszerűen meg kell lenni a középfokú és alapfokú iskoláinak is, aki középfokot végzett, annak meg kell lennie az alsófokú végzettségének.

11. A Pásztóra költözők és a magyar népesség iskolai végzettsége (%)

Iskolai végzettség	Pásztóra költözők			Magyar népesség (1990. I. I.)		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
10 éves és idősebb népességből 8 osztálynál kevesebbet végzett	8,74	23,60	15,63	1,0	1,4	1,2
15 éves és idősebb népességből legalább a 8 osztályt elvégezte	95,87	93,33	94,55	82,8	73,9	78,1
18 éves és idősebb népességből legalább befejezett középiskolai végzettségű	85,42	77,55	81,44	28,5	29,8	29,2
25 éves és idősebb népességből befejezett felsőfokú végzettségű	30,56	36,84	33,33	11,8	8,7	10,1

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1992. KSH Budapest, 1993. 28. oldal.

A 10. és 11. tábla eredményei megerősítik a 8. és 9. tábla összehasonlításából származó következtetést, hogy a Pásztóra költözők iskolai végzettsége általában magasabb, mint az azonos korú és nemű magyar népességé. Sajnos az iskolázottságra vonatkozó állandó jellegű belső vándorlási adatok hiányában nem lehet megállapítani, hogy a Pásztón tapasztalt értékek

mennyire illenek bele az országos képbe, és mivel a pásztói adatok országosan nem reprezentatívak, ezért az sem jelenthető ki, hogy az adatok tükrözik az országos valóságot. A fentiek ellenére talán meg lehet kockáztatni azt a hipotetikus kijelentést, hogy az állandó jellegű belső vándorlásokban résztvevők iskolai végzettsége kisebb ingadozásokkal kedvezőbb lehet az országos átlagnál.

A Pásztóra költözők kedvezőbb iskolai végzettségére vonatkozó fentebbi kijelentésnek ellentmondani látszik a 11. tábla első sora. A 10 évesnél idősebb Pásztóra költözők közül az általános iskola 8 osztályánál kevesebbet végzők magas értékeit egyrészt magyarázhatjuk a 10—14 évesek viszonylag nagy számával, akik még nem végezheték el az általános iskola 8. osztályát, másrészt azon közép- és időskorúakkal, akik nem végezték el az elemi iskola 8, a polgári iskola 4. és a 8 osztályos gimnázium 4. osztályát. Pásztón a nők és a férfiak egymással szembeállított arányai az országos értékekhez hasonlatosak, jelentős különbségek a középfokot végzetteknel a férfiak javára, a felsőfokot végzettek körében pedig a nők javára találunk.

5. Gazdasági aktivitás szerinti megoszlás

A Pásztóra költözők gazdasági aktivitás szerinti megoszlását a kérdőív 33.a. kérdése alapján állítottam össze ("Közvetlenül Pásztóra költözése *után* dolgozott-e, folytatott-e /aktív/ kereső tevékenységet?"). A kérdésben szereplő "közvetlenül" szón a tényleges költözés utáni egy hónap időtartamot követő állapotot értem.

12. A Pásztóra költözők gazdasági aktivitás, korcsoport és nemek szerint közvetlenül a költözés után

Korcsoport	Aktív keresők		Munkanélküliek		Inaktív keresők		Gyesen, gyeden lévőek		Tanulók		Nem tanuló eltartottak		Eltartottak együtt		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
0–14	9	47,4	1	5,3			1	5,3	21	32,3	44	67,7	65	100,0	65	100,0
15–19	35	64,8	2	3,7			15	27,8	4	21,1	4	21,1	8	42,2	19	100,0
20–24	39	84,8	1	2,2	1	2,2	5	10,9	1	1,9	1	1,9	2	3,8	54	100,0
25–29	29	85,3	1	2,9			4	11,8							46	100,0
30–34	7	77,8	1	11,1			1	11,1							34	100,0
35–39	7	100,0													9	100,0
40–44	3	60,0			2	40,0									7	100,0
45–49	4	57,1			3	42,9									5	100,0
50–54	3	23,1			10	76,9									7	100,0
55–59					3	100,0									13	100,0
60–64															3	100,0
65–69																
70–X					5	100,0									5	100,0
Összesen	136	50,9	6	2,2	24	9,0	26	9,7	26	9,7	49	18,4	75	28,1	267	100,0
Férfi																
0–14									12	41,4	17	58,6	29	100,0	29	100,0
15–19	2	50,0							2	50,0			2	50,0	4	100,0
20–24	18	85,7	2	9,5					1	4,8			1	4,8	21	100,0
25–29	22	91,6	1	4,2	1	4,2								24	100,0	
30–34	21	95,5	1	4,5										22	100,0	
35–39	5	83,3	1	16,7										6	100,0	
40–44	3	100,0												3	100,0	
45–49	2	66,7			1	33,3								3	100,0	
50–54	3	75,0			1	25,0								4	100,0	
55–59	3	37,5			5	62,5								8	100,0	
60–64					2	100,0								2	100,0	
65–69																
70–X																
Összesen	79	62,7	5	4,0	10	7,9			15	11,9	17	13,5	32	25,4	126	100,0
Nő																
0–14									9	25,0	27	75,0	36	100,0	36	100,0
15–19	7	46,7	1	6,7			1	6,7	2	13,3	4	26,7	6	40,0	15	100,0
20–24	17	51,5					15	45,5			1	3,0	1	3,0	33	100,0
25–29	17	77,3					5	22,7						22	100,0	
30–34	8	66,7					4	33,3						12	100,0	
35–39	2	66,6					1	33,3						3	100,0	
40–44	4	100,0												4	100,0	
45–49	1	50,0			1	50,0								2	100,0	
50–54	1	33,3			2	66,7								3	100,0	
55–59					5	100,0								5	100,0	
60–64					1	100,0								1	100,0	
65–69																
70–X					5	100,0								5	100,0	
Összesen	57	40,4	1	0,7	14	9,9	26	18,4	11	7,8	32	22,7	43	30,5	141	100,0

13. A népesség gazdasági aktivitás, korcsoport és nemek szerint

Korcsoport	1990					
	Összesen	Aktív kereső	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltarott	
					együtt	tanuló
százalék						
0—13	100,0	—	—	—	100,0	58,4
14	100,0	1,5	0,6	—	97,9	96,0
15—19	100,0	33,0	2,9	1,5	62,5	57,9
20—24	100,0	72,9	2,7	13,0	11,3	7,6
25—29	100,0	78,0	2,4	15,5	4,1	0,5
30—39	100,0	87,8	1,7	6,6	3,8	0,0
40—49	100,0	87,9	1,3	6,8	3,9	0,0
50—54	100,0	73,1	0,9	19,9	6,1	—
55—59	100,0	30,9	0,3	61,8	7,0	—
60—64	100,0	2,6	—	88,1	9,3	—
65—69	100,0	1,1	—	89,2	9,7	—
70—X	100,0	0,4	—	90,2	9,4	—
Összesen	100,0	43,1	1,1	25,4	30,5	18,0
Férfi						
0—13	100,0	—	—	—	100,0	57,5
14	100,0	0,6	0,6	—	98,7	97,1
15—19	100,0	34,7	3,4	0,1	61,8	58,4
20—24	100,0	85,7	3,7	0,7	10,0	8,0
25—29	100,0	93,9	3,3	1,2	1,6	0,6
30—39	100,0	94,4	2,5	2,3	0,9	0,1
40—49	100,0	90,9	1,9	6,4	0,8	0,0
50—54	100,0	80,5	1,4	17,5	0,6	—
55—59	100,0	61,0	0,6	37,7	0,6	—
60—64	100,0	3,8	—	95,3	0,9	—
65—69	100,0	1,7	—	97,4	0,9	—
70—X	100,0	0,6	—	97,9	1,5	—
Összesen	100,0	49,7	1,5	20,0	28,9	19,1
Nő						
0—13	100,0	—	—	—	100,0	59,3
14	100,0	2,4	0,6	—	96,9	94,8
15—19	100,0	31,4	2,4	2,9	63,2	57,4
20—24	100,0	59,1	1,7	26,5	12,7	7,1
25—29	100,0	62,2	1,5	29,8	6,6	0,4
30—39	100,0	81,4	1,0	10,9	6,7	0,0
40—49	100,0	84,9	0,8	7,3	7,0	—
50—54	100,0	66,8	0,5	22,0	10,7	—
55—59	100,0	5,6	—	82,1	12,4	—
60—64	100,0	1,6	—	82,3	16,1	—
65—69	100,0	0,7	—	83,1	16,2	—
70—X	100,0	0,2	—	85,8	14,0	—
Összesen	100,0	36,9	0,7	30,4	32,0	16,9

Forrás: 1990. évi népszámlálás. Részletes adatok a 2%-os képviselői minta alapján. KSH Budapest, 1991. 730. oldal.

Az össznépességhez képest a Pásztóra költözők között valamivel nagyobb arányban fordultak elő aktív keresők, és valamivel kisebb arányban inaktív keresők.

A Pásztóra költöző aktív keresők körében a férfiak aránya 13 százalékponttal magasabb, mint a férfi aktív keresők aránya Magyarország népességén belül. A nőknél tapasztalható ugyanilyen típusú és irányú eltérés kisebb (3,5 százalékpont), ami elsősorban a gyesen és a gyeden lévők magas (18,4%) arányával magyarázható. *Feltűnő, hogy a Pásztóra költöző nők között a gyesen és gyeden lévők aránya több mint a négyszerese a megfelelő korú magyar női népességen belül a gyesen, gyeden lévők arányának (4,5%).* Ezek az adatok jelzésértékűnek tekinthetők abban az irányban, hogy a gyermek, illetve gyermekek születése valószínűleg növeli a család térbeli mobilitását.

14. A Pásztóra költöző aktív keresők foglalkozási viszony, alap-állománycsoport, beosztás és nemek szerint közvetlenül Pásztóra költözésük után

Foglalkozási viszony, alap-állománycsoport, beosztás	Férfi		Nő		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%

Alkalmazásban álló és szövetkezeti tag⁷

Fizikai foglalkozású

Szakmunkás	36	45,6	14	24,6	50	36,8
Betanított munkás	7	8,9	10	17,5	17	12,5
Segédmunkás	8	10,1	1	1,8	9	6,6
Együtt	51	64,6	25	43,9	76	55,9

Szellemi foglalkozású

Vezető, irányító	11	13,9	1	1,8	12	8,8
Beosztott ügyintéző	10	12,7	15	26,3	25	18,4
Beosztott ügyviteli dolgozó	4	5,1	13	22,8	17	12,5
Együtt	25	31,6	29	50,9	54	39,7

Önálló foglalkozású, segítő családtag

	3	3,8	3	5,3	6	4,4
Mindösszesen	79	100,0	57	100,0	136	100,0

⁷ 1 fő segédmunkás és 1 fő szakmunkás férfi költözött be Pásztóra.

15. Az aktív keresők foglalkozási viszony, alap-állománycsoport, beosztás és nemek szerint (%)

Foglalkozási viszony, alap-állománycsoport, beosztás	1990		
	Összesen	Férfi	Nő
Alkalmazásban álló és szövetkezeti tag			
Fizikai foglalkozású			
Szakmunkás	30,3	43,5	13,9
Betanított munkás	23,4	19,3	28,5
Segédmunkás	7,5	6,9	8,1
Mezőgazdasági szövetkezeti dolgozó segítő családtagja	0,0	0,0	0,1
Együtt	61,3	69,8	50,6
Szellemi foglalkozású			
Vezető, irányító	8,9	10,6	6,7
Beosztott ügyintéző	19,4	12,3	28,2
Beosztott ügyviteli dolgozó	5,2	0,7	10,8
Együtt	33,4	23,6	45,7
Önálló foglalkozású, segítő családtag	5,3	6,6	3,7
Mindösszesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: 1990. évi népszámlálás. Részletes adatok a 2%-os képviselési minta alapján. KSH Bp. 1991. 76. oldal.

A Pásztóra költöző aktív keresők között csak 2 fő szövetkezeti tag volt, ami az első szektorban dolgozók hagyományosan alacsony térbeli mobilitásának a következménye, bár 1989—91 között a pásztói Béke Mgtsz már köztudottan nem volt jól fizető és biztos munkahely.

Önálló foglalkozásúak és segítő családtagjaik összesen hatan költöztek be, tehát nem jelenthetem ki azt, hogy az önálló foglalkozást űzők — akik általában többet kockáztatnak, és vállalkozóbb szelleműek mint a szervezetekben dolgozók [8] — az országos részarányuknál nagyobb mértékben költöztek volna be Pásztóra.

Döntően alkalmazásban állók jöttek, akik közül a szellemi foglalkozásúak felülreprezentáltak voltak. A fizikai foglalkozásúakon belül legnagyobb súllyal a szakmunkások szerepelnek. A betanított munkások aránya az országos értéknek kicsivel több mint fele. A segédmunkásoké a megfelelő országos érték közelében van. Feltűnő, hogy a 8 fő segédmunkásból 7 férfi és csak 1 a nő. A szellemi foglalkozásúak között magas arányban (12,5%) található beosztott ügyviteli dolgozók. A szellemi foglalkozásúak alapállomány-csoportján belül is kirívó, hogy 11 fő vezető, irányítási beosztású férfi mellett csak 1 nő található.

Meglepve tapasztaltam, hogy sem az elvándorlás helyén, sem Pásztón nem volt jellemző a bevándoroltakra a második gazdaságban való részvétel. Úgy tűnik, hogy ezek az emberek a költözésük által az első gazdaságból származó többletjövedelemmel rendelkezhetnek és nincsenek "rászorulva" a második gazdaságból származó kiegészítésre. E feltételezés összhangban áll *Harcza István* megállapításával "— adott társadalmi csoporton belül — a bevándorlók kisebb-nagyobb kereseti előnyt élveznek a helybeli születésűekkel szemben" [10]. A bevándorlók második gazdaságban való alacsony részvételi aránya kialakulásában közrejátszott az a tényező is, hogy a második gazdaság valószínűleg elsősorban a helyb lakók keresetkiegészítését szolgálja.

6. Elvándorlási helyek szerinti megoszlás

Pásztóra elsősorban Nógrád megyéből (77,5%) költöztek, és csak másodsorban az ország többi részéből (22,5%). Pásztó vonzóereje különösen a közvetlen környezetében található kisebb településekre terjedt ki (Tar, Szurdokpüspöki, Mátraszőlős). Mátraszőlős esete annyiban különleges, hogy 1984-ben a községet Hasznossal és Mátrakeresztessel együtt Pásztóhoz csatolták. Ezáltal a Mátraszőlősről Pásztóra költözők nem szerepelhettek a vándorlásstatisztikában, hiszen nem léptek át településhatárt. E helyzet gyökeresen megváltozott 1991. III. 1-től, amikor Mátraszőlős elszakadt Pásztótól és az önállóság mellett döntött. A községből Pásztóra költözők ezért újra megjelentek a belső vándorlási statisztikában. A közigazgatási határváltoztatások a területi elemzéseket rendkívül megnehezítik. Sajnos ez az elkerülhetetlen problémaforrás (és pontatlanságot okozó tényező) éppen keresztülszelte a felvétel időintervallumát, ami miatt a Mátraszőlősről beköltözők egyik részét kérdezhettem, másik részüket viszont nem.

Más szempontból különleges *Jobbágyi* esete. Ettől az 1990. január 1-én 2197 lakosú településtől, mely viszonylag távol fekszik (11 km) Pásztótól, rendkívül magas szám a 44 fő bevándorló, ha figyelembe vesszük, hogy más vándorlási célpontok is elképzelhetők a Jobbágyiból elköltözők számára (pl. Hatvan, Apc, Selyp, Lőrinci, Szurdokpüspöki). Több egymás hatását erősítő körülmény véletlenszerű időbeli egybeesése okozta e hirtelen meginduló vándorlási hullámot. Fő tényezőnek tekinthető az, hogy a hivatásos katonatiszteknek és tiszthelyetteseknek biztosított szolgálati lakások rezsijét váratlanul az eredeti összeg többszörösére emelték. Ugyanebben az időszakban Pásztón rendkívül sok új lakást lehetett venni. Pásztó, Jobbágyi napi ingázási körzetében helyezkedik el, városias jellegű település, és így nem meglepő, hogy az azonos helyzetben lévő egyébként is eléggé zárt közösségben élő katonák — talán egy kicsit egymást követve — hasonló módon döntöttek. A gyors információáramlást valószínűleg elősegítette, hogy ez időszokban a pásztói tanácselnök egy korábban Jobbágyiban lakó személy volt.

A Nógrád megyéből beköltözötték között nagyságrendileg is jelentős csoportot alkotnak a *többi városból* érkezők (Salgótarján, Bátonyterenye, Szécsény, Balassagyarmat). E csoportnál nyilván a potenciális kibocsátó népesség magas számából következik a számosabb bevándorló.

Az utolsó két jellemző csoportot a *kis- és közepes falvakból* költözők alkotják. Az első nagyobb csoport a Cserhát hegység és a Cserhát-alja, a második kisebb csoport elsősorban Salgótarján és Nagybatony vonzáskörzetéből származik. Az első csoportba tartozó települések lakói számára eddig is Pásztó volt az elsődleges vándorlási célpont. A második csoport pedig valószínűleg azért választotta lakóhelyéül Pásztót, mert a hanyatló nehézipari centrumok az előző évtizedekhez képest már jóval kisebb vonzóerővel bírnak.

16. A Nógrád megyéből Pásztóra vándorlók, az elvándorlás helye,
az elvándorlók száma és az elvándorlási arányszámok szerint

Az elvándorlás helye	A Pásztóra vándor- lók száma	A lakónépesség száma ⁸	A Pásztóra költözők elvándorlási arányszáma (%)
I.			
1. Tar	27	2 332	11,6
2. Szurdokpüspöki	20	2 221	9,0
3. Mátraszőlős	9	1 600 ⁹	5,6
Együtt	56	6 153	9,1
II.			
1. Jobbágyi	44	2 298	19,1
III.			
1. Salgótarján	24	48 930	0,5
2. Bátorfyerenye	13	15 808	0,8
3. Szécsény	11	6 879	1,6
4. Balassagyarmat	5	18 865	0,3
Együtt	53	90 482	0,6
IV.			
1. Nagylóc	7	1 945	3,6
2. Kozárd	6	267	22,5
3. Palotáshalom	6	1 799	3,3
4. Garáb	4	108	37,0
5. Csécse	4	1 107	3,6
6. Hollókő	4	502	8,0
7. Ecseg	3	1 436	2,1
8. Bokor	2	159	12,6
9. Felsőtold	2	267	7,5
10. Szirák	2	1 288	1,6
11. Kutasó	1	645	1,6
12. Zabar	1	140	7,1
Együtt	42	9 663	4,3
V.			
1. Mátraverebély	6	2 399	2,5
2. Nempti	4	950	4,2
3. Mátraterenye	1	4 630	0,2
4. Szalmatercs	1	525	1,9
Együtt	12	8 504	1,4

⁸Forrás: 1990. évi népszámlálás 15. kötet Nógrád megye adatai. KSH Budapest, 1992.

⁹Becsült adat.

17. A Nógrád megyén kívülről Pásztóra költözők az elvándorlás helye és az elvándorlók száma szerint

Elvándorlás helye		Pásztóra vándorlók száma
I.	Budapest	16
II.	Heves megye	
	1. Gyöngyös	5
	2. Hatvan	4
	3. Eger	2
	4. Lőrinci	2
	5. Gyöngyöspata	1
	6. Gyöngyösoroszi	1
	7. Szücsi	1
	Együtt	16
III.	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	
	1. Kazincbarcika	3
	2. Miskolc	2
	3. Alacska	2
	Együtt	7
IV.	Pest megye	
	1. Érd	4
	2. Szentinártonkáta	2
	Együtt	6
V.	Egyéb	
	1. Jászfákóhalma (Jász-Nagykun-Szolnok m.)	1
	2. Mátészalka (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)	1
	3. Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.)	1
	4. Székesfehérvár (Fejér m.)	1
	5. Bátaszék (Tolna m.)	1
	6. Gyermely (Komárom-Esztergom m.)	3
	7. Naszály (Komárom-Esztergom m.)	1
	8. Debrecen (Hajdú-Bihar m.)	2
	9. Szentgál (Veszprém m.)	1
	10. Kalocsa (Bács-Kiskun m.)	2
	11. Balatonkeresztúr (Somogy m.)	1
	Együtt	15
	Összesen	60

A nem Nógrád megyéből költözők több mint háromnegyede a szomszédos megyékből és Budapestről érkezett. Budapest közelsége miatt rendkívül sokan ingáznak-ingáztak a fővárosba Pásztórról és környékéről. Az ingázók egy része le is telepedett Budapesten. A Budapestről érkezők zöme a lehetetlen lakáshelyzetükön javítani akarókból és a diplomás állást keresőkből tevődött össze. Heves megyével (elsősorban Gyöngyös és Hatvan irányába) hagyományos térkapcsolatok fűzik össze Pásztót, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyével való kapcsolat megfordulásának lehattünk tanúi az ottani súlyos gazdasági helyzet miatt.

1986—1988-hoz képest Pásztó vonzó ereje kiterjedt a Dunántúlra is. Az 1989—91-es időszak 9 főjével szemben akkor egyetlenegy Dunántúlról Pásztóra költözőt sem találtam.

III. VÁNDORLÁSI EGYSÉGEK

A családot témájául választó demográfiai szakirodalom általam ismert részében a család tömör definíciója — ha a szerző vállalkozik a meghatározásra és a meghatározás különbözik az akkori statisztikai családfogalomtól — általában a következő: "A család és a háztartás, mint az emberi közösség, a társadalmi együttélés alapsejtje" [11]; "Az emberi közösség, a társadalmi együttélés alapsejtje, legkisebb egysége a család" [7]; "A társadalom legkisebb, alapvetően fontos funkciókat ellátó egységei jelenleg változatlanul a családok" [12]. *Fülep Lajos* zengővárkonyi református lelkész a családot a nemzet léte alapjának tartotta [24].

Családszociológiai problémák és módszerek című kézikönyvében *Cseh-Szombathy László* a család meghatározására szentelte az első fejezetet, jelezve, hogy egy rendkívül bonyolult, sokoldalúan megközelíthető fogalomról van szó [13].

Az idővel módosuló statisztikai családfogalmak tartalmát, változásait egy kezdeti problémafeltáró próbálkozás után [14] *Szűcs Zoltán* összegezte és értelmezte [15].

A családoknak mint statisztikai számbavételi egységeknek megjelenését a következő folyamatok tették indokolttá:

1. A családok nagyságában jelentős csökkenés következett be [7, 11], ami a családtípusok összetételének változásaiban [7, 11, 12, 16, 17] és új családi-együttélési formák megjelenésében nyilvánult meg [13, 17].

2. A családok egyes funkciói módosultak, megváltoztak [13] és e változások nyomán követése és megértése, befolyásolása népesedés- és egyéb politikai, piackutatási, tervezési szempontokból nélkülözhetetlenek [7].

A családkutatásokban nagy jelentősége van az interdiszciplináris megközelítésnek [13]. A fentiekben három tudományág (családdemográfia, családszociológia, családstatistika) egyes megállapításait idéztem, tudván, hogy a család problémakörének egyéb lényeges (közgazdasági, jogi, pszichológiai, pedagógiai, genetikai) aspektusai is vannak.

A demográfiai szakirodalomban a családösszetétel változásai és az öregedés [18, 19], valamint a családok és háztartások előreszámítása [20, 21, 22] témakörökben jelent meg több publikáció.

A család statisztikai fogalmára visszatérve elmondható, hogy a családot a ténylegesen együttlakók rokonsági (szűkebb-tágabb) kapcsolataként definiálják [11, 15] és az 1949. évi népszámlálás óta egyre szűkebben értelmezik [23, 26, 27, 28]. Az 1960. évi népszámlálást követően a családfeldolgozással párhuzamosan háztartásfeldolgozások is készültek. Az 1990. évi népszámlálás szerint "A háztartás azoknak az együtt lakó személyeknek a köre, akik közös lakásban, vagy annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik, és a hét egy vagy több napján rendszerint közösen étkeznek" [23]. "A háztartás fogalma a tágabban értelmezett család fogalmától csak annyiban tér el, amennyiben a háztartáshoz tartoznak nem rokon személyek is. *Míg tehát a család a társadalom rokoni egysége, addig a háztartás az együtt lakó személyek gazdasági közössége*" [15]. Látható, hogy a leegyszerűsített definíció szerint a család kevésbé térhez (lakóhelyhez) kötött fogalom. Ezért, és *Thirring Lajos* véleményét elfogadva (ha az adatfelvétel során nincs meg a családok és háztartások teljes kombinációjának lehetősége, akkor az alaptagolás elsősorban a család és csak másodsorban a háztartás fogalmán nyugszik) [14] úgy döntöttem, hogy a felvétel során a vándorlási egységek meghatározására elsősorban a tágabban értelmezett családi állás kategóriákat alkalmazom.

Az ideiglenes népességmozgások és a részben ebből és a kettős lakcímbjelentési rendszerből adódó anomáliák, az eddigiekben is zavaró tényezőként szerepeltek a családok és háztartások számának és összetételének megállapításakor [11, 25]. Valószínűleg a jövőben is számbavételi problémákat okoz a háromféle népességkategória és a kettős lakcímbjelentési rendszer.

Az alábbiakban kísérletet teszek a Pásztóra állandó jelleggel együtt beköltözők típusainak megállapítására. Remélem, hogy az érdeklődők számára talán újdonsággal és/vagy egyfajta módszertani érdekességgel tudok szolgálni.

A Mellékletben szereplő "Kérdőív" 9–10. kérdéseivel (Egyedül költözött Pásztóra? és Kivel együtt költözött?) az együtt költöző személyek körét és típusait kívántam tisztázni. Az együtt költözőket *vándorlási egységeknek* neveztem el¹⁰.

Az alábbi ábrák segítségével vizsgáljuk meg, milyen alapesetek létezhetnek a vándorlási egységekre vonatkozóan, ha figyelembe vesszük az el- és az odavándorlás helyén együtt élőket is. (Az ábrákból látható lesz, hogy az alapesetek kialakításában nincs jelentősége a vándorlási egység tagszámának.)

Ha egy személy költözik, akkor:

1. $o \rightarrow \odot$	$o \Rightarrow \rightarrow \neq \odot$
2. $o \rightarrow \odot$	$o \neq \rightarrow = \odot$
3. $o \rightarrow \odot$	$o \Rightarrow \rightarrow = \odot$
4. $o \rightarrow \odot$	$o \neq \rightarrow \neq \odot$

Ha két, vagy több személy költözik, akkor is:

1. $o \Rightarrow \odot$	$o \Rightarrow \Rightarrow \neq \odot$
2. $o \Rightarrow \odot$	$o \neq \Rightarrow = \odot$
3. $o \Rightarrow \odot$	$o \Rightarrow \Rightarrow = \odot$
4. $o \Rightarrow \odot$	$o \neq \Rightarrow \neq \odot$

Jelmagyarázat:

- o Az elvándorlás helyén együtt lakók.
- \odot Az odavándorlás helyén együtt lakók.
- \rightarrow A vándorlási egységek (A nyílak száma a vándorlási egység tagszámát jelöli.)

I. ábra

A vándorlási egységek fenti definíciója szerint a szétköltözők és összeköltözők nem tekinthetők vándorlási egységeknek, de alkotóelemeikre bontásukkal már a vándorlási egységek 4. alapesetét kapjuk meg.

¹⁰Vándorlási egységnek tekintetem az elvándorlás helyének azonos lakóiméről az odavándorlás helyének azonos lakóimére költöző személyt, illetve — maximum 30 nap különbséggel — együtt költöző személyek csoportját.

A vándorlási egység fejének (a családú fogalmának analógiájára) a legidősebb aktív férfit, ennek hiányában a legidősebb aktív nőt, ezek hiányában a legidősebb inaktív férfit, vagy inaktív nőt, mindezek hiányában a legidősebb gyermeket tekintetem.

Megjegyzés: A torzulások elkerülése miatt az állandó jelleggel költöző vándorlási egységbe beleértettem az állandó lakóhelyükre visszatérőket is. Pl. tegyük fel, hogy a házaspár gyermek nélkül típusú vándorlási egység közül az elvándorlás helyén a férfi ideiglenes jelleggel tartózkodott, a feleség pedig állandó jelleggel. Együtt költöztek az odavándorlás helyére. Csak a feleségről készült egyéni kérdőív, a férjéről nem, hiszen a férj visszatért állandó lakóhelyére, és nem állandó jelleggel költözött.

Jelmagyarázat: Lásd az I. ábrán!

II. ábra

A Pásztóra vándorlók között talákoztam összeköltözőkkel, és a fenti módszerrel való felbontásukkal külön-külön tekintettem őket vándorlási egységekké. A felvétel jellegéből adódóan teljes szétköltözési folyamatot nem ragadhattam meg, csak a szétköltözés egyes részelemeinek nyomaira bukkanhattam.

Három fő célt egyikeként arra a kérdésre szerettem volna választ kapni, vajon a vándorlási egységek típusai a családtípusokkal, a háztartástípusokkal, a család- és háztartástípusok valamilyen kombinációjával ragadhatók-e meg.

Az önkormányzati nyilvántartás és a próbafelvétel tapasztalatai alapján látható volt, hogy kizárólag a család fogalmát nem használhatom, mert ez nem tartalmazza az egyedül költözőket. A háztartás fogalom sem volt használható, hiszen háztartáson az együtt lakó személyek bizonyos körét értjük. Ugyanakkor a vándorlási egységek nem köthetők egy lakóhelyhez, hiszen definiálásuk a mozgásukra épül. Már nem laknak az elvándorlás helyén, és még nem laknak az odavándorlás helyén. E problémákkal számolva öszvér megoldás született. A kérdőív 10. zárt kérdésének válaszaiban minden nagy valószínűséggel előforduló "családi-háztartási állást" figyelembe vettem. A feldolgozás során hagyományos módon a háztartás keretébe illesztettem a családot azzal a kikötéssel, hogy a családfogalmat statisztikai értelemben használtam, a háztartást¹¹ viszont nem. E megoldással sikerült egymást kizáró, egyértelmű kategóriákat létrehoznom, és az átfedéseket elkerülnöm.

¹¹Háztartáson az egy lakásban (lakrészben) együtt lakókat értem.

18. Vándorlási egységek "család- és háztartástípusok",
valamint a vándorlási egység tagszáma szerint

Vándorlási egységek tagszáma	1	2	3	4	5	6	7	8-x	Ösz- szesen
I. Egy családból álló vándorlási egység									
1. Házaspáros családok gyermek nélkül ¹²	—	21	—	—	—	—	—	—	21
2. Házaspáros családok gyermek nélkül, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹²	—	—	1	—	—	—	—	—	1
3. Házaspáros családok gyermekkel ¹²	—	—	26	13	5	—	—	—	44
4. Házaspáros családok gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹²	—	—	—	—	—	—	—	—	0
5. Anya gyermekkel	—	5	4	—	—	—	—	—	9
6. Anya gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—	—	—	—	—	—	—	0
7. Apa gyermekkel	—	—	—	—	—	—	—	—	0
8. Apa gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Együtt	—	26	31	13	5	—	—	—	75
II. Két családból álló vándorlási egység									
1. Egyenesági rokonsági kapcsolat	—	—	—	1	—	—	—	—	1
2. Oldalági rokonsági kapcsolat	—	—	—	—	—	—	—	—	0
3. Nem rokon családok	—	—	—	—	—	—	—	—	0
Együtt	—	—	—	1	—	—	—	—	1
III. Három és több családból álló vándorlási egység	—	—	—	—	—	—	—	—	0
(I+II+III) Család(ok)ból álló vándorlási egységek összesen	—	26	31	14	5	—	—	—	76
IV. Egyszemélyes vándorlási egység	66	—	—	—	—	—	—	—	66
V. Egyéb összetételű vándorlási egység	—	1	—	—	—	—	—	—	1
(IV+V) Nem családból álló vándorlási egységek összesen	66	1	—	—	—	—	—	—	67
(I+II+III+IV+V) Mindösszesen	66	27	31	14	5	—	—	—	143

¹²Élettársi kapcsolattal együtt.

A cellákban levő "—" -ek értelmezhetetlen helyzetet jeleznek.

Az 18. táblából látható, hogy a vándorló egységek több mint fele (51,7%) Egy családból áll, kevesebb mint fele (46,2%) Egyszemélyes, egy-egy eset képviseli a Házaspáros család gyermek nélkül más személlyel, a Két családból álló vándorlási egységet és az Egyéb összetételű vándorló egységet¹³. Három és több családból álló vándorló egység nem fordult elő.

¹³A mondatokon belüli nagy kezdőbetű család-háztartás típusot jelöl.

A fenti adatok alapján levonható az a következtetés, hogy *a vándorló egység döntő mértékben egy családból, vagy egy személyből áll*, ami igazolja a fentebbi öszvér megoldás jogosultságát.

A 75 db kizárólag Egy családból álló vándorlási egységek 59,5%-át Gyermekes, 28,4%-át Gyermek nélküli házaspárok, 12,2%-át pedig Anya gyermekkel típusok alkották. Az 1990. évi népszámlálás alapján az Egy családból álló háztartások megoszlásában hasonló arányokat találunk, tehát kijelenthető, hogy a fentebbi három típus közül egyik családtípus sem látszik mozgékonyabbnak a másik kettőhöz képest. Az viszont elmondható és lényeges is, hogy *az Egy családból álló vándorlási egységeket szinte kizárólag szűk családmagok alkotják rokon és nem rokon személy nélkül*.

A 66 db Egyszemélyes vándorlási egység az Összes vándorlási egység 46,2%-a. Ez az arány több mint kétszerese az Egyszemélyes háztartások összes háztartáson belüli arányának. Látszólag levonható lenne az a következtetés, hogy az egyedül, család nélkül élők, mozgékonyabbak az átlagnál. A következtetés mégsem helytálló, mivel a 66 fő közül csak négyen alkottak Egyszemélyes háztartást az elvándorlás helyén és ebből 3 fő lett újra Egyszemélyes háztartás Pásztón. A többi 62 fő családból és/vagy háztartásból szakadt ki és családba és/vagy háztartásba került be. A fenti konklúzió ellentéte látszik helyesnek, mely szerint *az Egyszemélyes háztartások helyhez kötődő, nehezen mozduló háztartástípusok sorába tartoznak*. E megfigyelés okait szerintem az Egyszemélyes háztartások kialakulásának körülményeiben és a magyar népesség korösszetételében kell keresni.

A nagycsaládok felbomlása következményeként az idős szülő egyedül marad, és koránál fogva helyhez kötöttebb. A nők és férfiak születéskor — és más életkorokban is — várható átlagos élettartamában lévő jelentős különbségek következtében is növekszik az egyedül élő idős nők száma és aránya. A válások számának növekedése a házasságok és újraházasságok számának csökkenése is növeli az Egyszemélyes háztartások számát. Igaz, az ily módon keletkezett Egyszemélyes háztartások korösszetétele kedvezőbb, ezért valószínűleg mozgékonyabbak az idős emberekhez képest [11].

19. Vándorlási egységeket is tartalmazó "család- és háztartásösszetétel"
a család- és háztartástípus tagszáma szerint az ELVÁNDORLÁS helyén

Vándorlási egységek tagszáma	1	2	3	4	5	6	7	8-x	Ösz- szesen
I. Egy családból álló háztartás									
1. Házaspáros családok gyermek nélkül ¹⁴	—	13	—	—	—	—	—	—	13
2. Házaspáros családok gyermek nélkül, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹⁴	—	—	6	3	1				10
3. Házaspáros családok gyermekkel ¹⁴	—	—	35	25	6	1	1		68
4. Házaspáros családok gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹⁴	—	—	—	4	6	1	2	1	14
5. Anya gyermekkel	—	5	1						6
6. Anya gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—	2		1				3
7. Apa gyermekkel	—	1							1
8. Apa gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—							0
(1+3+5+7) együtt	—	19	36	25	6	1	1		88
(2+4+6+8) együtt	—		8	7	8	1	2	1	27
II. Két családból álló háztartás									
1. Egyenesági rokonsági kapcsolat	—	—	—	5	7	3	1		16
2. Oldalági rokonsági kapcsolat	—	—	—				1		1
3. Nem rokon családok	—	—	—						0
Együtt	—	—	—	5	7	3	2		17
III. Három és több családból álló háztartás	—	—	—	—	—			1	1
(I+II+III) Család-háztartás összesen	—	19	44	37	21	5	5	2	133
IV. Egyszemélyes háztartások	4	—	—	—	—	—	—	—	4
V. Egyéb összetételű háztartások	—	4						2	6
(IV+V) Nem család-háztartás összesen	4	4						2	10
(I+II+III+IV+V) Mindösszesen	4	23	44	37	21	5	5	4	143

¹⁴Élettársi kapcsolattal együtt.

A cellákban levő "—" -ek értelmezhetetlen helyzetet jeleznek.

20. Vándorlási egységeket is tartalmazó "család- és háztartásösszetétel"
a család- és háztartástípus tagszáma szerint az ODAVÁNDORLÁS helyén

Vándorlási egységek tagszáma	1	2	3	4	5	6	7	8-x	Ösz- szesen
I. Egy családból álló háztartás									
1. Házaspáros családok gyermek nélkül ¹⁵	—	24	—	—	—	—	—	—	24
2. Házaspáros családok gyermek nélkül, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹⁵	—	—	6	3					9
3. Házaspáros családok gyermekkel ¹⁵	—	—	36	19	11				66
4. Házaspáros családok gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel ¹⁵	—	—	—	6	3	1	2		12
5. Anya gyermekkel	—	5	2						7
6. Anya gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—							0
7. Apa gyermekkel	—								0
8. Apa gyermekkel, rokon és/vagy nem rokon személlyel	—	—							0
(1+3+5+7) együtt	—	29	38	19	11				97
(2+4+6+8) együtt	—	—	6	9	3	1	2		21
II. Két családból álló háztartás									
1. Egyenesági rokonsági kapcsolat	—	—	—	2	6	4			12
2. Oldalági rokonsági kapcsolat	—	—	—			1			1
3. Nem rokon családok	—	—	—						0
Együtt	—	—	—	2	6	5			13
III. Három és több családból álló háztartás	—	—	—	—	—				0
(I+II+III) Család-háztartás összesen	—	29	44	30	20	6	2		131
IV. Egyszemélyes háztartások	11	—	—	—	—	—	—		11
V. Egyéb összetételű háztartások	—	2	1						3
(IV+V) Nem család-háztartás összesen	11	2	1						14
(I+II+III+IV+V) Mindösszesen	11	31	45	30	20	6	2		145

¹⁵Élettársi kapcsolattal együtt.

A cellákban levő "—"ek értelmezhetetlen helyzetet jeleznek.

A 19. táblát a Mellékletben szereplő "Kérdőív" 25. kérdése /Kivel (kikkel) élt egy háztartásban az előző lakásban?/ alapján, a 20. táblát a kérdőív 26. kérdése /Jelenleg kivel (kikkel) él egy háztartásban?/ segítségével készítettem.

A 19. és 20. táblában a háztartás fogalmát — mint fentebb említettem — nem az 1990. évi népszámláláskor definiáltak szerint használom, mert a háztartások egyértelmű meghatározásához újabb kérdésekre lett volna szükség, amiről terjedelmi és kérdezhetőségi okok miatt lemondtam. Háztartáson az egy lakásban (lakrészben) együtt lakókat értem.

Ha a 19—20. és az 18. táblát összehasonlítjuk, akkor a legszembetűnőbb különbség az, hogy mind az elvándorlás helyén, mind Pásztón, a család- és háztartástagok átlagos létszáma sokkal magasabb, mint a vándorlási egységeké (3,8 fő és 3,2 fő, illetve 2,1 fő). Tehát a vándorló személyek az elvándorlás helyén egy erősebb szétválási folyamat, míg Pásztón egy

— a szétváláshoz képest gyengébb — összekapcsolódási-keletkezési folyamat résztvevői. A költözésük valószínűleg ezen folyamatok közvetítője csupán. Véleményem szerint a szétválás és összekapcsolódás-keletkezés mélyebb okait más jelenségekben kell keresni.

A 19. és 20. táblában lényegesen megnő a Két és több családból álló háztartások száma és aránya, és nagyon lecsökken az Egyszemélyes háztartások száma és aránya. Ez érthető is, hiszen a vándorlási egységek mind az odavándorlás, mind az elvándorlás helyén szerepelnek, és növelik a taglétszámot, valamint megváltoztatják a család-háztartás típusát is.

Az Egy családból álló háztartásokban mind a kibocsátó háztartások, mind a vándorlási egységek körében jelentős nagyságrendet képvisel a Házaspáros család gyermekkel típus, ami arra utal, hogy a gyermekek léte egy családban nem gátolja, sőt gyakran elősegítheti-kikényszerítheti a család költözését. E feltételezést francia adatok is megerősítik. A térbeli mobilitást növeli a magasabb gyermekszám [9].

Egy családból álló rokon és nem rokon személyek nélküli vándorlási egységekben az egygyermekes házaspárok aránya majdnem kétszerese (35,1%, illetve 18,8%); a kétgyermekes házaspárok aránya kb. ugyanannyi (17,6%, illetve 18%); a háromgyermekes házaspárok aránya is majdnem kétszerese a 90-es népszámláláskor tapasztalt egy-, két-, háromgyermekes házaspárok ugyanilyen arányainak. Tehát kijelenthető, hogy Pásztó viszonylatában a vizsgált időszakban az egy- és háromgyermekes házaspárok mozgékonyabbak voltak a kétgyermekeseknél. Franciaországban a három- és többgyermekes családokat mobilabbnak találták az egy- és kétgyermekes családoknál [9].

21. A vándorlási egységek relatív helyzete az el- és az odavándorlási helynek család-háztartás típusához a vándorlási egység tagszáma szerint

Vándorlási egységek tagszáma	1	2	3	4	5	6	7	8-x	Összesen
I. A vándorlási egység megegyezik az elvándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ élőkkel, (de nem egyezik meg az odavándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ együtt lakókkal)	1	3	11	1					16
II. A vándorlási egység megegyezik az odavándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ élőkkel, (de nem egyezik meg az elvándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ együtt lakókkal)	5	4	5	3					17
III. A vándorlási egység megegyezik mind az elvándorlás helyén, mind az odavándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ élőkkel	3	8	8	7	5				31
IV. A vándorlási egység nem egyezik meg sem az elvándorlás helyén, sem az odavándorlás helyén egy lakásban /lakrészben/ élőkkel	57	12	7	3					79
Összesen	66	27	31	14	5				143

Azt, hogy a vándorlási egységek nem elszigetelt embercsoportok, igazolja a 21. tábla, hiszen 55,2%-uk az el- és az odavándorlás helyén egyaránt kapcsolódott valaki(k)hez, 11,9%-uk az elvándorlás, 11,2%-uk az odavándorlás helyén kapcsolódott valaki(k)hez.

A vándorlási egységek kevesebb, mint egynegyedében (21,7%) egyezett meg az el- és odavándorlási hely háztartástípusa a vándorlási egységével. A táblából kiszámítható, hogy

az ilyen vándorlási egységek átlagos taglétszáma a legmagasabb (3,1 fő), és így pusztán létszámukból eredően sokkal nehezebben kapcsolódhatnak másokhoz. A legalacsonyabb átlagos taglétszám (1,44 fő) azon vándorlási egységeket jellemezte, ahol a vándorlási egység nem egyezett meg sem az elvándorlás helyén, sem az odavándorlás helyén egy lakásban (lakrészben) élőkkel, tehát itt azokról van szó, akik költözésükkel valaki(k)től elszakadtak, és más(ok)hoz kapcsolódtak. Köztes helyzetet foglalnak el átlagos taglétszámukkal a valaki(k)től elszakadók (2,75 fő), és a valaki(k)hez kapcsolódók (2,35 fő). A 21. tábla érdekessége, hogy az 5 fő taglétszámú vándorlási egységek csak egyetlen sorban szerepelnek, és ez az 5 db vándorlási egység egyértelműen azonosítható a 18. táblában közvetve megtalálható háromgyermekes házaspárokkal. Érdekes, hogy a háromgyermekes házaspárok — Pásztón, a vizsgált időszakban — olyan családtípust alkottak, melyek valószínűleg létszámukból adódóan nem tudtak és talán nem is akartak kapcsolódni senkihez.

Végső következtetésként elmondható, hogy *a vándorlási egységek típusai a család- és háztartástípusok kombinációjával megragadhatók*, legalábbis Pásztón lehetőség volt erre.

Felmerülhet az Olvasóban az a kérdés, kiterjeszthető-e ez a speciális adatfelvétel segítségével helyileg alkalmazott módszer? Vajon megállapíthatjuk-e a vándorlási egységeket országos szinten is? Van-e lehetőség és technika erre?

Az 1992. évi LXVI. törvény (a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról) szerint a nyilvántartás szervei 1994. január 1-től archív adatállományt is képeznek [29]. Ez annyit jelent, hogy a nyilvántartás szervei nem csak aktuális adatállománnyal fognak rendelkezni, hanem visszamenőleg ismerni fogják az adatváltozások előtti állapotokat is, tehát lehetőség nyílik számunkra, hogy a polgárok lakcímváltoztatásait 5 évig nyomon kövessük. Az archív adatállomány felhasználása segítségével, időben korlátozott, de pontos retrospektív adatokhoz juthatunk.

A nyilvántartásban szerepelni fog a polgár előző lakcíme, új lakcíme és az adatváltozás időpontja. Ezek segítségével elkülöníthetők az azonos időben, azonos elvándorlási helyről, azonos odavándorlási helyre együtt költöző személyek. Ezen első lépcsőben megkapnánk az együtt költöző személyek vándorlási egység tagszáma szerinti megoszlását és ennek átlagát, de semmit sem tudnánk meg a vándorlási egységek típusairól.

A második lépcsőben a vándorlási egységek tagjai nemének és családi állapotának ismeretében "kvázi családtípusokat" alakíthatunk ki, mely segítségével hozzávetőleges képet kaphatunk a vándorlási egységek típusairól. Ezen típusok torz képet nyújtanak a valóságról, hiszen a tényleges helyzet helyett jogi helyzetet veszünk figyelembe, családi állás helyett családi állapotot, és ugyanakkor az egyén aktivitását is figyelmen kívül hagyjuk, bár az életkor bevonásával tovább finomíthatóak e kvázi vándorlási egységek.

A fentebbi elképzeléseknek megfelelő technikát — véleményem szerint — számítástechnikai szakemberek bevonásával ki lehetne dolgozni.

A fenti öt bekezdésben törvény adta lehetőségeket próbáltam vázolni, tudván, hogy a lehetőségek felismerésétől a megoldásáig hosszú út vezet. Csak abban az esetben lépek erre az útra, ha Bfrálóim az alábbi két kérdésben kifejtik a véleményüket:

Van-e értelme a vándorlási egység fogalmának?

Származhat-e tudományos — esetleg gyakorlati — eredmény a vándorlási egységek vizsgálatából?

IV. A VÁNDORLÁSOK OKAI ÉS CÉLJAI

1. Az okok és célok megállapítására szolgáló eljárások és technikák

A felvétel három fő célkitűzése közül az első és egyben a legfontosabb a vándorlást előidéző egyéni motivációk megállapítása volt. A döntési folyamatban megnyilvánuló motivációs rendszert — a vándorlás fogalmából adódóan és a vándorlást magyarázó legelfogadottabb vonzás-taszítás elméletének tételeit alkalmazva — talán kissé mesterségesen két részre bontottam. Okokra, mint taszító erőkre, és célokra, mint vonzó erőkre.

A Mellékletben szereplő "Kérdőív" 12. és 13. kérdéseivel az elvándorlást elősegítő és gátló okokat, a 14., 15. és 16. kérdések alapján a bevándorlást akadályozó és segítő célokat igyekeztem feltárni. A költözés tényéből következően az elvándorlást elősegítő okoknak és a bevándorlást segítő céloknak súlyosabbaknak kellett lenniük az elvándorlást gátló, illetve a bevándorlást akadályozó tényezőknél, abban az esetben, ha a költözés "szabad akaratból" és nem "kényszer" hatására valósult meg. Kényszervándorlást abban az esetben állapítok meg, ha egy egyénnél egyszerre nagyobb számú elvándorlást akadályozó ok és nagyobb számú bevándorlást gátló cél kerül felsorolásra, mint az elvándorlást erősítő ok és bevándorlást elősegítő cél együttesen, valamint ha a 11. kérdésre igen, vagy is-is válasz hangzott el.

A 18. kérdés segítségével a válaszoló szubjektív véleményét kérdeztem meg arról, hogy a megelőző lakóhely taszító erejének, vagy Pásztó vonzó erejének volt nagyobb szerepe a költözésben. E válasz birtokában újra megnéztem a felsorolt taszító okok, és vonzó célok számát és megvizsgálom a számbeli, illetve struktúrabeli különbségeket. A 18. kérdésre adott válasz fontosságát a taszító okok és vonzó célok különbségének összevetése alapján döntöttem el. A saját elhatározásból eredő vándorlásoknál abból a leegyszerűsített feltételezésből indulok ki, hogy ami az elvándorlás helyén rossz volt, annak az odavándorlás helyén jobbnak kell lenni, ezért egymással szembeállítjuk a kimondott okokat és célokat. Ha egy negatív értelemben vett első sorszámú ok nem szerepel a pozitív értelemben vett céloknál, akkor ezt mint egy — rejtett, vagy ki nem mondott — célként kezelve beírjuk az utolsó cél + 1. sorszám-mal. Ezt a műveletet sorszámok szerint az összes célra és okra elvégezzük és ezzel együtt viszonylag teljes motivációs rendszert kapnánk akkor, ha esetleg nem fordulnának elő olyan esetek, amikor ugyanaz a taszító ok és vonzó cél eltérő sorszámmal szerepel.

Mit tehetünk ebben az esetben? Milyen módon állapíthatjuk meg, hogy a két sorszám közül melyiket fogadjuk el? E probléma megoldásához felhasználható a családi motívumok területén a Kérdőív 5., 23., 24., 9., 25., 26; munkahelyi, foglalkozással kapcsolatos motívumok területén a Kérdőív 28.a., 28.b., 29., 30., 31., 32., 33.a., 33.b., 34., 35., 36., 37., 38.a., 38.b., 39., 40., 41., 42.; a lakáskörülmények területén a Kérdőív 43. kérdései, illetve kérdése.

Arra a kérdésre, hogy a taszító, vagy a vonzó erők voltak-e erősebbek a Pásztóra költözés elhatározásakor, csak abban az esetben tudok nagyfokú bizonytalansággal terhes választ adni, ha az elvándorlást gátló okokkal és az odavándorlást akadályozó célokkal is elvégzem a fentebb leírt szembeállítási műveletet. Az eredményül kapott vándorlást gátló utolsó sorszámot egybevetem a már kiszámított vándorlást elősegítő sorszámmal. Ha a vándorlást gátló sorszám értéke magasabb, akkor a taszító erők voltak erősebbek. Ha a vándorlást gátló sorszám értéke egyenlő a vándorlást elősegítő értékkel, akkor viszonylag két azonos nagyságrendű erőről van szó. Ha a vándorlást gátló sorszám értéke kisebb, akkor a vonzó erők voltak erősebbek. A fenti lépések utáni eredményt természetesen összehasonlítom az egyén 18. kérdésre adott summázott értékelésével és nagyfokú meg nem felelés esetén be kell vallanom, hogy a 18. kérdés nem működött előzetes szándékaim és várakozásaim szerint, azért mert az emberek ítélete sokszor még az általuk elmondott konkrét "tényektől" sem függ.

2. Okok, célok motívumok

A fejezet első bekezdésében utaltam a "szabad akaratból", vagy "önként" és a "kényszer" által megvalósuló vándorlásokra. E két kategóriát legalább annyira problematikus elkülöníteni, mint a jót és a rosszat. Az egyes vándorlásokat kényszervándorlásnak minősítő kritériumrendszer motivációs alrendszerét a menekülésre készítő okok nagy része — véleményem szerint — túlnyomórészt lefedi. Ezek a következők: természeti katasztrófák (földrengés, vulkánkitörés, árvíz, szökőár, erdőtüz, szárazság); (az emberek által előidézett katasztrófák, mint az elsivatagosodás, éhínség, politikai, etnikai, emberfajta miatti és vallási üldözések, fegyveres konfliktusok, háborúk, totális munkanélküliség [30, 41, 42]). A felsorolást a mi esetünkben ki kell egészíteni a családból való elűldözéssel is, és valószínűleg még így sem lesz kimerítő a felsorolás.

"Az akarat szabadságáról" címmel írta *Schopenhauer* azt az értekezését, amely meghozta számára a filozófus szakma régóta megérdemelt elismerését. A norvég Királyi Társaság kérdésére: "Bebizonyítható-e az emberi akarat szabadsága az öntudatból?" — nemmel válaszolt. Művében tisztán gondolati alapon dedukciós módszerrel eljut az akarat szabadságának tagadásához. Végző következtetése: "... az ember mindig azt teszi, amit akar és mégis szükségkép teszi" [31]. Az akarat tényei a jellem és a motívumok szükségszerű következményei.

Mivel nem vagyok pszichológus, ezért a Pásztóra költözők jellemét nem vizsgálhattam, bár amennyire lehetőségem volt, igyekeztem odafigyelni az emberekre válaszaik rögzítése közben, és ezen megfigyelések alapján fel fogok állítani egy rettenetesen bizonytalan hipotézist.

Vizsgálataim középpontjában a költözések motívumainak feltárása állt, vándorlási okokra és célokra bontva ezeket. Kicsit eltérve a témától, elsősorban a későbbi félreértések elkerülése végett meg szeretném határozni, milyen értelemben használom az alábbi fogalmakat: ok, cél, motívum [32, 33, 34].

Az *okság* gondolkodásunk egyik saroktétele, bár nem tekinthető általános magyarázó elvnek. A vándorlás tényét okozatnak tekintve, megpróbáltam feltárni a vándorlás mögött rejlő egyedi okok sokaságát. Okokat a vándorláson kívüli más jelenségek világában kerestem, melyek közvetve — közvetlenül kapcsolódnak egymáshoz. Az ok időben megelőzi az okozatot. Végző döntő okokat nem kívántam meghatározni. *Célok*on a költözni kívánó személy vágyait, elvárásait, elképzeléseit értettem. *Motívumok*on a konkrét okok és célok összességét értettem.

Valószínűnek tartottam azt, hogy kettős kérdésfeltevési móddal felszínre tudom hozni a válaszolók tudatos döntéshozatali motívumainak összességét. Számíthattam arra, hogy az ok és cél fogalmát a válaszolók nem ismerik pontosan és az okok és célok össze fognak keveredni válaszaikban. Végül is nem ezen kategóriák elkülönítése miatt kérdeztem meg őket.

A válaszok összessége alapján nem állíthatom azt, hogy egyenként az összes motívumot feltártam, hiszen az emberek néha nem csak mások előtt, hanem még önmaguk előtt is rejtegetik cselekedeteik indítékait, félvén annak felismerésétől, hogy voltaképpen milyen tényezőket vettek figyelembe [31].

Az emberi cselekvés két determináló faktora: a jellem és a motívum [2]. Jelen dolgozat nem tekintette tárgyának a Pásztóra vándorlók személyiségjegyeinek feltárását és az általános ösztársadalmi méretekben ható okok vizsgálatát. Az egész társadalomban érvényesülő és ható jelenségek és folyamatok valószínűleg eltérő intenzitással érik azokat az embereket, akik ugyanazon motívumok hatásaira ellentétesen cselekednek. Egy részük elköltözik, másik részük helyben marad. Az embereknél minden helyzetben ellentétes cselekvések egyformán lehetségesek [31]. Újra hangsúlyozni kívánom, hogy dolgozatom tárgyát azok a vándorlást előidéző motívumok vizsgálata képezi, melyeket az átlagember is képes megragadni.

A magyarázat során azt a fogalmi keretet fogom használni, melyet a cselekvők is használtak [34], így talán lehetőségem nyílik *Buda Béla* könyvének 4. kiadásában leírt elveket is figyelembe venni a megértés és értelmezés során [41].

Egyes események mikroszintű és jelenségek makroszintű okainak feltárása és magyarázata nem ismeretlen a magyar demográfiai szakirodalomban sem. Talán legmesszebbre nyúlik vissza a halál beállta okának vizsgálata. Azóta már egyes speciális elhalálozástípusok okait is kutatják. Itt az öngyilkosságokra, és a halálos kimenetelű balesetekre, valamint üzemi (munkahelyi) balesetekre gondolok. Elemző tanulmányok készültek a halálloki halandósági táblákkal és a halálokok területi különbségeivel kapcsolatban is [35, 36].

A válások okainak kutatása is a népeśégtudomány tárgykörébe tartozik [37], bár e téren — adminisztratív adatforrások alapján az okok megállapítása sokkal nehezebb, hiszen 1953 után a bírósági statisztika adatai alapján nem lehet valós válási okokra következtetni [39].

3. A belső vándorlások céljai Magyarországon

A belső vándorlások céljairól a Magyarország népeśége és utóda a Demográfiai Évkönyv 1956-tól közöl adatokat az állandó és az ideiglenes jellegű vándorlásokról egyaránt. Ezen adatok a lakcímbjelentései rendszer keretében képződnek, tehát egy adminisztratív adatforrás feldolgozásából. Az 1990-ben használt lakcím "Jelentőlap", "A költözés oka:" rovatából származó adatok pontosságát, megbízhatóságát talán egy kissé befolyásolja a "Jelentőlap" hátoldalán található kitöltési utasítás bonyolultsága, és többféleképpen értelmezhetősége. Valószínűleg a fentebb említett kitöltési utasításból származó bonyodalmak, valamint az állampolgári fegyelmezetlenség és a szankciók hiánya okozzák az "Egyéb és ismeretlen" célból költözők — az utóbbi években tapasztalható — rendkívül magas arányát. Érdekes, hogy a "Jelentőlap" "A költözés oka" rovatból származó adatok "A vándorlás célja" kifejezést használva kerülnek közlésre a Demográfiai évkönyvekben.

A fenti hiányosságok ellenére ez az egyetlen forrás, amely alapján országos szinten is következtetéseket lehet levonni az állandó jellegű belső vándorlások motivációival kapcsolatban. Az egyediségéből származik nagyszerűsége és rendkívüli értéke, melyet nehezen lehetne reprezentatív felvételekkel pótolni.

Az 1956 óta megfigyelt célstruktúrában folyamatosan szerepelnek a munkával (tanulással), lakással, családi eseményekkel, látogatással kapcsolatos célok. Az osztályozást az "Egyéb és ismeretlen" kategória tette kimerítő jellegűvé¹⁶. A lakásbejelentési rendszer változásai és az ezzel járó fogalmi differenciák, valamint régi célok eltűnése, új célok megjelenése megnehezítették az időbeli összehasonlítás lehetőségét. Az összehasonlíthatóságot a rokon típusú célok összevonásával próbáltam meg biztosítani.

Az állandó és az ideiglenes jellegű vándorlások célstruktúrájában némi konzervativitás is tapasztalható. A munkával (tanulással) kapcsolatos célok aránya az ideiglenes vándorlásoknál folyamatosan több mint a kétszerese volt az állandó vándorlásoknál tapasztalt arányoknak.

A lakással és a családi eseményekkel összefüggő célok az állandó vándorlásoknál tapasztalható aránya mindig többszöröse (2—6-szorosa) volt az ideiglenes vándorlásokénak.

Az egyéb és ismeretlen kategória arányainak hullámzásai elsősorban a bejelentési rendszer változásaival függtek össze. Az 1984-től megfigyelhető rendkívül magas arányok miatt a célstruktúra megértése, magyarázása során azzal a feltevéssel kell élnem, hogy ezek a magas arányok egyik főbb célstruktúrát (munka, lakás, család) sem sújtották nagyobb mértékben, mint a többit, és a közöttük fennálló viszonyokat sem torzították el.

Módszertani megjegyzésként hozzá kell fűzni, hogy a megjelölt vándorlási célt elsődleges célnak tekintettem. Az adatok elemzése során nem szabad elfeledni azt a tényt sem, hogy az adatok a lakcímbjelentés során keletkeztek, és az államigazgatás szempontjából másodrendű fontossággal bírtak.

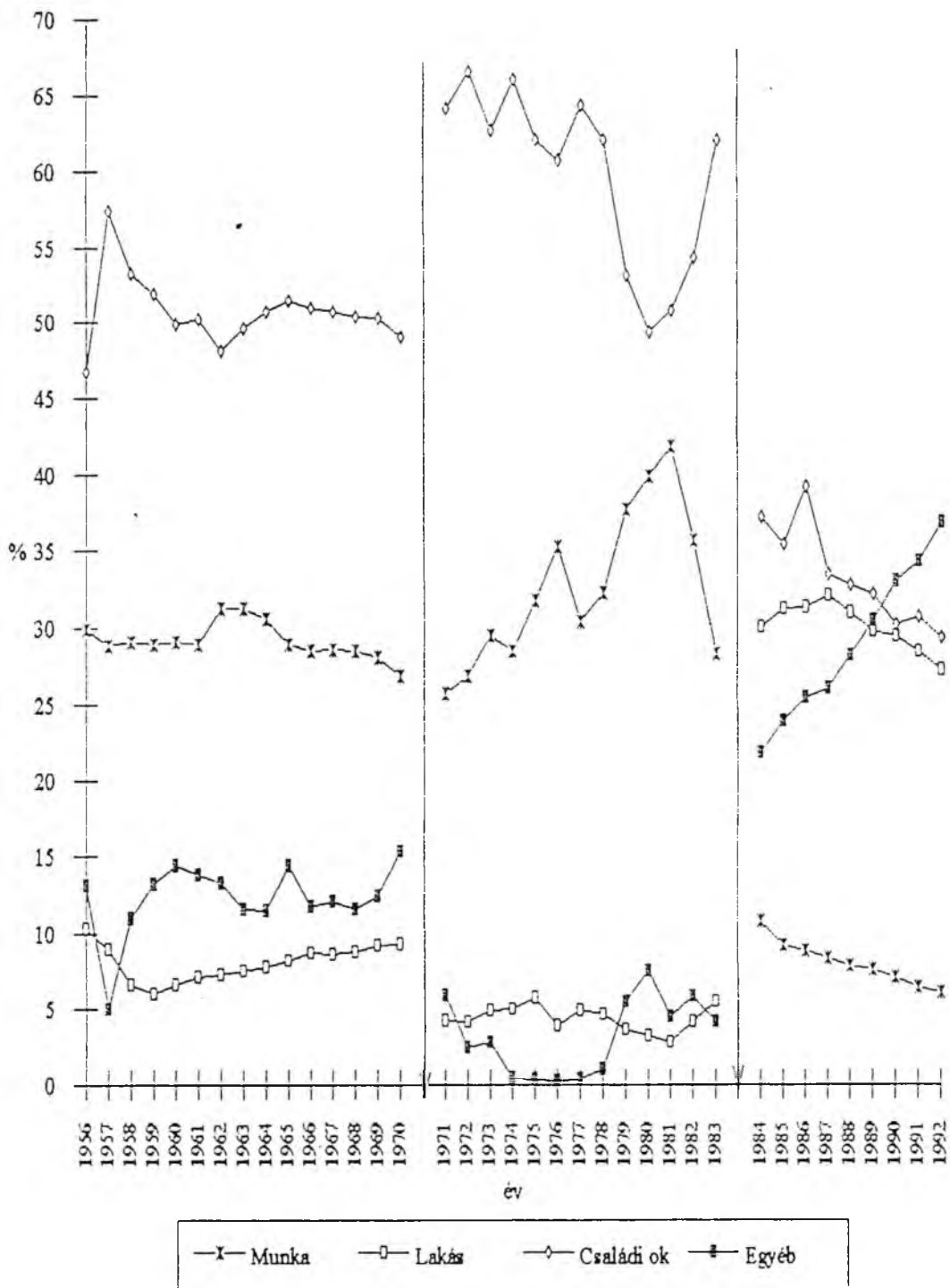
¹⁶Az 1975 és 1983 közötti időszakot kivéve.

22. Az állandó jellegű vándorlások a beköltözés célja szerint
1956—1992 között Magyarországon (%)

Év	Munkavállalás 1956—1970; Munkavégzés 1971—83; Munka 1984—	Munkahelyhez közelebb költözés 1956—1970	Tanulás 1956—	Együtt	Lakáscsere 1956—1970; Lakásesere; Új lakásba költözés 1984—	Ideiglenes lakását állandóra váltotta	Házasság- kötés 1956—	Válás 1984—	Családi okok 1971—1983	Eltartóval, családfeivel együtt költözés 1956—	Együtt	Gyógy- kezelés; Üdülés; Látogatás 1956—	Egyéb és ismeretlen 1956—1974 1984—	Össze- sen
	(1)	(2)	(3)	(4=1+2+3)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11=7+8+ +9+10)	(12)	(13)	(14)
1956	17,5	10,6	1,8	29,9	10,3		6,7			40,0	46,7	0,9	12,2	100,0
1957	18,9	8,4	1,5	28,8	9,0		8,4			49,0	57,4	0,8	4,2	100,0
1958	19,0	8,7	1,4	29,1	6,6		8,5			44,8	53,3	0,5	10,5	100,0
1959	18,2	9,2	1,5	28,9	6,0		9,1			42,8	51,9	0,5	12,7	100,0
1960	17,8	9,7	1,6	29,1	6,6		9,3			40,6	49,9	0,5	13,9	100,0
1961	17,5	9,8	1,6	28,9	7,1		10,2			40,0	50,2	0,5	13,3	100,0
1962	19,4	10,2	1,7	31,3	7,3		10,1			38,0	48,1	0,4	12,9	100,0
1963	19,0	10,7	1,6	31,3	7,5		10,6			39,0	49,6	0,4	11,2	100,0
1964	17,5	11,1	1,4	30,0	7,8		11,2			39,5	50,7	0,4	11,1	100,0
1965	16,6	11,0	1,3	28,9	8,2		12,1			39,4	51,5	0,4	11,0	100,0
1966	16,4	10,8	1,3	28,5	8,7		12,5			38,5	51,0	0,4	11,4	100,0
1967	16,2	11,2	1,2	28,6	8,6		12,9			37,8	50,7	0,4	11,7	100,0
1968	16,2	11,2	1,1	28,5	8,8		13,6			36,8	50,4	0,4	11,9	100,0
1969	15,6	11,5	1,0	28,1	9,2		14,0			36,3	50,3	0,4	12,0	100,0
1970	14,1	11,5	1,3	26,9	9,3		13,5			35,5	49,0	0,4	14,4	100,0
1971	25,0		0,8	25,8		4,2	13,3		14,0	36,8	64,1	0,2	5,7	100,0
1972	26,4		0,5	26,9		4,1	14,2		16,1	36,3	66,6	0,1	2,3	100,0
1973	29,1		0,4	29,5		4,9	14,1		13,0	35,6	62,7	1,0	1,8	100,0
1974	28,1		0,4	28,5		5,0	14,7		14,4	37,0	66,1	0,3	0,1	100,0
1975	31,1		0,7	31,8		5,7	15,9		18,0	28,2	62,1	0,3		100,0
1976	34,7		0,6	35,3		3,9	12,7		15,5	32,5	60,7	0,2		100,0
1977	30,0		0,4	30,4		4,9	13,4		18,9	32,1	64,4	0,3		100,0
1978	31,5		0,8	32,3		4,6	12,7		20,8	28,6	62,1	1,0		100,0
1979	37,0		0,7	37,7		3,6	11,4		14,9	26,9	53,2	5,5		100,0
1980	39,4		0,5	39,9		3,2	10,1		12,7	26,6	49,4	7,5		100,0
1981	40,5		1,4	41,9		2,8	10,4		13,3	27,1	50,8	4,5		100,0
1982	34,8		0,9	35,7		4,1	10,0		16,9	27,5	54,4	5,8		100,0
1983	27,9		0,4	28,3		5,5	11,1		23,9	27,1	62,1	4,1		100,0

Év	Munkavállalás 1956—1970; Munkavégzés 1971—83; Munka 1984—	Munkahelyhez közelebb költözés 1956—1970	Tanulás 1956—	Együtt	Lakásesere 1956—1970; Lakásesere; Új lakásba költözés 1984—	Ideiglenes lakását állan- dóra változ- tatta	Házasság- kötés 1956—	Válás 1984—	Családi okok 1971—1983	Eltartóval, családtővel együtt költözés 1956—	Együtt	Gyógy- kezelés; Üdülés; Látogatás 1956—	Egyéb és ismeretlen 1956—1974; 1984—	Össze- sen
	(1)	(2)	(3)	(4=1+2+3)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11=7+8+ +9+10)	(12)	(13)	(14)

1984	9,9		0,9	10,8	30,1		12,5	3,5		21,2	37,2	0,1	21,8	100,0
1985	8,3		0,9	9,2	31,3		11,9	3,0		20,5	35,4	0,1	23,9	100,0
1986	7,9		1,0	8,9	31,4		10,7	3,0		20,6	34,3	0,1	25,4	100,0
1987	7,5		0,9	8,4	32,1		9,8	3,0		20,7	33,5	0,1	26,0	100,0
1988	7,0		0,9	7,9	31,0		9,8	2,8		20,2	32,8	0,1	28,1	100,0
1989	6,7		0,9	7,6	29,8		10,4	2,9		18,9	32,2	0,1	30,4	100,0
1990	6,3		0,8	7,1	29,5		9,3	2,6		18,4	30,3	0,2	32,9	100,0
1991	5,5		0,9	6,4	28,5		9,3	2,7		18,8	30,8	0,1	34,2	100,0
1992	5,4		0,7	6,1	27,3		8,3	2,6		18,5	29,4	0,1	36,8	100,0

III. Az állandó jellegű vándorlások a beköltözés célja szerint Magyarországon 1956—1992 között (%)

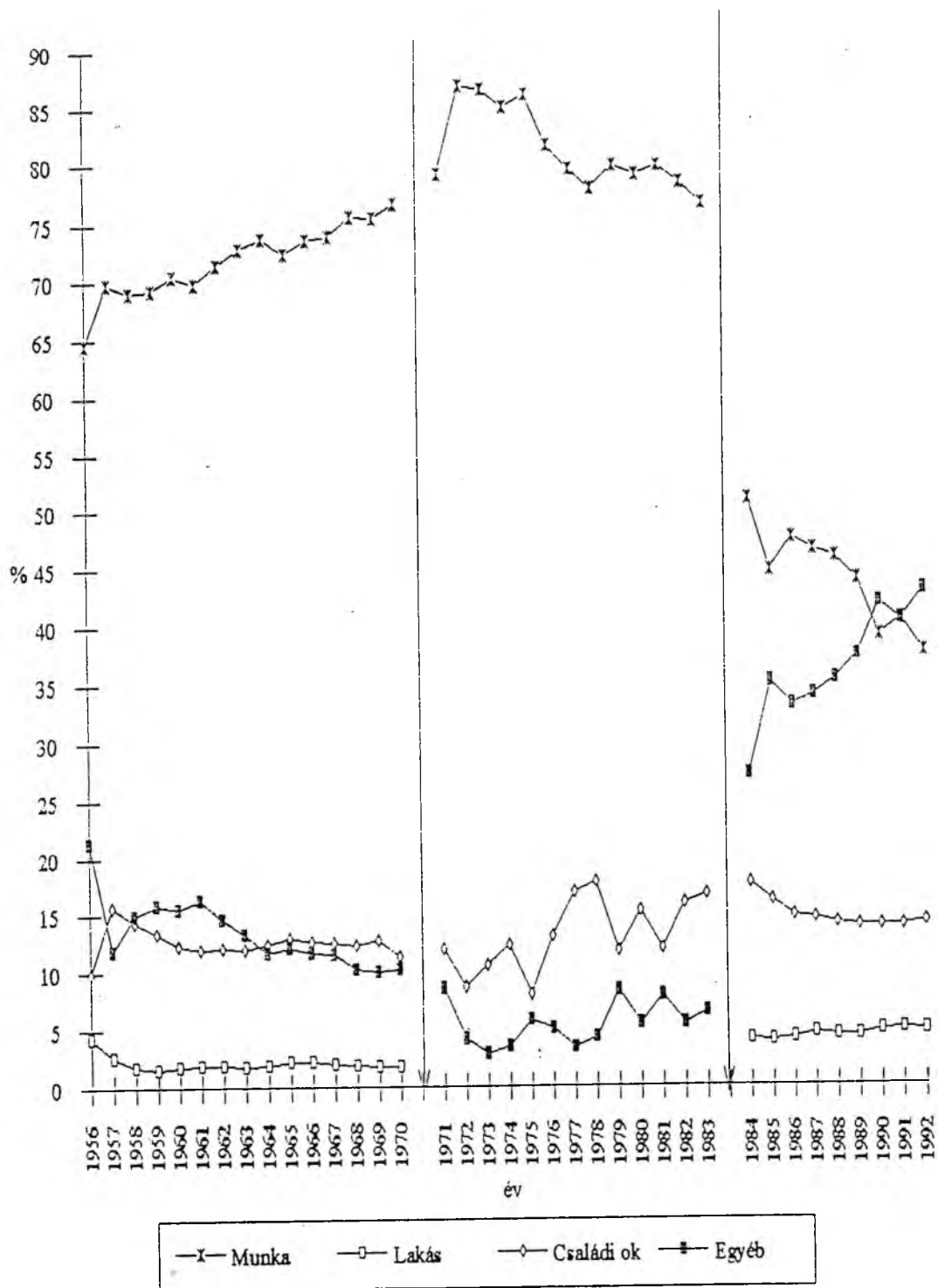
23. Az ideiglenes jellegű vándorlások a beköltözés célja szerint
1956—1992 között Magyarországon (%)

Év	Munkavállalás 1956—1970; Munkavégzés 1971—83; Munka 1984—	Munkahelyhez közelebb költözés 1956—1970	Tanulás 1956—	Együtt	Lakásesere 1956—1970; Lakásesere; Új lakásba költözés 1984—	Ideiglenes lakását állan- dóra változ- tatta	Házasság- kötés 1956—	Válás 1984—	Családi okok 1971—1983	Eltartóval, családjával együtt költözés 1956—	Együtt	Gyógy- kezelés; Üdülés; Látogatás 1956—	Egyéb és ismeretlen 1956—1974 1984—	Össze- sen
	(1)	(2)	(3)	(4=1+2+3)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11=7+8+ +9+10)	(12)	(13)	(14)
1956	46,4	7,6	10,5	64,5	4,3		1,6			8,3	9,9	14,4	6,9	100,00
1957	51,5	9,5	8,8	69,8	2,6		1,5			14,2	15,7	8,5	3,4	100,00
1958	50,1	9,7	9,2	69,0	1,8		1,6			12,8	14,4	10,5	4,4	100,00
1959	49,3	9,6	10,4	69,3	1,5		1,6			11,8	13,4	10,4	5,4	100,00
1960	47,8	10,4	12,2	70,4	1,8		1,7			10,6	12,3	9,7	5,8	100,00
1961	45,4	11,1	13,3	69,8	1,9		1,9			10,1	12,0	10,4	5,9	100,00
1962	45,3	12,1	14,0	71,4	1,9		2,0			10,1	12,1	9,7	4,9	100,00
1963	44,5	12,8	15,6	72,9	1,8		2,3			9,7	12,0	8,9	4,4	100,00
1964	44,9	13,4	15,5	73,8	1,9		2,6			9,8	12,4	6,9	4,7	100,00
1965	43,0	13,3	16,4	72,7	2,2		3,0			10,0	13,0	6,7	5,4	100,00
1966	42,9	13,3	17,4	73,6	2,2		3,0			9,6	12,6	6,7	4,9	100,00
1967	43,9	13,6	16,5	74,0	2,0		3,3			9,2	12,5	6,1	5,4	100,00
1968	46,9	13,5	15,2	75,6	1,9		3,4			8,9	12,3	5,3	4,9	100,00
1969	45,3	14,1	16,1	75,5	1,8		3,8			8,9	12,7	4,8	5,2	100,00
1970	42,3	10,7	23,7	76,7	1,8		3,4			7,9	11,3	3,7	6,5	100,00
1971	57,5		21,8	79,3			2,1		2,9	7,0	12,0	4,9	3,7	100,00
1972	64,1		23,0	87,1			1,4		2,3	5,0	8,7	3,7	0,5	100,00
1973	63,6		23,1	86,7			1,3		1,9	7,3	10,5		2,9	100,00
1974	61,6		23,6	85,2			1,7		4,6	5,0	11,3	3,3	0,2	100,00
1975	62,3		24,0	86,3			1,3		3,7	3,0	8,0	5,8		100,00
1976	57,7		24,1	81,8			1,8		7,0	4,3	13,1	5,1		100,00
1977	57,1		22,6	79,7			1,5		5,9	9,5	16,9	3,4		100,00
1978	52,8		25,2	78,0			1,7		10,9	5,2	17,8	4,3		100,00
1979	56,0		24,0	80,0			1,1		5,9	4,7	11,7	8,3		100,00
1980	55,2		24,0	79,2			1,5		7,8	6,0	15,3	5,5		100,00
1981	56,4		23,6	80,0			0,9		4,5	6,6	12,0	7,9		100,00
1982	53,6		25,0	78,6			1,6		8,5	5,8	15,9	5,5		100,00
1983	52,3		24,5	76,8			1,6		9,1	6,0	16,7	6,5		100,00

folytatás

Év	Munkavállalás 1956—1970; Munkavégzés 1971—83; Munka 1984—	Munkahelyhez közelebb költözés 1956—1970	Tanulás 1956—	Együtt	Lakásesere 1956—1970; Lakásesere; Új lakásba költözés 1984—	Ideiglenes lakását állan- dórá változ- tatta	Házasság- kötés 1956—	Válás 1984—	Családi okok 1971—1983	Eltartóval, családfevel együtt költözés 1956—	Együtt	Gyógy- kezelés; Üdülés; Látogatás 1956—	Egyéb és ismeretlen 1956—1974; 1984—	Össze- sen
	(1)	(2)	(3)	(4=1+2+3)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11=7+8+ +9+10)	(12)	(13)	(14)
1984	30,8		20,3	51,1	4,1		6,1	3,0		8,6	17,7	2,0	25,2	100,00
1985	25,9		18,9	44,8	3,9		5,6	2,7		7,8	16,1	1,9	33,3	100,00
1986	28,3		19,4	47,7	4,2		4,9	2,4		7,5	14,8	1,6	31,6	100,00
1987	26,1		20,6	46,7	4,6		4,6	2,4		7,6	14,6	1,5	32,6	100,00
1988	25,0		21,1	46,1	4,4		4,6	2,3		7,3	14,2	1,6	33,8	100,00
1989	21,6		22,5	44,1	4,4		4,7	2,2		7,1	14,0	1,4	36,1	100,00
1990	18,8		20,4	39,2	4,8		4,8	2,1		7,1	14,0	1,4	40,7	100,00
1991	15,1		25,6	40,7	4,9		4,4	2,2		7,4	14,0	1,4	39,1	100,00
1992	13,2		24,6	37,8	4,8		4,1	2,4		7,8	14,3	1,5	41,7	100,00

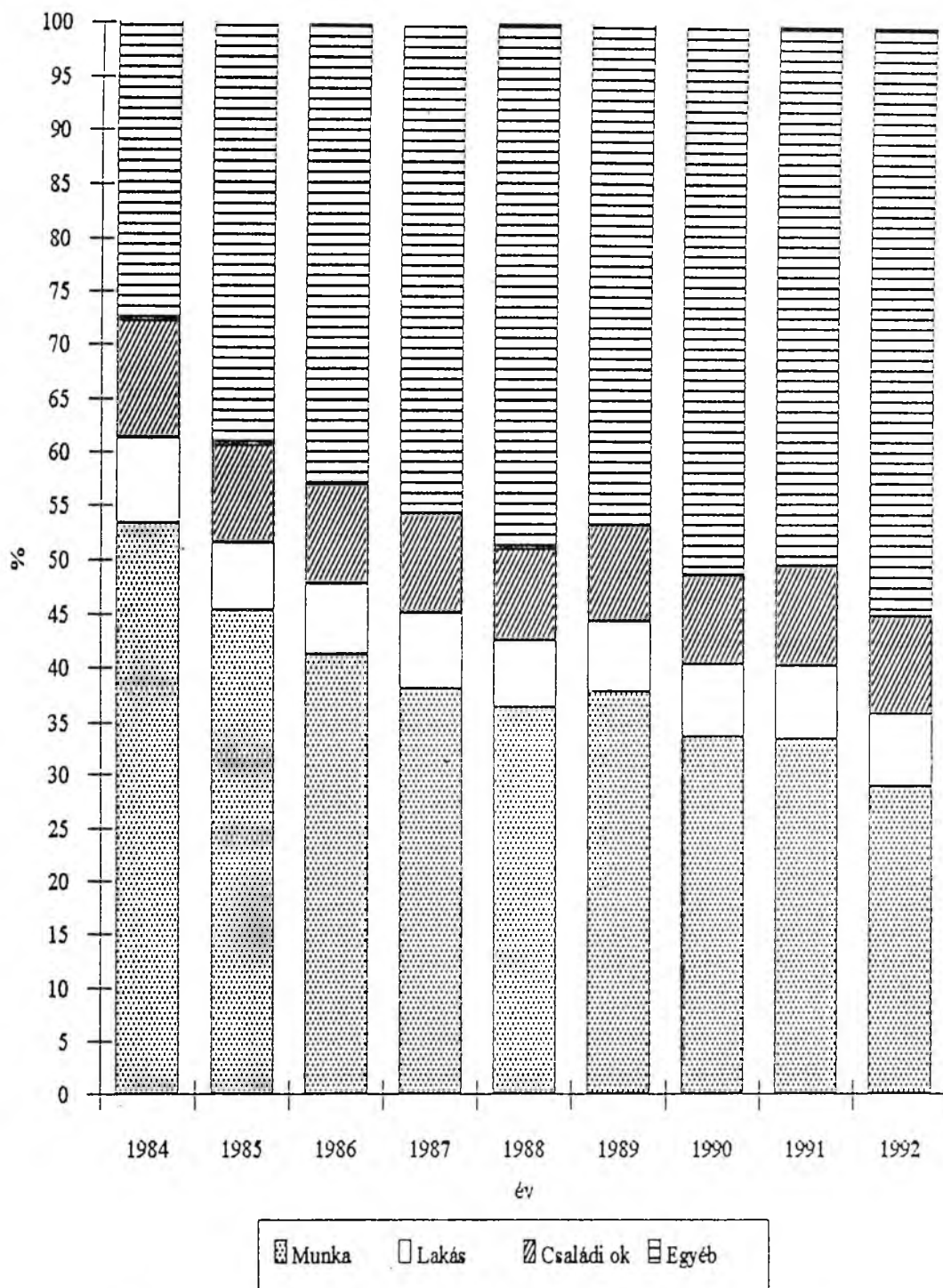
Forrás: Magyarország népesedése 1955—64; Demográfiai Évkönyv 1965—92.

IV. Az ideiglenes jellegű vándorlások a beköltözés célja szerint Magyarországon 1956—1992 között (%)

24. Az ideiglenes visszavándorlások célok szerint 1984–1992 között Magyarországon (%)

Év	Munka	Tanulás	Együtt	Lakáscsere; Új lakásba költözés	Házasság- kötés	Válás	Eltartóval, családdíjvel együtt költ- özés	Együtt	Gyógy- kezelés; Üdülés; Látogatás	Egyéb és ismeretlen	Összesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8=5+6+7)	(9)	(10)	(11)
1984	41,4	11,9	53,3	8,0	3,8	1,4	5,7	10,9	0,5	27,4	100,0
1985	34,2	11,2	45,4	6,2	3,2	1,1	4,7	9,0	1,4	39,0	100,0
1986	30,0	11,3	41,3	6,5	3,1	1,2	4,9	9,2	0,4	42,5	100,0
1987	26,7	11,4	38,1	7,0	2,8	1,2	5,2	9,2	0,4	45,1	100,0
1988	24,7	11,7	36,4	6,2	2,5	1,1	4,7	8,3	0,4	48,7	100,0
1989	24,5	13,4	37,9	6,5	2,9	1,1	4,8	8,8	0,4	46,5	100,0
1990	20,7	12,9	33,6	6,8	2,7	1,0	4,5	8,2	0,2	51,0	100,0
1991	17,5	15,9	33,4	6,9	2,8	1,2	5,2	9,2	0,4	50,1	100,0
1992	14,0	14,9	28,9	6,9	2,7	1,2	5,2	9,1	0,5	54,6	100,0

V. Az ideiglenes visszavándorlások célok szerint 1984–1992 között Magyarországon (%)

Az állandó jellegű vándorlások céljainak szerkezetében (22. tábla) döntő szerepe volt a *családdal* kapcsolatos céloknak. A családdal kapcsolatos célok közül teljes idősorunk a házasságkötésekről, és az eltartóval, családfővel együtt költözőkről van. A házasságkötés, mint az állandó jellegű vándorlások elsődleges célja kb. 10%-os nagyságrendben szerepelt az időszak folyamán. Ez azt jelenti, hogy átlagosan minden 10. állandó jellegű költözés házasságkötés miatt történt. Enyhe hullámzás figyelhető meg a házasságkötési céloknál. Az 1956-tól 1975-ig tartó emelkedő tendencia 1976-tól csökkenésbe megy át. Az eltartóval, családfővel együtt túlnyomórészt gyerekek, és valószínűleg elhanyagolható nagyságrendben egyéb eltartottak költöztek. Ez a cél nemcsak a családi, hanem az összes célokban belül is a legmagasabb arányt képviseli. A családfővel együtt költözés — mint kategória — közvetve arra is utal, hogy az emberek nem mindig egyedül költöznek. A családfővel együtt költözők arányának nagyságrendje pedig arra mutat rá, hogy *gyermek, illetve gyermekek léte egy családban valószínűleg vándorlást elősegítő tényező.*

A válás — mint vándorlási cél — 1984 óta szerepelt és 3% körüli értékkel stabilizálódott. Házasságkötésen és családfővel együtt költözésen kívüli családi célok 1971 és 1983 között fordultak elő. E rendkívül összetett kategória a válások, özvegyülések, születendő gyermek, családi konfliktusok stb. miatti költözéseket is tartalmazza.

Az állandó jellegű vándorlások céljainak szerkezetében (22. tábla) — az arányok nagyságrendjét nézve — a családdal kapcsolatos célok után a *munkával* összefüggő célok következnek.

A tanulás, mint az állandó jellegű vándorlás célja 1% körüli értékkel szerepel. Ez az alacsony érték azért fordul elő, mert a tanulás miatti költözések elsősorban ideiglenes jellegű vándorlások formájában történnek meg (23. tábla). A munkavállalás, munkavégzés, mint vándorlási cél arányai változásának elemzését rendkívül megnehezítik a már fentebb is említett lakcímbeljelentési rendszer változásai. A lakcímbeljelentési rendszer változásai, valamint az ezt követő fogalmi változások nagyságrendbeli eltéréseket okoznak az éves adatokban. Ennek ellenére — elsősorban a törések közötti időszakokat alapul véve — bizonyos tendenciák kirajzolódnak. 1962-ig kisebb ingadozásokkal enyhén emelkedik a munkavállalási cél aránya, majd 1963-tól 1970—71-ig folyamatosan csökken. 1972-től újra többé-kevésbé emelkedő tendencia figyelhető meg 1981-ig, majd 1982-től folyamatos a csökkenés. A fenti hullámzás érdekessége a 10 éves periodicitás. Nem tudok válaszolni arra a kérdésre, hogy e periodicitás véletlenszerű-e, vagy bizonyos tényezőkkel magyarázható. Az 1984 utáni rendkívül alacsony arányok egyrészt belülről, a lakcímbeljelentési rendszer változásából, másrészt talán a külső környezetből is magyarázhatóak. Új kategóriaként jelent meg a válás, és 1970 után rendkívül masszívan visszatért a vándorlási célok családjába a lakáscsere és az új lakásba költözések kategóriája. Ezek az új vándorlási célok nyilvánvalóan hozzájárultak a munkavállalási indok arányának csökkenéséhez, annak ellenére, hogy a munka a költözés okainak sorában elsőként szerepel a "Jelentőlapon". Külső körülményként elsősorban az akkori általános gazdasági helyzet (pangás, recesszióba hajlás) játszik szerepet az arányok csökkenésében. Saját értékrendszeremet alapul véve és *Rimler Judit* tanulmányát olvasva [40] számomra hihetetlenül alacsonyak az állandó jellegű munkavállalási céllal költözők arányai.

1971 végén és a következő év elején a vándorlások motívumait kutató reprezentatív felvételre került sor Franciaországban. A vándorlásokat indukáló legfőbb indokok szerkezetében a legnagyobb súllyal, a munkával kapcsolatos indokok szerepeltek (48,7%), ezt követték a családdal összefüggő motívumok (22,9%), a lakással kapcsolatos indokok (8,5%) és az egyéb kategória (10,1%) [9].

Magyarországon ugyanezen időszakban a munkával kapcsolatos indokok 26%-kal, a lakással kapcsolatos indokok 4%-kal, a családdal kapcsolatos indokok 65%-kal, az egyéb indokok pedig 5%-kal szerepeltek. Bár eltérő típusú és kissé más fogalmakat használó adatgyűjtésekből származó eredményeket vettem egybe, az eltérések oly fokúak, hogy azok már nem származhattak pusztán módszertani eltérésekből. Az eltérések nyilvánvalóan összetett társadalmi- és értékrendbeli különbségeket mutatnak. Az egyik szemünk sírhat, a

másik nevezhet, hiszen *a magyar adatok a munka értékének alacsony foka mellett rendkívül erős családorientációt jeleznek az állandó jellegű belső vándorlók között.*

Az állandó jellegű vándorlások céljainak szerkezetében (22. tábla) a lakással kapcsolatos célok arányai szélsőséges értékeket mutatnak. Ezek a szélsőséges változások is a lakásbejelentési rendszer változásaival függenek össze. 1956-tól 1970-ig 8% körüli, 1971-től 1983-ig nincs adat, 1984-től pedig 30% körüli értékeket találhatunk. 1971-től 1983-ig között "Ideiglenes lakását állandóra változtatja" kategória — a belső vándorlások fogalmi keretében —, számomra értelmezhetetlen, azért, mert 1971-től az ideiglenes visszavándorlások jellegű mozgásokon belül megkülönböztetik az "Ideiglenes lakóhelyét állandóra változtatja" kategóriát is. A 8% és a 30% nagyságrendek közül az utóbbi tűnik hitelesebbnek, hiszen a vándorlásfogalom alapvető kritériuma a lakás megváltoztatása. A magyar vándorlásfogalom szerint a lakóhelyen kívül a lakásnak is szükségszerűen meg kell változnia egy vándorlás alkalmával.

4. A Pásztóra vándorlók összes költözéseinek elsődleges indokai

A 25. tábla a Pásztóra vándoroltak eddigi összes (állandó és ideiglenes jellegű együtt) költözésének sorszám szerinti elsődleges okstruktúráját mutatja be. Látható, hogy az elsődleges okok egynegyede a munkahellyel és a tanulással, egyötöde a lakással és majdnem fele a családi élet valamely eseményével kapcsolatos.

Jellemző az elsődleges okstruktúra nemek szerinti megoszlása. *A férfiak gyakrabban említenek munkával, illetve tanulással, a nők pedig családdal kapcsolatos okot vándorlásuk mozgatórugójaként.* Clara H. Mulder Hollandiában nem talált ilyen jelentős és jellemző különbséget a vándorló férfiakat és nőket 1981 és 1985 között vizsgálva [43]. A lakással kapcsolatos elsődleges okok azonos nagyságrendet képviselnek mindkét nemnél.

Az okstruktúra sorszám és korcsoportok szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a 7. sorszámú költözésig minden vándorlási sorszám esetén a 15—29 éves korcsoport szerepel a legnagyobb súllyal. Ez arra utal, hogy e korcsoport fő jellemzője a nagyfokú mozgékony-ság, legalábbis a többi korcsoporthoz képest. A 15—29 évesek körében nem állapítható meg domináns okcsoport egyik sorszámnál sem. A munkával, lakással, családdal kapcsolatos okok rendkívül hullámzóan, de közel azonos nagyságrenddel fordultak elő. *A fentebb említett 15—29 éves korcsoport rendkívül nagyfokú mozgékony-sága azért figyelhető meg, mert erre az életszakaszra esik a tanulási periódus, és ennek befejezése; a munka világába való belépés és az ottani megfelelő munkahely megtalálása; a szülőktől való elszakadás; az önálló élet megkezdése; a családalapítás és az ezzel együttjáró többi esemény viszonylag rövid időintervallumban történő összezsúfolódása.*

25. A Pásztóra vándorlók összes költözésének elsődleges okstruktúrája sorszám, korcsoportok és nemek szerint

Korcsoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakásesere ^b	Együtt	Házasságkötés ^c	Válás ^d	Gyermekek (unoka) születése	Özvegyülés	Házastárs költözése	Szülőkhöz, gyermekekhez visszaköltözés, vagy közelebb költözés	Tágabb családi konfliktusok	Családfővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakóhelyre visszaköltözés	Állandóra változtatja ideiglenes lakóhelyét	Egyéb ^e	Összesen
	(1)	(2)	(3 = 1 + 2)	(4)	(5)	(6 = 4 + 5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15 = 7 + ... + 14)	(16)	(17)	(18)	(19)

Első költözés

Férfi

0–14	1	19	20											43	43				63
15–29	5	13	18	3	13	16	14				2				16			1	51
30–44	2		2	1	2	3	2	1		1					4				9
45–59												1			1				1
60–X												2			2				2
Együtt	8	32	40	4	15	19	16	1			3	3		43	66			1	126

Nő

0–14		11	11											55	55			2	68
15–29	14	9	23	2	11	13	26	1			2	1		1	31		1	2	68
30–44							1					1			2				2
45–59												1			1				1
60–X										1					1				1
Együtt	14	20	34	2	11	13	27	1		1	2	3		56	90		1	2	140
Összesen	22	52	74	6	26	32	43	2		1	5	6		99	156		1	3	266

Második költözés

Férfi

0–14		4	4											18	18	2			24
15–29	16	7	23	4	5	9	2	2				1	2	2	7	12	1	1	53
30–44	1		1	2	5	7	2	1							3	1			12
45–59	1		1					1					1		3			1	5
60–X																			0
Együtt	18	11	29	6	10	16	2	4		1		1	3	20	31	15	1	2	94

Kor-csoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakás-csere ^b	Együtt	Házasságkötés ^c	Válás ^d	Gyer-mek (unoka) szüle-tése	Özve-gyűlés	Házas-társ kö-vetése	Szülök-höz, gyer-me-kekhez vissza-költözés, vagy közelebb költözés	Tágabb családi konfliktusok	Család-fővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakó-helyére vissza-költözés	Állandóra változtatja ideiglenes lakóhelyét	Egyéb ^e	Ösz-szesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6=4+5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15=7+...+14)	(16)	(17)	(18)	(19)

Nő

0-14		1	1									1		24	25		1		27
15-29	9	6	15	5	11	16	14	2		1	2	5	1	3	28	4	1	2	66
30-44	4		4				1	1			1	1	1		5			1	10
45-59	1		1								1	1	1		3				4
60-X																		1	1
Együtt	14	7	21	5	11	16	15	3		1	4	8	3	27	61	4	2	4	108
Összesen	32	18	50	11	21	32	17	7		2	4	9	6	47	92	19	3	6	202

Harmadik költözés

Férfi																			
0-14		1	1												6	6			7
15-29	11	4	15	1	9	10	10		1			2		1	14	4	1		44
30-44	4		4	2	3	5						1	1		2				11
45-59					1	1			1			1			2				3
60-X																			0
Együtt	15	5	20	3	13	16	10		2			4	1	7	24	4	1		65

Nő

0-14		1	1											4	4				5
15-29	8	1	9	4	12	16	5			2	3	4	4	5	19	3			47
30-44	2		2	3	4	7				2	3				5				14
45-59									1						1			1	2
60-X											1				1				1
Együtt	10	2	12	7	16	23	5		1	4	7	4	9	30	3			1	69
Összesen	25	7	32	10	29	39	15		3	4	11	5	16	54	7	1	1	1	134

Kor-csoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakás-csere ^b	Együtt	Házasság-kötés ^c	Válás ^d	Gyer-mek (unoka) szüle-tése	Özve-gyűlés	Házas-társ kö-vetése	Szülők-höz, gyer-me-kekhez vissza-költözés, vagy közelebb költözés	Tágabb család-i konfliktusok	Család-fővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakó-helyére vissza-költözés	Állandóra változ-tatja ideiglenes lakóhe-lyét	Egyéb ^e	Ösz-szesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6=4+5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15=7+...+14)	(16)	(17)	(18)	(19)

Negyedik költözés
Férfi

0-14																			0
15-29	5	2	7	1	4	5	3	2				4		1	10				22
30-44	3		3	1	2	3	1					1			2				8
45-59	1		1	1		1													2
60-X																			0
Együtt	9	2	11	3	6	9	4	2				5		1	12				32

Nő

0-14	1		1											1	1				2
15-29	1	2	3	2	3	5	1	2			1	2	1	2	9	1			18
30-44	2		2	1	3	4	2				1	2		1	6	1			13
45-59				1		1													1
60-X																			0
Együtt	4	2	6	4	6	10	3	2			2	4	1	4	16	2			34
Összesen	13	4	17	7	12	19	7	4			2	9	1	5	28	2			66

Ötödik költözés
Férfi

0-14																			0
15-29	5	1	6		1	1						1	1		2				9
30-44	3		3														1		4
45-59				1		1													1
60-X																			0
Együtt	8	1	9	1	1	2						1	1		2		1		14

Kor-csoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakás-cseré ^b	Együtt	Házasság-kötés ^c	Válás ^d	Gyer-mek (unoka) szüle-tése	Özve-gyűlés	Házas-társ kö-vetése	Szülők-höz, gyer-me-kekhez vissza-költözés, vagy közelebb költözés	Tágabb családi konfliktusok	Család-fővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakó-helyére vissza-költözés	Állandóra változtatja ideiglenes lakóhelyét	Egyéb ^e	Ösz-szesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6=4+5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15=7+...+14)	(16)	(17)	(18)	(19)

Nő

0-14																			
15-29					2	2	2					1		1	5				7
30-44	1		1		1	1	1							1	2				4
45-59	1		1																1
60-X												2			2				2
Együtt	2		2		3	3	3					3		4	10				15
Összesen	10	1	11	1	4	5	3					4	1	4	12		1		29

Hatodik költözés

Férfi

0-14																			
15-29	3	1	4		1	1						1			1	1		1	8
30-44	1		1					1							1				2
45-59					1	1													1
60-X																			0
Együtt	4	1	5		2	2		1				1			2	1		1	11

Nő

0-14																			
15-29	1		1		2	2								1	1				3
30-44	2		2																2
45-59					1	1								1	1				2
60-X																			0
Együtt	3		3		3	3								2	2				8
Összesen	7	1	8		5	5		1				1		2	4	1		1	19

Kor-csoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakás-csere ^b	Együtt	Házasság-kötés ^c	Válás ^d	Gyer-mek (unoka) szüle-tése	Özve-gyűlés	Házas-társ kö-vetése	Szülők-höz, gyer-me-kekhez vissza-költözés, vagy közelebb költözés	Tágabb családi konfliktusok	Család-fővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakó-helyére vissza-költözés	Állandóra változtatja ideiglenes lakóhelyét	Egyéb ^e	Ösz-szesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6=4+5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15=7+...+14)	(16)	(17)	(18)	(19)

Hetedik és a további költözések

Férfi

0-14																			0
15-29	1		1				1	1				1			3				4
30-44	8		8	1		1												1	10
45-59	2		2		1	1						2			2	1			6
60-X																			0
Együtt	11		11	1	1	2	1	1				3			5	1		1	20

Nő

0-14																			0
15-29				1		1													1
30-44	1		1																1
45-59	1		1									1			1				2
60-X																	1	1	2
Együtt	2		2	1		1						1			1		1	1	6

Összesen	13		13	2	1	3	1	1				4			6	1	1	2	26
----------	----	--	----	---	---	---	---	---	--	--	--	---	--	--	---	---	---	---	----

Férfiak összesen	73	52	125	18	48	66	33	9	2	1	3	18	5	71	142	21	3	5	362
------------------	----	----	-----	----	----	----	----	---	---	---	---	----	---	----	-----	----	---	---	-----

Nők összesen	49	31	80	19	50	69	53	6	1	2	12	26	8	102	210	9	4	8	380
--------------	----	----	----	----	----	----	----	---	---	---	----	----	---	-----	-----	---	---	---	-----

MIND-ÖSSZE-SEN

MIND-ÖSSZE-SEN	122	83	205	37	98	135	86	15	3	3	15	44	13	173	352	30	7	13	742
----------------	-----	----	-----	----	----	-----	----	----	---	---	----	----	----	-----	-----	----	---	----	-----

Kor-csoport	Munka ^a	Tanulás	Együtt	Új lakásba költözés	Lakás-csere ^b	Együtt	Házasság-kötés ^c	Válás ^d	Gyer-mek (unoka) szüle-tése	Özve-gyűlés	Házas-társ kö-velése	Szülők-höz, gyer-me-kekhez vissza-költözés, vagy közelebb költözés	Tágabb család-i konfliktusok	Család-fővel együtt költözés	Együtt	Állandó lakó-helyére vissza-költözés	Állandóra változtatja ideiglenes lakóhelyét	Egyéb ^e	Ösz-szesen
	(1)	(2)	(3=1+2)	(4)	(5)	(6=4+5)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15=7+...+14)	(16)	(17)	(18)	(19)

%

Férfiak összesen	10,0	7,0	17,0	2,4	6,5	8,9	4,3	1,2	0,3	0,1	0,4	2,4	0,7	9,6	19,0	2,8	0,4	0,7	48,8
Nők összesen	6,6	4,2	10,8	2,6	6,7	9,3	7,2	0,8	0,1	0,3	1,6	3,5	1,1	13,7	28,3	1,2	0,5	1,1	51,2
MIND-ÖSSZE-SEN	16,6	11,2	27,8	5,0	13,2	18,2	11,5	2,0	0,4	0,4	2,0	5,9	1,8	23,3	47,3	4,0	0,9	1,8	100,0

^aMunkavállalás, munkahelyhez közelebb költözés (2 eset) és nyugdíjba vonulás (3 eset).

^bÚj lakásba költözésen kívüli bármely lakással kapcsolatos inđok.

^cÉlettársi kapcsolatok létesítésével együtt.

^dÉlettársi kapcsolatok megszakításával együtt.

^eBeleértve az 1 fő állami gondozott nevelőszülőkhöz kerülését; 3 fő egészségügyi okból beköltöző és 2 fő korábbi állandó lakóhelyére visszatérő.

A 25. tábla fejléce nem képes híven tükrözni a megemlített okok sokaságát, mely okok az adott kontextusban egyediek és könnyen értelmezhetőek voltak.

Szinte mindig *munkahellyel* kapcsolatos okot említettek meg a fegyveres erők — egyébként igen gyakran költöző — hivatásos tagjai. E csoportnál felmerül a kérdés, vajon önkéntes vándorlásnak, vagy kényszervándorlásnak tekinthető-e az áthelyezéssel kapcsolatos költözésük? Annyiban kényszervándorlás, hogy a hivatásos katonák bizonyos személyi szuverenitásról esküjük elhangzása után lemondtak, de a költözés többségüknél egyéni döntés eredménye lehetett. Vállalniuk kell elhatározásuknak a következményeit is, mely negatív irányú következmény — a költözések nézőpontjából vizsgálva — az akaratuk ellenére történő áthelyezés lehet. Elképzelhető, hogy csupán a hivatásukból eredő fegyvelmezetségüknek tudható be, hogy a válaszaik elhangzása, feljegyzése, és értékelése során nem találtunk külső kényszerre utaló nyomokat. A katonatisztek feleségei többnyire a férj követését említették meg elsődleges oknak, noha többnyire ők is gazdaságilag aktívak voltak, és költözéseikben biztos, hogy szerepe volt a bővülő családnak, és a javítandó lakáskörülményeknek is.

A gazdasági aktivitás hivatalos befejezése is gyakran költözést motiváló hatású volt, de ez rendkívül kevés alkalommal jelent meg elsődleges okként.

A *lakással* kapcsolatos okok megnevezésénél jellemző volt valamilyen minőségre utaló megjegyzés is, amivel az előző lakáshoz viszonyított többletet próbálták kifejezni. Ha elsődlegesen a lakással kapcsolatos okokat említették meg, akkor szinte mindig valamilyen szempontú javulást tapasztalhattunk a lakáskörülményekben. A leggyakrabban használt jelzők a "jobb" és az "önálló" voltak. A jobb lakás rendkívül nehezen értelmezhető, komplex értékelő megjegyzés. A "saját lakás" már utal valamilyen többlépcsős hierarchiára, melynek lépcsőfokai — a válaszolók értékrendjét tükrözve — a következők voltak:

1. kertés családi ház,
2. családi ház,
3. nem panel tömb lakás,
4. panel lakás,
5. szolgálati ház,
6. szolgálati lakás,
7. főbérlet,
8. albérlet.

Egyes költözéseknek közvetve a lakással kapcsolatos indoka volt. Az "építkezni kezdtek" ok is, mely jellemző előfordulása volt a további okokat is maga után vonó okok típusának. Ha valaki azért költözik, hogy építkezzen, akkor is laknia kell valahol, amíg el nem készül a háza.

A válaszokból kitűnt, hogy semmi jelentőséget nem tulajdonítottak annak, hogy "új", vagy már "használt" lakásba költözik valaki. Ez arra utal, hogy valószínűleg országos szinten sincs értelme a lakással kapcsolatos célt (okot) ilyen irányban bontani. Véleményem szerint a tulajdoni viszonytal kapcsolatos ismérvekkel sokkal jobban meg lehetne ragadni a lakás-mobilitási folyamatokat. A vándorlás fogalmkörébe tartozó lakás-mobilitási részfolyamat többnyire pozitív irányban zajlik le, hiszen ha valaki valamiért lefelé irányuló lakáscserére kényszerül, akkor ezért többnyire nem szükséges más településre költöznie. Ugyanez valószínűleg fordított irányba is igaz. Ha valaki felfelé irányuló lakáscserét határoz el, és ezt képes lakóhelyén megvalósítani, akkor többnyire nem is költözik el más településre,

A 25. tábla fejlécében található okcsoportok közül a *családi* okok a legsokrétűbbek. Szinte minden *családi élettel kapcsolatos esemény vándorlást előidéző ok is lehet.* A házasságkötés, válás, özvegyülés és a gyermek léte, unoka születése egyértelmű kategóriák, melyeket pontosan ilyen formában használtak a válaszolók. "A házastárs követése" kategória már bizonyos elvonatkoztatás eredménye, mely mögött az alábbi konkrét okok húzódtak meg: a férj, vagy az apa katona és áthelyezték; a férj, vagy a feleség az apa, vagy az anya munkahelyének telephelyére való költözés; a férj, feleség, vagy a költöző maga idevalósi (tehát a korábbi lakóhely része volt identitásuknak).

A kettős lakcímbjelentési rendszer miatt fordultak elő az alábbi okok:

ideiglenes lakóhelyéről visszaköltözött állandó lakóhelyére;
ideiglenes lakását állandóra változtatta.

Ez utóbbiakhoz természetesen a bejelentkezés időpontjakor nem kapcsolódott költözés.

Az osztályozást kimerítővé tévő egyéb kategóriába az alábbi okok kerültek:

állami gondozásba került (1 eset);

állami gondozásból nevelőszülőkhöz került (1 eset);

magas életkorban lévők egészségügyi okok miatt költöztek (4 eset);

nyugdíj, és egy mozgalmas élet utáni végleges letelepedési szándék (2 eset);

Romániából áttelepülés (4 eset);

házastárs börtönbe került (1 eset).

Okozati lánc az egyéb kategória egyedi esetei során kétszer fordult elő: "a férjem börtönbe került, ezért apósomémkhoz költöztem", illetve "balesetem utáni egészségi állapotom miatt költöztem vissza szüleimhez".

5. A Pásztóra vándorlások motívumai

A felvétel megtervezésének időszakában a motivációs rendszerre vonatkozó feltételezésainknek három alappillére volt. Az első a munkával, a második a lakással, a harmadik a családdal volt kapcsolatban. Ezen tényezők szerepének akkor is ki kellett derülniük, ha a válaszoló a direkt kérdésre adandó válaszában nem utalt rá!

A munkával kapcsolatos indokok ellenőrzésére, kiegészítésére a Kérdőív 28/a. kérdéstől 42. kérdésig terjedő blokkja szolgált. Ebben a kérdéscsoportban a költözés előtti, és a költözés utáni gazdasági aktivitásnak körülményeire kérdeztünk rá.

A lakással kapcsolatos indokok ellenőrzésére, kiegészítésére a Kérdőív 43. kérdésére adandó többirányú válaszok szolgáltak. Ennél a kérdésnél egy táblázat kitöltésében való segítséget kértünk a válaszolóktól, mely táblázatban a Pásztóra költözésük előtti és a jelenlegi lakáskörülményeik egyes elemeiről volt szó. Ezen elemek között szerepel a lakáshasználat jogcíme, a lakás szobaszáma, alapterülete és komfortfokozata. Megkérdeztük a véleményüket a lakás belsejéről és tágabb környezetéről is.

Az 1992. évi pásztói felvételt megelőző 1988-as ugyanilyen tárgyú, és ugyancsak Pásztón végrehajtott felvételi kísérletem [44] egyik fő következtetése az volt, hogy a családi élet szinte minden eseménye vándorlást előidéző ok lehet. E következtetést figyelembe véve még csak kísérletet sem tehettem a komplex családdal kapcsolatos motivációs rendszer ellenőrzésére, mert ez — véleményem szerint — egy külön felvételt igényelne. Direkt módon a lehetőségeim által határolva, csak a családi állapot változásaira, és a közös háztartásban együtt élők cserélődésére kérdeztem rá bízva abban, hogy a többi indokot a válaszolók maguktól is ki fogják mondani, hiszen e blokkban a mindennapi életük konkrét eseményeiről volt szó.

26. A Pásztóra költözések okai és céljai sorszám szerint (szám)

Rangsor	Taszító okok					Vonzó célok				
	munka	lakás	családi	egyéb	együtt	munka	lakás	családi	egyéb	együtt
1.	38	52	100	20	210 ¹⁷	26	70	84	32	212
2.	35	62	58	27	182	44	75	47	39	205
3.	17	27	42	25	111	35	57	44	37	173
4.	16	11	15	8	50	21	39	35	15	110
5.	2	3	9	8	22	6	26	18	8	58
6.+	3	2	3	2	10	2	20	9	4	35
Összesen	111	157	227	90	585	134	287	237	135	793

¹⁷2 fő válaszadónál nem volt taszító ok.

Az 26. táblázatban az egyéni szintű motivációs rendszer egy durva (nemek és korcsoportok szerinti finomítás nélküli) felvázolása található, ami azonban már sok mindent elárul. Az összes motivációs elem (1378 egyedi ok és cél) 42,4%-a taszító ok, és 57,5%-a vonzó cél, ami arra utal, hogy *a Pásztóra költözők vándorlási döntései elsősorban a pozitív vonzó tényezők miatt következtek be és csak másodsorban a negatív taszító erők miatt.* A legtöbb taszító ok a családdal kapcsolatos. Ez után következnek a lakással és a munkával kapcsolatos okok. A vonzó céloknál más sorrendet találhatunk. A legtöbb vonzó cél a lakással függ össze. Itt második helyen szerepelnek a családdal kapcsolatos célok. A taszító okokhoz hasonlóan csak harmadik helyen vannak a munkával kapcsolatos célok. E különbségek arra mutatnak rá, hogy egyéni szinten a taszító és vonzó erők összessége nem egyszerű tükörképei egymásnak. Tehát amit az elvándorlás helyén szubjektív módon negatív jelzővel illetnek, az nem szükségszerű, hogy az odavándorlás helyén pozitív kell, hogy legyen, és fordítva. *Véleményem szerint nem szükségszerű a kapcsolat a taszító okok és vonzó célok között, de nem is véletlenszerű.*

Ha térségi szinten megfelelően nagyszámú esetet vizsgálnánk, akkor önmagában a vonzó célok is nagyon sokat mutatnának a terület pozitív oldalairól, és e vonzó célok "megfordításából" nyert taszító okok pedig az elvándorlókat adó területi egység negatív jellemzőit tárnák fel. Nem szabad elfelednünk, hogy a magyar belső vándorlási statisztika évente közli a vándorlási célokat. Ha ezeket a célokat egyértelműen vonzó célokká tudnánk tenni (nem keverednének a taszító okokkal) és megfelelő bontásokban településenként is léteznének, akkor ez az adatbázis a különböző igazgatási szintek számára is érdekessé válna, hiszen akkor direkt módon megállapítható lenne, hogy miért költöznek oda a vándorlók, és indirekt módon az elvándorlók céljainak "megfordításából" megtudhatnák, hogy miért költöznek el. A jelenlegi helyzetben szerintem az önkormányzatoknak lenne a legnagyobb igényük ezen információkra, hiszen nekik van a legnagyobb szükségük emberekre, akiket "kormányozhatnak", és nem utolsósorban helyi adófizetőkre.

Az 26. tábla alapján Pásztó vonatkozásában az alábbi következtetések vonhatók le:

1. *elsősorban a lakáshelyzet miatt költöznek be Pásztóra;*
2. *figyelmeztető jelként értékelhető, hogy az összes vonzó célnak kevesebb, mint 1/5-e kapcsolatos csak a munkával.*

A kérdezettek válaszaik rangsorolásával egyfajta ítéletet hoztak (értékeltek), mely ítélet utal értékeik szerveződésére is. Az értékek és attitűdök pedig a motiváció sajátos formái [45].

A taszító okok sorszám szerinti megoszlása sokkal változatosabb képet mutat, mint a vonzó céloké. Ez érthető is, hiszen a taszító okok az összes elvándorlási helyre vonatkoznak, míg a vonzó célok csak egy településre.

A legnagyobb súlyú első sorszámú taszító okok megoszlásában vezető helyen a családi okok szerepelnek. A második sorszámú taszító okok között a lakás, a harmadik sorszámú okok között újra a családiak vezetnek. Mivel a sorszám itt rangsor, ami utal a költözők értékrendjére, ezért *szomorú tényként értékelhető, hogy a nyílt munkanélküliség megjelenésének időszakában csak a negyedrangú indokok sorában állt vezető helyen a munkával kapcsolatos ok,* és a sorszámonkénti második helyezést egyszer sem szerezte meg.

A Pásztóval kapcsolatos vonzó célok rangsorában a legnagyobb súlyú első sorszámú vonzó cél szintén a családdal kapcsolatos. E tény kialakulásában biztosan szerepet játszott, hogy Magyarország lakossága család- és házasságcentrikus [46]. A többi sorszámnál végig a lakás vezet. Elgondolkodtató az, hogy a munkával kapcsolatos célok csak a harmadik helyen szerepeltek. E tényben sok egyéb mellett területi és értékrendbeli hatások is összegződtek. Ha döntő specifikus területi tényezőként elfogadjuk azt, hogy Pásztón az utóbbi 10 évben rendkívül sok lakás épült, akkor sem lehet lebecsülni az értékrendben kialakult változásokat. Érdekes ezzel kapcsolatban *S. Molnár Editet* idézni: "Az egyének, csoportok tudásanyagát, véleményeit, aspirációit, szándékait, motívumait, döntéseit nem lennének képesek értelmezni, értékhierarchiák fogódzói nélkül." [47]. Bizonyos, hogy az állami méretekben ható értékválságnak is szerepe volt a Pásztóra költözők ítéleteiben. *Váriné Szilágyi Ibolya* a következőket írja: "... ingataggá vált korunkban a munka értéke. Sűrűsöd-

nek a szociológiai és pszichológiai jelzések a munkához való külső teljesítményorientáción, hozzáértésen, felelősségen és kötelességtudáson alapuló viszony megromlásáról." [45]. Elképzelhető, hogy a munkával kapcsolatos okok és célok nagyságrendjének értékelésekor az általam használt "szomorú" jelző nem a legmegfelelőbb, hiszen ez is egyfajta értékelés, és "akár akarjuk, akár nem, önkéntelenül is saját értékeink szemüvegén át látjuk, minősítjük mások, idegenek szokásait, tetteit, értékeit." [45]. *Váriné Szilágyi Ibolya* fentebb többször idézett művében nem esett szó arról, hogy a munka értékének össztársadalmi méretekben ható csökkenése mely társadalmakra lehet igaz. Mindenesetre Magyarországon a teljes foglalkoztatottság elve és részleges megvalósulása, valamint az a tény, hogy a munkaerő volt a gazdálkodás "legpuhább korlátja" [64], bizonyosan, szerepet játszott a munka szerepének leértékelődésében, hiszen gyakran valamilyen dolog hiányakor érezzük csak meg a tényleges értékét. 1989–91-ben a munkanélküliség fuvallata még csak megérintette a válaszadókat. Biztos vagyok abban, hogy egy öt év múlva megismételendő felvétel során sokkal nagyobb szerepe lenne a munkának az indokok nagyságrendjében, és hierarchiájában egyaránt.

27. A Pásztóra költözések okai és céljai sorszám és nemek szerint (szám)

Rangsor	Munka		Lakás		Családi		Egyéb		Együtt
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	

Taszító okok

1.	22	16	27	25	43	57	13	7	210
2.	21	14	37	25	26	32	15	12	182
3.	6	11	16	11	21	21	11	14	111
4.	11	5	6	5	6	9	2	6	50
5.	1	1	1	2	6	3	3	5	22
6.+	2	1	1	1	1	2	1	1	10
Összesen	63	48	88	69	103	124	45	45	585

Vonzó célok

1.	17	9	32	38	41	43	16	16	212
2.	19	25	44	31	22	25	17	22	205
3.	18	17	32	25	18	26	19	18	173
4.	9	12	18	21	20	15	7	8	110
5.	5	1	14	12	6	12	4	4	58
6.+	1	1	8	12	4	5	3	1	35
Összesen	69	65	148	139	111	126	66	69	793

A 27. táblát vizsgálva jellemző különbségeket találunk a taszító okok és vonzó célok nemek szerinti megoszlásában. Mind a taszító okoknál, mind a vonzó céloknál a férfiak többször említettek munkával és lakással kapcsolatos okokat és célokat, mint a nők. A nők pedig több családdal kapcsolatos indokot (elsősorban házasságkötést), mondtak ki. E tapasztalat egybecseng az 1971–72-es franciaországi megfigyelésekkel, ahol a férfiak inkább gazdasági okok miatt költöztek és a házasságkötés indoka a nőknél volt erősebb [9]. A fenti különbségek sokkal nagyobb mértékben jelentkeznek a taszító okoknál.

Az első három, tehát a legfontosabb indokokat vizsgálva — néhány kivételtől eltekintve — a fentebbi összefüggések érvényesek. Az elsőrendű céloknál kivételként jelentkeznek a nők lakással kapcsolatos indokai. A másodrangú céloknál a nők munkával kapcsolatos céljai

térnek el a fentebbi szabályszerűségektől. A harmadrangú okok sorában pedig a nők munkával és a férfiak családdal kapcsolatos indokai nem erősítik az általános szabályszerűségeket.

A fenti adatokból úgy tűnik, hogy a Pásztóra vándorló férfiak a munka világa felé, a nők pedig a családi élet irányába orientálódtak inkább. Ez nem jelenti azt, hogy a férfiak elfeledkezzenek a családi indokokról, a nők pedig a munkáról. Mindössze annyit jelent, hogy a nők az értékhierarchiájukban előbbre helyezik a családi életet, a férfiak pedig a munkát.

A fenti durva összefüggéseket finomítani lehetne megfelelő korcsoportok és vándorlási távolságok szerinti bontásokkal, sajnos esetemben ezt megakadályozta a kis elemszám.

28. A Pásztóra költözések okai és céljai sorszám és korcsoportok szerint (szám)

Rang-sor	Korcsoport	Taszító okok					Vonzó célok				
		munka	lakás	családi	egyéb	együtt	munka	lakás	családi	egyéb	együtt
1.	0-14	0	0	3	2	5	0	1	1	4	6
	15-29	25	25	59	10	119	17	46	47	11	121
	30-44	7	16	24	5	52	6	14	17	13	50
	45-59	5	8	12	1	26	3	8	12	3	26
	60-X	1	3	2	2	8	0	1	7	1	9
	Együtt	38	52	100	20	210	26	70	84	32	212
2.	0-14	0	0	2	1	3	0	0	1	3	4
	15-29	24	38	32	12	106	29	38	29	20	116
	30-44	6	13	16	2	37	13	18	14	5	50
	45-59	5	11	5	8	29	2	18	1	8	29
	60-X	0	0	3	4	7	0	1	2	3	6
	Együtt	35	62	58	27	182	44	75	47	39	205
3.	0-14	0	0	1	0	1	1	1	0	0	2
	15-29	11	17	27	12	67	20	34	25	18	97
	30-44	3	5	7	7	22	10	12	15	5	42
	45-59	2	5	2	3	12	4	7	3	10	24
	60-X	1	0	5	3	9	0	3	1	4	8
	Együtt	17	27	42	25	111	35	57	44	37	173
4.	0-14	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
	15-29	8	10	9	3	30	14	19	22	7	62
	30-44	5	1	5	0	11	2	13	8	4	27
	45-59	3	0	0	3	6	3	5	3	1	12
	60-X	0	0	1	2	3	2	2	1	3	8
	Együtt	16	11	15	8	50	21	39	35	15	110
5.	0-14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	15-29	1	2	5	3	11	2	14	12	7	35
	30-44	0	1	2	3	6	2	7	4	0	13
	45-59	1	0	0	1	2	2	5	1	1	9
	60-X	0	0	2	1	3	0	0	1	0	1
	Együtt	2	3	9	8	22	6	26	18	8	58
6. +	0-14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	15-29	1	1	3	0	5	1	16	5	1	23
	30-44	2	1	0	0	3	1	4	1	1	7
	45-59	0	0	0	2	2	0	0	3	2	5
	60-X	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Együtt	3	2	3	2	10	2	20	9	4	35
ÖSSZESEN		111	157	227	90	585	134	287	237	135	793

Az abszolút számokat tekintve a legtöbb indokot a 15-29 évesek közötti és a 30-34 éves korcsoportok említették. Az elsődrangú okoknál a családdal kapcsolatos taszító erőket említették leggyakrabban. Az elsődrangú céloknál már mindkét korcsoportban a családdal kapcsolatos célokkal azonos nagyságrendet képviselnek a lakással kapcsolatos célok is. A másodrangú okoknál és céloknál csak a 15-29 éves korcsoport válaszaiban találunk jellemző különbségeket. A másodrangú indokoknál a hangsúly egyértelműen a lakással kapcsolatos. A harmadrangú okoknál újra a családi típusú taszító erők dominálnak, a vonzó céloknál pedig a lakással kapcsolatos indokok őrzik vezető pozíciójukat.

A 28. tábla alapján is megerősíthetjük azt a már leírt következtetésünket, hogy a Pásztóra vándoroltak körében a családdal kapcsolatos taszító okok és a lakással kapcsolatos vonzó célok domináltak.

6. Az indokok átlagos száma

Az 26., 27. és 28. táblázatokból kiszámítható, hogy átlagosan 6,5 indok hangzott el személyenként. Az emberek több vonzó célt (átlagosan 3,7) említettek meg, mint taszító okot (átlagosan 2,8). A két nem átlagos válaszainak száma nagyjából megegyezik a taszító és a vonzó erőknél is (taszító ok: férfi 2,9, nő 2,7; vonzó cél: férfi 3,8, nő 3,7). Számomra meglepő volt, hogy a férfiak válaszainak átlagos száma, ha nagyon kevéssel is, de magasabb. A felvétel során szerzett általános benyomásaim alapján éppen az ellenkezőjét feltételeztem.

29. A taszító okok és vonzó célok átlagos száma korcsoportok szerint

Korcsoport	Taszító okok	Vonzó célok
0—14	1,8	1,9
15—29	2,8	3,8
30—44	2,6	3,8
45—59	3,1	4,2
60—X	3,8	4,0
Átlag	2,8	3,7

A legkevesebb átlagos indokszám a gyermekkorúak, illetve szüleik, nevelőik szájából hangzott el, és túlnyomórészt családi indokok voltak. Érdekes, hogy a gyakrabban költöző 15—44 évesekhez képest a 45—x évesek átlagosan több indokot említettek meg. Élettapasztalataik, gazdagabb vándorlástörténetük, türelmük, vagy egyszerűen csak a válaszadásra fordítható hosszabb idejük miatt? Egy a 29. táblában található másik furcsaság az, hogy a 0—14 éves és a 60—x évesek által említett átlagos indokszám páronkénti értékei szinte megegyeznek egymással.

7. A munkával összefüggő okok és célok

Az emberek mindennapi életét átszövő munka-, családi- és lakásviszonyok közül "a munka teszi lehetővé az élet anyagi fenntartását, biztosítja a társadalom életét és az ember egyéni létének újratermelését" [48]. Ez az idézet más szövegek környezetben található, de önmagában is megállja a helyét és megelőlegezi a szerző egyik későbbi megállapítását: "Azért dolgoznak, hogy megéljenek belőle."

A neoklasszikus közgazdaságtani elmélet szerint csupán a gazdasági javak megszerzéséért és fogyasztásáért dolgozik az ember. Ezt a tételt cáfolja — véleményem szerint inkább kiegészíti — *Rimler Judit*, aki még örömszerzési forrást is lát a munkában. Úgy fogja fel a munkát, mint a kényelem és öröm célok realizálásának legáltalánosabban vett eszközét [40]. E gondolatokhoz hozzá kell tennem, hogy a vándorlás is lehet a fenti emberi célok megvalósításának eszköze, munka és sok egyéb tényező mellett.

A munkára — mint egyik vándorlási okra vagy célra — visszatérve kijelenthető az, hogy rendkívül sokan utaznak és költöznek munkavállalás miatt.

Az állandó jellegű munkavállalási okból-célból létrejövő vándorlások mellett nyilván az ingázók azok, akik munkavégzés céljából napi, heti, kétheti, havi vagy nagyobb időszakonként mozognak. Összességében a munkavállalás miatt költözők nagyobb részét az

ideiglenes jelleggel bejelentkező ingázók teszik ki, akik többnyire egyedül, családtagjaikat hátrahagyva utaznak. A munkaerő egy része mozgásával a keresleti-kínálati viszonyok területi eltéréseihez alkalmazkodik. A mozgás formája lehet lakóhelyváltás (állandó jelleggel), lakóhelymódosítás (ideiglenes jelleggel, ami egyet jelent az ingázás nem napi formáival) és napi ingázással [50].

A fenti gondolatokból azt szeretném kihozni, hogy az általam vizsgált állandó vándorlások ok- és célstruktúrájában tapasztalható munkahelyi motívumoknak milyen erős konkurens tényezői vannak, mely konkurens tényezők jelentős befolyást gyakorolhatnak a munkavállalási célú állandó vándorlások nagyságrendjének alakulására.

Az ingázás meg is előzheti a beköltözést, hiszen az ingázó "felderítheti a terepet", felmérheti a lehetőségeiket és megfontoltan előkészítheti a beköltözést. A legfontosabb tényező a fenti esetben szerintem az, hogy személyes tapasztalatokból származó információk alapján dönthet vagy dönthetnek a költözésükről.

Az országhatárokat átlépő ingázást nemzetközi munkaerővándorlásnak (munkaerőáramlásnak) nevezzük. A taszítás-vonzás teória értelmében a munkaerő nemzetközi mozgása a kibocsátó területek szegénységének, elmaradottságának és a fogadó országok gazdagságának és fejlettségének a következménye [49]. A taszítás-vonzás elmélete az egyének szintjére lefordítva azt jelenti, hogy a vándorló munkaerő a fogadó országban munkát kap, esetleg magasabb munkabért, és azért vándorol, mert a kibocsátó országban nem tud munkát szerezni, vagy munkáját nem fizetik meg az általa elvárt mértékben. Mikroszinten tehát a munkaerővándorlást manapság elsősorban a relatív bérdifferenciák idézik elő. Ezt az összefüggést a múlt században már *Ravenstein* is felismerte és hozzátette, hogy egyetlen okkal nyilvánvalóan nem lehet megmagyarázni a migrációt [51]. *Gordon Allport* szintén a többtényezős oksági elméletet képviseli és fenntartással kezeli az egytényezős elméleti magyarázatokat [52].

A pásztói felmérés elemzésére visszatérve kijelenthetem, hogy a munkával kapcsolatos motivációkat tudtam az előregyártott hipotézisekkel leginkább megragadni, talán azért, mert a munkával összefüggő indokok kevésbé szerteágazóak, mint a lakással, vagy méginkább a családdal összefüggőek. A részletes egyedi indokok elemzése előtt tisztázni szeretném, mit értek pontosabban mit értettek, a válaszolók a munkával kapcsolatos célokon és okokon.

A taszító okoknál:

1. Munkahelyét elveszítette (munkanélkülivé vált, vagy munkanélküli volt).
2. Rosszabb munkahelye volt (a Pásztóra költözése utáni munkahelyéhez képest).
E kategóriába beleértettem az áthelyezéseket is, melyeknél további probléma, hogy az áthelyezések önkéntes, vagy kényszervándorlásoknak tekinthetők-e?).
3. Ingázni kellett (pásztói munkahelyére ingázott).
4. Hosszabb távolságra kellett ingázni (költözése előtt nem Pásztóra ingázott, és Pásztóra költözésével az ingázás távolsága, ideje, vagy mindkettő rövidebb lett).
5. Dolgozni kezdett volna (első ízben elhelyezkedni kívánó munkanélküli).
6. Nyugdíjba ment, illetve megy (gazdasági aktivitását a közeljövőben befejezi, vagy nemrég fejezte be).
7. Tanulmányait elkezdte, vagy megszakította (bármely nappali vagy levelező iskolatípust elkezdett, vagy megszakított).
8. Tanulmányait befejezte (egyféle iskolatípust befejezett, és szándékában áll tovább tanulni).
9. Tanulmányait végleg befejezte (pályakezdő).

A vonzó céloknál a taszító okok tükörképeit találjuk meg:

1. Munkahelyet kapott (a munkahelyszerzés ténye volt domináns. Elsősorban azok a munkanélküliek kerültek ebbe a csoportba, akik Pásztóra költözésük után munkahelyet találtak. Azokat is ide soroltam be, akik nem találtak jobbnak megváltozott munkahelyüket. E kategóriába nem értettem bele a pályakezdeket).
2. Jobb munkahelyet kapott (a munkával, munkahellyel kapcsolatos valamilyen javulás).
3. Nem kell ingáznia (a munkahelye Pásztón volt és van).
4. Rövidebb ideig ingázik (munkahelyéhez közelebb költözött).
5. Tanulmányait végleg befejezi (első ízben elhelyezkedni kívánó munkanélküli).
6. Nyugdíjba megy, illetve ment (lásd a 6. sorszámú taszító okoknál).
7. Tanulmányát elkezdí (valamilyen iskolatípust elkezd).
8. Tanulmányát befejezi (egyfajta iskolatípust fejez be).
9. Dolgozni kezd (pályakezdő, aki iskolai tanulmányai befejeztével belép első munkahelyére).

30. A munkával kapcsolatos tasztó okok korcsoportok szerint

Korcsoport	Munkahelyét elveszítette	Rosszabb munkahelye volt	Ingáznia kellett	Hosszabb távolságra kellett ingáznia	Dolgozni kezdett volna	Nyugdíjba megy, illetve ment	Tanulmányait elkezdte vagy megszakította	Tanulmányát befejezte	Tanulmányait végleg befejezte	Egyéb	Összesen
15–29	15	3	33	3	4	1	1	7	2	1	70
30–44	3	9	7	2		2				2	25
45–59	2					12					14
60–X						2					2
Összesen	20	12	40	5	4	17	1	7	2	3	111

89

31. A munkával kapcsolatos vonzó célok korcsoportok szerint

Korcsoport	Munkahelyet kapott	Jobb munkahelyet kapott	Nem kell ingáznia	Rövidebb ideig ingázik	Tanulmányait végleg befejezi	Nyugdíjba megy, illetve ment	Tanulmányát elkezd	Tanulmányát befejezi	Dolgozni kezd	Egyéb	Összesen
0–14							1				1
15–29	39	4	27	5	1		1			6	83
30–44	14	10	5	2						4	35
45–59	2					9				2	13
60–X						1				1	2
Összesen	55	14	32	7	1	10	2			13	134

A taszító okok sorában az "Ingázni kellett" motívum szerepel a legnagyobb súllyal. Ez az ok arra utal, hogy a Pásztón dolgozók a városra vonatkozó mindennapi ismereteik birtokában döntöttek Pásztóra költözésük mellett. Döntésük túlnyomórészt megalapozottnak és helyesnek bizonyult. A Pásztóra költözés előtti munkahely elvesztése és a nyugdíjba vonulás is közel azonos nagyságrendű taszító erővel bírt. Érdekes, hogy a munkanélküli okot említők, akik túlnyomórészt megegyeznek a munkanélkülivé váltakkal, hasonló arányban találhatóak a Pásztóra költözők között, mint a térség népszámláláskori munkanélküliségi aránya. Ez arra utal, hogy *a munkanélküliek nem képeztek olyan specifikus csoportot, melyek magasabb térbeli mobilitással rendelkeztek.* A nyugdíjba vonulás motívuma inkább taszító erőként szerepel, ami arra utal, hogy az idősebb korosztályok korábbi lakóhelyüket jelentős mértékben a munkahelyükhöz igazították.

A vonzó célok között (31. tábla) "A munkahelyet kapott" cél a legerősebb. E választ adók kisebb része korábban munkanélküli volt, akik beköltözésük után munkát kaptak. Nagyobb részük előző lakóhelyén is munkahellyel rendelkezett, és beköltözésük utáni munkahelyüket nem ítélték jobbnak a megelőzőnél. A "Tanulmányát befejezte" és a "Tanulmányait végleg befejezte" indokok nem szerepeltek a vonzó célok között. Úgy tűnik, ezek az indokok elsősorban taszító erőként működtek.

32. A munkával összefüggő taszító erők rangsora

Rangsor	Munkahelyét elvesztette	Roszsabb munkahelye volt	Ingáznia kellett	Hosszabb távol- ságra kellett ingáznia	Dolgozni kezdett volna	Nyugdíjba megy, illetve ment	Tanulmányait elkezdte vagy megszakította	Tanulmányát befejezte	Tanulmányait végleg befejezte	Egyéb
1.	10	7	9		1	5	1	3	2	
2.	3	1	17	2	3	4		3		2
3.	4	1	6	1		3		1		1
4.	2	3	6	1		4				
5.+	2	3	6	1		4				

33. A munkával összefüggő vonzó célok rangsora

Rangsor	Munkahelyet kapott	Jobb munka- helyet kapott	Nem kell ingáznia	Rövidebb ideig ingázik	Tanulmányait végleg befejezi	Nyugdíjba megy, illetve ment	Tanulmányát elkezdí	Tanulmányát befejezi	Dolgozni kezd	Egyéb
1.	9	5	5		1	3	1			2
2.	18	6	14	1		2				3
3.	15	3	8	2		1	1			5
4.	11		3	1		3				3
5.+	2		2	3		1				

A 32. és 33. táblák is azt a fentebbi következtetést erősítik meg, hogy *a taszító okoknál az "Ingázniá kellett" a vonzó céloknál pedig a "Munkahelyet kapott" cél szerepel a legnagyobb súllyal.*

Három olyan egyedi taszító okot mondtak, melyet a meglévő kategóriákba nem tudtam beleilleszteni. Két személy a rosszabb elhelyezkedési lehetőségekre panaszkodott, egy főnek pedig alkalmazotti pozíciója nem tetszett. Sokkal több, szám szerint 13 vonzó célt soroltam az egyéb kategóriába. Ezek közül négy válasz a tágabb elhelyezkedési lehetőségekre, ugyancsak négy az önálló vállalkozóvá válásra hivatkozott. Két fő azt mondta, hogy nincs messze a munkahelyétől, másik két fő azért költözött Pásztóra, mert ez a munkahelyéhez legközelebbi város. Egy fő arra hivatkozott, hogy a gyed előtt ezen a településen dolgozott, és munkáját itt kívánja folytatni.

8. A lakással összefüggő okok és célok

A vándorlás fogalmából következik, hogy a lakásukat minden körülmények között meg kell, hogy változtassák az emberek, ezáltal a lakás motívumának mindig szerepelni kellene. Ugyanez nem vonatkozik a munkával és a családdal kapcsolatos indokokra. Ezen tényezők változhatnak is és nem is.

A lakással kapcsolatos indokok közül sokkal több vonzó célt említettek, ami érthető is, hiszen a kikérdezés során éppen ezen lakáskörülmények között laktak, ez állt hozzájuk közelebb.

A lakással való elégedettséget — mint véleményt — vizsgálva *Pataki Judit* és *S. Molnár Edit* megállapította, "... hogy a jövőbeni tervek megvalósulása szempontjából nagy szerepe lehet a lakásnak" [53]. A pásztói felvétel a vándorlók viszonylatában megerősíti ezt a feltételezést.

Az 1984. évi mikrocenzus adatai alapján megvizsgálták a lakáskörülmény-változtatási szándékok indítékait. Az egyedi indokok között szinte mindegyik a pásztói felvétel során elmondott tényező szerepel [54]. A kétféle adatforrás eredményei korrekt módon nem hasonlíthatók össze, az időbeli, nagyságrendbeli és főleg a tartalmi-fogalmi különbségek miatt. Azonban a következtetések összecsengéseire, vagy gyökeresen eltérő voltára a későbbiekben utalni fogok.

A lakással összefüggő motívumok egy része a nyitott kérdésekre válaszolva már a kikérdezés elején kiderült. Ezen válaszok hitelességét ellenőrizhettem a "Kérdőív" 43. kérdése segítségével:

"Milyenek voltak a lakáskörülményei Pásztót megelőző lakóhelyén és milyenek most?" Válaszadási lehetőségként szerepelt a lakáshasználat jogcíme, a lakószobák száma, a lakás alapterülete, komfort fokozata, beosztása és tágabb környezete. A kérdőív feldolgozása során örömmel tapasztaltam, hogy tudatos torzításnak nyoma sem volt a válaszokban. Kisebb pontatlanságokat is csak ritkán találtam. Mindezek alapján kijelenthetem, hogy a lakással kapcsolatos motívumoknak leellenőrzött valóság alapja volt. Az elhangzott motívumok és az el nem hangzott, de megállapítható körülmények összevetése is sokatmondó következtetésekre adhat alkalmat. E hosszúra sikerült bevezető után nézzük a tényeket!

A felvétel megtervezése és feldolgozása során a következő lakással összefüggő motivációs kategóriákat dolgoztam ki, illetve adódtak.

Taszító okok:

1. Régi lakásban lakott (leromlott, lepusztult lakás, építési évtől függetlenül).
2. Tulajdonos volt.
3. Tulajdonos családtagja volt.
4. Főbérlet volt.
5. Társbérlet volt.
6. Albérlet volt (munkásszállón lakókat is beleértve).
7. Kevesebb szobájuk volt.
8. Kisebbszobás alapterületű lakásuk volt.
9. Alacsonyabb komfortfokozatú lakásuk volt.
10. Rosszabb volt a lakás beosztása.
11. Kellémetlenebb volt a lakás tágabb környezete.
12. Szülőkkel egy lakásban éltek (szülők helyére bármely rokon kerülhet).
13. Zsúfoltság (egy személyre 10 négyzetméternél kevesebb alapterület jutott).
14. Egyéb.

Vonzó célok:

1. Új lakásba költözik (az első lakók lesznek).
2. Tulajdonossá válik.
3. Tulajdonos családtagja lesz.
4. Főbérlet lesz.
5. Társbérlet lesz.
6. Albérlet lesz.
7. Több szobájuk lesz.
8. Nagyobb alapterületű lakásuk lesz.
9. Komfortosabb lakásuk lesz.
10. Jobb a lakás beosztása.
11. Kellemesebb a lakás tágabb környezete.
12. Önálló, független élet.
13. Nem lesznek összezsúfolódva.
14. Egyéb.

34. A lakással kapcsolatos taszító okok korcsoportok szerint

Korcsoport	Régi lakásban lakott	Tulajdonos volt	Tulajdonos családtagja volt	Főbérlet volt	Társbérlet volt	Albérlet volt	Kevesebb szobájuk volt	Kisebb alapterületű lakásuk volt	Alacsonyabb komfort-fokozatú lakásuk volt	Roszbabb volt a lakás beosztása	Kellemetlenebb volt a lakás tágabb környezete	Szülőkkel egy lakásban éltek	Zsúfoltság	Egyéb	Összesen
0–14															
15–29	4			14		2	2	3	5				23	40	93
30–44				8		2		1	2			1	3	20	37
45–59	3			7				2						12	24
60–X	1			1										1	3
Összesen	8			30		4	2	6	7			1	26	73	157

73

35. A lakással kapcsolatos vonzó célok korcsoportok szerint

Korcsoport	Új lakásba költözik	Lakástulajdonossá válik	Tulajdonos családtagja lett	Főbérlet lesz	Társbérlet lesz	Albérlet lesz	Több szobájuk lesz	Nagyobb alapterületű lakásuk lesz	Komfortosabb lakásuk lesz	Jobb a lakás beosztása	Kellemesebb a lakás tágabb környezete	Önálló, független élet	Nem lesznek összezúszólódva	Egyéb	Összesen
0–14						1								1	2
15–29	5	17		1		1	2	26	20	1	1			93	167
30–44	1	14		1		1		8	7					39	71
45–59	2	6				1	1	3	2					25	40
60–X		1							1					5	7
Összesen	8	38		2		4	3	37	30	1	1			163	287

A lakással kapcsolatos indokok igen szerteágazóak. Ezt mutatja az "Egyéb" kategóriában lévő indokok különösen magas száma és ezen magas szám arra is utal, hogy a lakással — mint vándorlási motívummal — kapcsolatos előfeltevéseim nem voltak kielégítőek.

Erős taszító oknak bizonyult a "Főbérlő volt" motívum, ami esetünkben elsősorban a szolgálati lakásban élők jelentette, valamint a "Zsúfoltság". Úgy tűnik, hogy a magántulajdon iránti vonzódás mélyen beleívódott az emberek zsigereibe, és az utóbbi 40 év sem volt képes a tulajdon utáni vágyat kiirtani vagy legalábbis csökkenteni. *F.A. Hayek* gondolatát kölcsönvéve: "az egyéni tulajdon elleni lázadás a szocialista társadalmi rend végzetes önhittségeinek egyike volt és ez a lázadás nem korlátozódott csak a szocialistákra" [55]. E gondolat érvényességére utal, hogy a vonzó célok között is az egyik legtöbbet említett a "Lakástulajdonossá válik" cél volt, a nagyobb alapterületű és komfortosabb lakásuk lesz célok mellett. Figyelemre méltó furcsaság az is, hogy a zsúfoltság negációját meg sem említik a vonzó célok között, pedig a zsúfoltság az egyik legerősebb taszító ok volt. Csak három személynél szerepel vonzó célként az, hogy több szobájuk lesz. A nagyobb lakás indoka viszont 30 személynél. Ez a megfigyelés ellentmond *Pataki Judit* és *S. Molnár Edit* egyik következtetésének, nevezetesen "hogya ma Magyarországon a szobák száma fontosabb" adottsága" egy lakásnak, mind az alapterület, s a kettő szinte független egymástól" [53]. Ezen következtetés érvényességét nem vonhatom kétségbe, hiszen nagyon sok tényező miatt nem hasonlítható össze a két adatforrás, viszont az eltérés iránya és nagyságrendje elgondolkodtató. Elképzelhető, hogy itt egy helyi sajátosságról van szó, de az sem lehetetlen, hogy magukra a vándorlóokra is érvényes a Pásztón tapasztalt összefüggés, ami következtében kijelenthető lenne, hogy a vándorlók a lakásvizonyok értékelését tekintve speciális csoportot képeznek az ország összlakosságához képest, akik egy kicsit "másképpen" szemlélik a dolgokat. *A felvétel során azt tapasztaltam, hogy a magasabb szobaszám, a többgyermekes családok költözése esetén bírt a legnagyobb jelentőséggel.* Két esetben fordult elő, hogy a lakáshasználati jogcím, az alapterület, a komfortfokozat szintentartása mellett a költözést a szobaszám növekedés motiválta, azért mert ellentétes nemű gyermekeknek a szülők külön tündérszer kuckót tudtak biztosítani. Mélységesen egyetértek a fentebb említett szerzőpáros tanulmányának fő következtetésével, ami úgy szól, hogy Magyarországon a lakással való elégedettség "nem annyira a lakás minőségével való elégedettséget fejezi ki, semmint inkább azt, hogy van-e lakása, azaz a lakással rendelkezés tényét" [53].

A pásztói felvétel lakással kapcsolatos motívumai között legnagyobb arányban a lakhatás tényével operáló magyarázatok szerepeltek. A 236 db lakással összefüggő egyedi indíték közül 161 db azaz majdnem 70% a lakás elvesztés, illetve szerzés tényének szólt, és csak 30% maradt a minőségi és egyéb elemek magyarázatára. A felvétel tervezésekor hibát követtem el, hogy nem vettem figyelembe a fentebbi általam akkor már ismert forrást. Sokat mondó lehet az egyéb okok és célok nagyságrend szerinti felsorolása is.

Taszító okok:

- 34 db Lakásvásárlási, telekvásárlási, lakásépítési lehetőség nem volt.
- 9 db Szolgálati lakásuk rezsije többszörösére emelkedett.
- 6 db Rosszabb, vagy nem megfelelő lakáskörülmények.
- 4 db A lakásfelújítására nem volt pénzük.
- 3 db Lakásigénylésüket nem teljesítették.
Lakását elveszítette (válás után).
- 2 db Saját erőből nem akarta felújítani a szolgálati lakását.
Szolgálati lakásából ki kellett költöznie.
Nem keres családi házban laktak.
Eladták a frissen örökölt lakást.

- 1 db Eladták a telküket.
El tudta adni a családi házát.
A lakbért nem tudta fizetni.
A lakás felfűtése egyre költségesebb lett.
Panelben laktak.
OTP lakás túl drága.

Vonzó célok:

- 54 db Lakásvásárlási, telekvételi, lakásépítési lehetőség.
- 35 db Kertes családi házban akarnak lakni.
- 22 db Lakhatási lehetőség.
- 25 db Jobb lakáskörülmények.
- 10 db Szolgálati lakást kaptak.
- 3 db Házastársának Pásztón volt lakása.
Központi fűtésük lesz.
- 2 db Visszaköltöztek saját házukba.
Vállalati segítség az építkezéshez (fuvarozás...).
- 1 db Lakást örököltek.
Igényeik szerint rendezhették be a lakást.

Felmerülhet az Olvasóban, hogy az egyéb egyedi indokok egy részét belepaszírozhattuk volna valamelyik nagyobb kategóriába. Az ilyen összevonásokat azért nem tettem meg, mert érzékeltetni szerettem volna az indokok sokrétűségét és többértelműségét. Pl. "Lakást örököltek". Ebbe az indokba beleérthető a lakáshoz jutás és valamilyen rokon elhalálzásának ténye, tehát lehetne lakással vagy családdal kapcsolatos indok is. Az e fajta "komplex indokokat" önkényesen az általam fajsúlyosabbnak vélt indokcsoportokba osztottam be, amely természetesen vitatható.

A lakáskörülményekkel kapcsolatos ítéletek rendkívül sok értékelemet hordoznak [53]. A rossz-jó mintájára a lakásviszonyokkal kapcsolatban a következő ellentétpárok hangzottak el a legsűrűbben: panel-kertes családi ház, szolgálati lakás-saját tulajdonú lakás.

A lakással kapcsolatos egyéb indokok többsége a mindennapi élet része és nem valamilyen szokatlan rendkívüli esemény következménye. Az egyetlen kirívó indok, a taszító okok között felsorolt "Szolgálati lakás rezsije többszörösére emelkedett" volt. Ezen nagyszámú előfordulás mögött az állt, hogy megszűntették a hivatásos katonatisztek és tiszthelyettesek lakásköltségeinek támogatását és abban a pillanatban szolgálati lakásuk általuk elmondott egyetlen előnye is megszűnt. Az egyik illető elmondta, hogy a jobbágyi lakásuk rezsije ugyanakkora lett volna, mint a jelenlegi hasonló nagyságú saját tulajdonú lakás havi törlesztő részletének és rezsijének összege. Amikor a lakbéremelés megtörtént, elérhető távolságban csak Pásztón épült lakás és így tulajdonképpen nem volt sok választásuk. A sima lakásszerzésükhöz az a véletlen körülmény is hozzájárult, hogy Pásztó tanácselnöke ebben az időszakban egy Jobbágyiból származó férfiú volt, aki valószínűleg nem tartotta vissza a birtokában lévő információkat.

36. A lakással összefüggő taszító okok rangsora

Rangsor	Régi lakásban lakott	Tulajdonos volt	Tulajdonos családtagja volt	Főbérlet volt	Társbérlet volt	Albérlet volt	Kevesebb szobájuk volt	Kisebb alapterületű lakásuk volt	Alacsonyabb komfortfokozatú lakásuk volt	Roszbabb volt a lakás beosztása	Kellemetlenebb volt a lakás tágabb környezete	Szülőikkel egy lakásban éltek	Zsúfoltság	Egyéb	Összesen
1.	5			20		1							2	24	52
2.	3			7		1	2	5	5			1	8	30	62
3.				3		2			1				4	17	27
4.													10	1	11
5.+								1	1				2	1	5

76

37. A lakással összefüggő vonzó célok rangsora

Rangsor	Új lakásba költözik	Lakástulajdonossá válik	Tulajdonos családtagja lett	Főbérlet lesz	Társbérlet lesz	Albérlet lesz	Több szobájuk lesz	Nagyobb alapterületű lakásuk lesz	Komfortosabb lakásuk lesz	Jobb a lakás beosztása	Kellemesebb a lakás tágabb környezete	Önálló, független élet	Nem lesznek összezúfolódva	Egyéb	Összesen
1.	3	14		2		4		2	3					42	70
2.	1	10						4	4					56	75
3.	3	7					1	4	4	1				37	57
4.		5					2	13	4		1			14	39
5.	1	1						8	7					9	26
6.+		1						6	8					5	20

A taszító okok (36. tábla) megoszlásában nem csak nagyságrendjét, hanem jelentőségét, fontosságát tekintve is a legjelentősebb tényező a szolgálati lakásban élés. Az elsőrangú okok között nagy szerepe van, még a lakáshoz jutás nehézségeinek, valamint a régi lepusztult lakásban élésnek is. Tipikusan másodrendű oknak tekintendő a kicsi és alacsony komfortfokozatú lakás. A taszító okokból kiderült, hogy a körülmények kényszere sokkal inkább szerepet játszott a lakásváltoztatásban, mint a minőségi csere szempontjai. E megállapításhoz hozzá kell tennem, hogy szinte minden költözés a legtágabb értelemben vett lakáskörülmény valamelyik, vagy több elemének a javulásával járt, úgy hogy a többi legalább szinten maradt. Előfordult, hogy többen családi házból, panelba költöztek. Ez egy kicsit furcsa önmagában, de ha ehhez hozzátesszük, hogy a családi házak ebben az esetben alacsony komfortfokozatúak voltak, akkor már teljesen érthetővé válik a fenti rossz üzletnek tűnő lakáscsere. Ha a lakásváltoztatás során tulajdon, alapterület, szobaszám vagy komfortfokozatbeli "veszteség" következett be, amögött, mindig valamilyen kényszerítő jellegű anyagi és családi motívumok húzódtak meg.

A vonzó célok (37. tábla) szerkezete mellett a rangsoruk is eltért a taszító okoktól. Az első-, másod- és harmadrangú indokok zöme az egyéb kategóriában található és a lakásvásárlási, lakásépítési, lakhatás lehetőségét mutatják. *Döntő vándorlási motívumnak bizonyult, még a kertes családi ház építésének, vásárlásának esélye. Fontos bevándorlást elősegítő tényező a tulajdonossá válás lehetősége is.* A harmadrangú és jelentéktelenebb célok a lakásminőség tényezőit (alapterület, komfortfokozat...) foglalják magukba.

9. A családdal összefüggő okok és célok

Előfeltevéseink között szerepelt, hogy a családi élet szinte minden eseménye vándorlást indukáló tényező lehet. E hipotézist igazolta a felvétel, és támpontot nyújtott az egyes családi tényezők nagyságrendjén és hierarchiáján keresztül elének táruuló motívumok erősségének megállapításához is.

Taszító okokként szerepeltek:

1. Terhes volt (gyermeket várt, felesége terhes volt).
2. Gyermek született (unoka születését is beleértve).
3. Házasságkötés (élettársi kapcsolat létesítését is beleértve).
4. Válás (szülők válását is beleértve).
5. Özvegyülés.
6. Más családtag halála (nem a házaspár egyik tagjára).
7. A szülőktől távol élt.
8. A szülőkhöz közel élt.
Fordítva és más rokon kapcsolatokat vonatkozásában is érvényes!
9. A szülőktől elköltözés.
10. A szülőkkel együtt élt (a szülőkkel együtt költözött).
11. Tágabb értelemben vett családi konfliktusok (szomszédokkal való perpatvart is beleértve).
12. A gyermek érdekeinek sérelme és jövőbeni lehetőségeinek szűkössége, bizonytalansága.
13. Idősek ápolására, gondozására nincs lehetőség.
14. Önálló független élet hiánya.
15. Egyéb.

Vonzó célokként szerepeltek:

1. Terhesség (gyermek várása, feleség terhessége).
2. Gyermek születése (unoka születését is beleértve).
3. Házasságkötés (élettársi kapcsolatot is beleértve).
4. Válás.
5. Özvegyülés.
6. Más családtag halála (nem a házaspár egyik tagjának halála).
7. A szülőkhöz közelebb költözés (szülőkhöz közelebb élés).
Fordítva és más rokoni kapcsolatok vonatkozásában is érvényes!
8. A szülőktől ne kerüljenek túl messze (szülőktől távol élés).
9. A szülőkhöz költözés.
10. A szülőktől elköltözés.
11. Tágabb családi konfliktusok
12. A gyermek-érdekeinek figyelembevétele és lehetőségeinek tágítása.
13. Idősek ápolása, gondozása.
14. Önálló független élet (önálló független "életkezdés").
15. Egyéb.

38. A családdal kapcsolatos tasztó okok korcsoportok szerint

Korcsoport	Terhes volt	Gyermek született	Házasság	Válás	Özvegyülés	Más családtag halála	Szülőtől távol élt	Szülők közel élt	A szülőtől elköltözés	A szülőkkel együtt élt	Családi konfliktusok	Gyermek érdekeinek sérelme...	Idősek ápolására, gondozására nincs lehetőség	Önálló, független élet hiánya	Egyéb	Összesen
0-14				1							2				3	6
15-29	13	5	34	6	1	1	6			30	24	7			8	135
30-44	1	1	7	8		3	2			8	12	8		1	3	54
45-59		2		1	2		6			3	3	1			1	19
60-X					3	1	4				2	2			1	13
Összesen	14	8	41	16	6	5	18			41	43	18		1	16	227

79

39. A családdal kapcsolatos vonzó célok korcsoportok szerint

Korcsoport	Terhesség	Gyermek születése	Házasságkötés	Válás	Özvegyülés	Más családtag halála	A szülőtől közelebb költözés	A szülőtől ne kerüljenek túl messze	A szülők közel költözés	A szülőtől elköltözés	Családi konfliktusok	Gyermek érdekeinek figyelembevétele	Idősek ápolása, gondozása	Önálló, független élet	Egyéb	Összesen
0-14										1					2	3
15-29	5	3	34	2		1	17	1	15			15		31	16	140
30-44			9	5			14		5	1		11		9	6	60
45-59			1				11		3			2	1		4	22
60-X					1		5		3			1			2	12
Összesen	5	3	44	7	1	1	47	1	27	1		29	1	40	30	237

Nem tekinthetők jellemző vándorlási motívumoknak "Szülőkhöz közel élt" az "Idősek ápolására, gondozására nincs lehetőség" és ezek fordítottjai "A szülőktől ne kerüljenek túl messze" valamint az "Idősek ápolása, gondozása". A szülők-gyermekek viszonylatában az együttlakás, vagy a külön lakás egyaránt fontos indok. A távolságnak úgy tűnik nincs szerepe, ha már egyszer más településre kell elköltözni. Elsősorban az időskorú — rendszerint ápolásra szoruló — szülők költöznek gyermekeikhez (ápolójukhoz) és nem fordítva.

"A szülőktől elköltözés" okát nem említették meg egyszer sem, pedig az ilyen típusú elköltözés igen gyakori volt. A valamelyik szülőtől, vagy szülőktől elköltözés tényleges okai az önálló életvitel hiányából származó konfliktusokból eredtek. Az "Önálló független élet" elérését elsősorban vonzó célként említették meg. A másik hasonló típusú szinte csak vonzó célként említett indok a "A szülőkhöz közelebb költözés volt". E kategóriába beletartoztak azok az esetek is, amikor a szülők költöztek közelebb gyermekükhöz. Mindenesetre elmondható, hogy *a családi kapcsolatok szorosabbra fűzése is igen erős, vándorlást motiváló tényező.*

A házasságkötéssel egy új család születik. E fontos esemény rendkívül nehezen értelmezhető — sőt talán értelmezhetetlen is — a vonzás-taszítás — elsősorban területi értelemben használt — ellentétpárjával. Az elsősorban házasságkötés miatt költözők, rendkívül sanda pillantásokat vetettek a kérdezőbiztosokra, azokban a szituációkban, amikor azok a taszító és vonzó erőkről, valamint egymáshoz viszonyításukról érdeklődtek. "Nem érti, hogy csak házasságkötés miatt költöztem?!" vagy "A feleségem vonzó ereje miatt jöttem ide!" válaszokat kaptunk a válaszoló vérmérsékletétől és egyéb jellemzőitől függően.

A fentiek miatt kaphattuk azt az eredményt, hogy 41 esetben taszító okként, 44 esetben pedig vonzó célként szerepelt a házasságkötés. A házasságkötés, mint vándorlási cél ellentéte a házasságkötés elkerülése miatti költözés. Ilyen válasz nem hangzott el, de nem lehetetlen. Gondoljunk csak a lányszöktetésekre! A válás a házasságkötésnél jóval ritkábban előforduló vándorlási motívum, és az adatokból következően elsősorban taszító erő.

53 gyermekes család költözött Pásztóra és a gyermek vélt, vagy valós érdekeinek figyelembevételére, megemlézése 97 szülőből, 47 szülőnél történt meg. Ezek az indokok elsősorban a gyermekük óvodai, iskolai helyzetének javítására és továbbtanulási esélyeinek növelésére vonatkoztak. Ezekben az esetekben és a többi gyermekes családnál ki nem mondott, de létező motíváció volt a külön gyermekszoba biztosítása. Az ilyen típusú indokokat mondóknál nem volt nagyarányú különbség a férjek és feleségek között, de a nőknél volt jellemzőbb a gyermek érdekeinek említése. A gyermek érdekeinek sérelmét (taszító ok) kevesebbszer említették meg, mint a gyermek érdekeinek figyelembevételét és lehetőségeinek tágítását (vonzó cél). E viszony ellentétét találjuk a "Terhesség" és "Gyermek születése" motívumoknál. Ebben az esetben sokkal számosabb volt a taszító ok (22 db), mint a vonzó cél (8 db). Ez teljesen érthető is, hiszen egy gyermek születésével nagyon sokszor kicsinek bizonyul a lakás és minőségileg teljesen új helyzet áll elő, ami mint látjuk, nem kevés esetben vándorlást is indukálhat.

A világrajövetelhez hasonlóan az elmúlás is taszító erő, az érintett környezete számára. E csoporton belül a domináns ok az özvegyülés volt. A 8 fő özvegy családi állapotú (elsősorban idős nők) személyből 6 közvetlenül a házastárs halála utáni időszakban változtatta meg lakóhelyét.

A családok létrejövetelkor rendkívül erős volt az önálló független életkezdesre való törekvés. Ha ez nem valósult meg a család megalakulása idején és kénytelenek voltak a szülőkkel lakni, akkor ez a törekvés még inkább fokozódott. E megfigyelésnek ellentmondani látszik, hogy a vonzó célok között 27 esetben fordult elő a szülőkhöz költözés. Az ellentmondás látszólagos, azért mert elsősorban tanulmányaikat befejező diákok, elvált, vagy elváltóféltben lévő "gyermekek" költöztek haza egyedül ilyen indokokkal. Ha a házások költöztek ezzel az indokkal, akkor többnyire építkeztek és a lakhatási, spórolási lehetőségek és az ideiglenes együttélés tudata növelte bennük az együttlakási hajlandóságot. Tehát a Pásztóra költözők között is tapasztalható volt az a jelenség, hogy a generációk tartós együttélése "nem igazán élő igénye ma az embereknek" [47].

40. A családdal összefüggő tasztó okok rangsora

Rangsor	Terhes volt	Gyermek született	Házasság	Válás	Özvegyülés	Más családtag halála	Szülöktől távol élt	Szülőkhöz közel élt	A szülőktől elköltözés	A szülőkhöz közel együtt élt	Családi konfliktusok	Gyermek érdekeinek sérelme...	Idősek ápolására, gondozására nincs lehetőség	Önálló, független élet hiánya	Egyéb	Összesen
1.	1	3	32	11	4	2	5			12	19	3		1	7	100
2.	4	2	4	4	1	1	5			13	13	8			3	58
3.	3	1	4			2	4			13	7	3			5	42
4.	2	1	1				4			2	2	2			1	15
5.+	4	1		1	1					1	2	2				12

181

41. A családdal összefüggő vonzó célok rangsora

Rangsor	Terhesség	Gyermek születése	Házasságkötés	Válás	Özvegyülés	Más családtag halála	A szülőkhöz közelebb költözés	A szülőktől ne kerüljenek túl messze	A szülőkhöz költözés	A szülőktől elköltözés	Családi konfliktusok	Gyermek érdekeinek figyelembevétele	Idősek ápolása, gondozása	Önálló, független élet	Egyéb	Összesen
1.			29	4	1		22		17			5			6	84
2.			5	1			14		4	1		8		6	8	47
3.	2	1	6	2			8	1	5			3		11	5	44
4.	2	2	3			1	1					10		9	7	35
5.+	1		1				2		1			3	1	14	4	27

A taszító erők sorában a házasságkötés volt az, amely az elsőrangú okok között dominált, és szinte alig említették alacsonyabb rangú okok között. Bár kisebb nagyságrendben, de hasonló típusú ok volt a válás is. A családi konfliktusok is igen erős taszító erőnek bizonyultak, de a fentiekkel ellentétben gyakrabban fordultak elő a másod- és a harmadrangú okok között. A rangsor szempontjából teljesen érzéketlennek mutatkozott a szülőkkel együtt élés oka.

A taszító és vonzó erők között egyaránt alacsony szinten értékelték a terhesség és a gyermek születése indokait, ami azt jelzi, hogy e tényezők inkább közvetett hatással vannak a költözési szándék megvalósítására. A gyermek érdekeinek figyelembevétele már kicsit erősebb tényező, de szerepe csak másodlagos a fő indokokhoz képest. Az első rangú vonzó célok között is dominál a házasságkötés, bár szerepe nem annyira erős, mint a taszító okoknál. A szülőkhöz költözés tipikusan elsőrangú cél, ha ez a körülmények folytán elkerülhetetlen volt. Ez a cél és a szülőkhöz közelebb költözés célja mutatja a meglévő családi kapcsolatok és információk hálózatának a költözésekben betöltött szerepét.

Az "Egyéb" vándorlási indokok nem szorultak a ranglétra alsó fokaira, bár szerepük jóval kisebb volt, mint a lakással kapcsolatos motivációk között.

Taszító okok az alábbiak voltak:

- 5 db A házastársa munkahelye Pásztón van (elsősorban a férjek munkahelyéről volt szó).
- 3 db Egyedül maradt (két esetben a férj külföldre ment dolgozni, egy esetben a katonasághoz vonult be).
- 2 db A szülőkkel együtt költöztek.
Feleségének ítélték a lakást (válás után).
- 1 db A szüleihez nem költözhetek mert sokan lettek volna (ezért a házastárs szüleihez költöztek).
Apukája börtönbe került.
Anyja összeállt egy másik férfival.
Anyja lemondott a neveléséről.

Vonzó célok a következők voltak:

- 6 db A házastársa után költözött.
- 5 db Mindkét szülő (gyermek) a közelben lakik.
Szüleivel (gyermekével) maradhat.
Házastársa munkahelye Pásztón van (elsősorban a férjek munkahelyéről van szó).
- 3 db A szülei vigyázni fognak a gyermekükre.
- 2 db A családi béke helyreállítása miatt.
- 1 db Nem lesz egyedül.
Szülőkkel együtt költözött.
Megszületendő gyermekének apjával lakhat.
A főzésben segítenek neki.
A nagymama vállalta a gyermek nevelését.

10. Az egyéb (összetett és különleges) okok és célok

A többszörösen egyedi indokok — mint az alcímben jeleztem — általában összetettek (oksági lánchoz hasonlíthatnak) és a komplexitásukban értelmezhetők. Ha elemi összetevőikre bontanánk ezeket, akkor információvesztést, vagy információ módosulást kellene elkönyvelnünk. Amennyiben belenyugodnánk az információ módosulásba, akkor is választási helyzetbe

kerülnénk: vajon a komplexen minősített indok elemi összetevőit milyen rangsorba kódoljuk. Ha önkényesen eldöntենék a rangsort, akkor ez mindenképpen módosítaná a válaszoló által megadottat. Tehát valami módon újra korrigálni kellene és újra és újra...

A fentiek miatt úgy döntöttem, hogy a válaszadók által meghatározott indokok az elhangzási módtól alig eltérve adom közre és csak néhány jellemző típust emelek ki.

Sokak számára magától értetődőnek tűnt és szinte legelőször csúszott ki a szájukon az a válasz, hogy "pásztói voltam", "pásztói vagyok". Ez a sokatmondó, ugyanakkor a mi szempontunkból haszontalan indok mögött, rendkívül sok tényező változatos kombinációjú együttese húzódik meg. Pásztóhoz a családjuk, lakásuk, korábbi munkahelyük, ismerőseik, barátaik, élményviláguk, az ismerős környezet és még sok egyéb tényező miatt kötődhetnek. Ez az indok pontosan ötvenszer hangzott el, és döntően (46-szor) vonzó célnak volt tekintendő.

Az alább felsorolandó indokoknál már nem ennyire egyértelmű a helyzet. Három fő típust különböztettem meg. Az első az Egészséggel, a második a Területtel áll laza összefüggésben, a harmadik indokcsoport pedig már totálisan Egyedi.

Első áttábla Az egészséggel kapcsolatos:

Taszító okok	Vonzó célok
8 db különféle betegségek (vagy betegség rémének) megemlézése	9 db a rokonok gondozni fogják
6 db rosszabb orvosi ellátás	7 db jobb orvosi ellátás
2 db öregséggel járó problémák	3 db tiszta a levegő
2 db baleset miatt	2 db baleset utáni felépülés lehetősége
1 db belvizet területen laktak	

A területtel kapcsolatos:

Taszító okok	Vonzó célok
6 db nem szeretett ott élni	9 db már lakott, vagy dolgozott Pásztón (nem akartak idegen helyre költözni)
2 db idegen környezet	2 db véglegesen le akar telepedni
2 db nem tudta végleges lakóhelyének elképzelni	5 db jó közlekedési viszonyok
4 db nehézkes volt a Pásztóra beutazás (rossz közlekedési viszonyok)	6 db városi körülmények
3 db falusi körülmények	1 db kitörnek az elszigeteltségből
1 db elzárt elszigetelt helyen (településen) volt a házuk	4 db legszimpatikusabb település a megyén belül
1 db nem tarthattak állatokat	1 db saját tulajdonú szőlője van Pásztó fölött
1 db hivatali ügyintézés nehézkessége	1 db egyszerűbb a hivatali ügyintézés
1 db Borsod "egy meghalt megye"	1 db Pásztó és az itt élő emberek megtetszettek neki
	1 db Budapestől nincs messze Pásztó
	1 db az iskola a közelben van
	1 db Pásztó nincs túl messze előző lakóhelyétől
	1 db nem nagyváros, de nem is falu
	2 db nyugalmas város
	2 db más város, szóba sem jöhetett

Az Egyéb:

Taszító okok	Vonzó célok
7 db a szüleivel együtt költözött	10 db a szüleivel együtt költözik
6 db rossz vásárlási körülmények	5 db vásárlási lehetőségek kedvezőbbek
6 db nem kaptak kölcsönt	8 db kedvező kölcsönök a lakásvásárlásra (OTP és vállalati)
4 db nehéz volt fát és szemet cipelni a fűtéshez (három esetben öregség, egy esetben baleset miatt)	3 db a szülők anyagilag is támogatják őket
3 db sok cigány települt be	2 db öregségére nyugodtan élhet
2 db egyszerűen nem szerett ott élni	2 db férje kívánsága volt, hogy ide költözzenek
2 db honvágya volt	
1 db az olajjal fűtés drága és nehéz	1 db nagy kertjét nem kell művelnie
1 db drágább a megélhetés	2 db olcsóbb a megélhetés
1 db nehéz a megélhetés	1 db jobb a megélhetés
1 db szórakozási lehetőségek hiánya	1 db szórakozási lehetőségek jobbak
1 db állami gondozásban volt	1 db apukája kivette az állami gondozásból
1 db romló anyagi helyzetük	
1 db a szomszédasszonya nagyszájú volt és mindenki életébe bele akart szólni	1 db új életet kezdtek Pásztón

Az egészséggel kapcsolatos indokok elsősorban az öregkorúakra vonatkoztak, akik életük végén már gondozásra szorultak, és többségük gyermekeik közelébe, vagy gyermekeikhez költözött. *Az időskorúak költözésében rendkívül nagy szerepe volt környezetük és családtagjaink akaratának.*

A területtel kapcsolatos okok és célok már utalnak Pásztó relatív helyzetére is. A Cserhát hegység kicsi településeiből érkezők a városi körülményeket, a jobb ellátást, a komfortosabb lakáskörülményeket értékelték. Ezzel szemben a nagyobb városokból esetleg Budapestről érkezők az összkomfortot "természetesen" meg sem említették. Az ellátásra és a kevés szórakozási lehetőségre viszont már panaszkodtak. Ugyanazokat a viszonyokat mennyire eltérően lehet értékelni! Talán mondanom sem kell, hogy a "Nem tarhattak állatokat" indokot taszító okként, a "Jó levegőt" vonzó célként a nagyobb városokból érkezettek mondták. Érdekes, hogy Pásztót Miskolchoz képest virágzó településként jellemezték.

Az elvándorlás helyének nagyságától függetlenül Pásztó közlekedéscélrajzi helyzetét kedvezően ítélték meg: "Jó közlekedési viszonyok, Budapesttől nincs messze Pásztó, Kitortek az elszigeteltségből, de még sincs egy hanyatló iparvidéken". Többen ideális kisvárosnak tartották: "Nyugalmas város, Nem város, de nem is falu, Más város szóba sem jöhetett." Konklúzióként megfogalmazható, hogy *a területi esélyegyenlőtlenségek jelen voltak a válaszokban.* Megfigyelhető volt, hogy a településhálózati hierarchián felfelé történő mozgást a társadalmi felemelkedéssel azonosították, míg fordítva ugyanez nem mondható el [62].

Az 1988-as kikérdezés során sokkal többen megemlítették azt a ténytet, hogy a cigányok léte egy településen — különösen egy kis faluban — elvándorlásra készítő tényező. 1992-ben csak három személy válaszában fordult elő ez a taszító motívum "Sok cigány települt be", ami nem a probléma megszűnése, vagy csökkenése miatt alakult így, hanem a küldő települések szerkezetének megváltozása és a társadalmi környezet változásai miatt. Egy valós és véleményem szerint erősödő problémáról van szó, melynek feltárása folyamatban van [56].

Egy másik feszítő probléma is felmerült több válaszban. A környező kistelepülésekről érkezők panaszkodtak, hogy a hitelezők nem adtak kölcsönt új lakás építéséhez, vagy lakásfelújításhoz arra hivatkozva, hogy ottani lakásnak nem lesz forgalmi értéke. Azt tanácsolták a hitelintézetnél, hogy vegyenek Pásztón lakást és akkor nem lesz akadálya a hitelfelvételnek. A bankároknak talán igazuk van, mindenesetre elgondolkodtató ez a viselkedés, mellyel akarva-akaratlanul, egy beszippantó településpolitikát támogatnak saját érdekeik érvényesítése mellett. *A felvétel előtt gondolni sem mertem volna arra, hogy egyfajta hitelezési gyakorlat vándorlást előidéző tényező lehet, pedig ismertem Dányi Dezső tanulmányát a vándorlások és beruházások közötti kapcsolatáról [57];-és olvastam Cséfalvy Zoltán*

nyát a vándorlások és beruházások közötti kapcsolatról [57]; és olvastam Cséfalvy Zoltán tanulmányában "a központ és a vonzaskörzet közötti viszonyrendszer lépcsőzetes ismétlődéséről különböző nagyságú települések mentén. ... Budapest nyomasztóan rátelepedett az egész országra, a megyeszékhely elnyomta a megyét, a város kizsigerelte vonzaskörzetét, a nagyközség lenyelte a betagosított kisfalvakat" [65].

Már többször utaltam rá, és megelőlegeztem a választ, hogy a vonzó erők voltak erősebbek, mégis nézzük meg az alábbi táblázatokat.

42. A vonzó és a taszító erők viszonyának megítélése
a válaszolók és a feldolgozók szerint

	Vonzó erő nagyobb	Taszító erő nagyobb	A két erő nagysága közel azonos	Nem tudja meghatározni
Válaszolók szerint	74	22	45	68
Feldolgozók szerint	73	67	69	

A "Nem tudja meghatározni" válaszok rendkívül magas száma (68 db) abból származik, hogy — bár a motivációs rendszer felsorolása után tettük fel a taszító és vonzó erők viszonyára vonatkozó kérdést (legtöbbször pótkérdéssel együtt) — a vándorlásokkal kapcsolatos hétköznapi gondolkodás nem integráns része ez az összevont (komplex) viszonyrendszer. *Mindezek miatt a Kérdőív legrosszabbul működő kérdése volt a vonzó és taszító erők egymáshoz viszonyított nagyságának megítélésére vonatkozó kérdés.*

A 42. tábla adatai is megerősítik, hogy a vonzó erők domináltak a Pásztóra költözők motívumaiban, mégis amikor saját nézőpontom és értékrendem szemüvegén keresztül mérlegettem ezen erők viszonyát, kissé más eredményt kaptam. A vonzó erők dominanciáját a válaszok összességével azonos nagyságrendűnek találtam, viszont a taszító erők dominanciájának megemlítése már egészen más. Tartok tőle, hogy az ítéletem valóságosabb azért, mert én a válaszolók szubjektív indokait és objektív körülményeit többször átrághva alkottam véleményt, míg a válaszolóknak egy kérdezési szituációban viszonylag gyorsan határozniuk kellett és a pásztói mindennapjaik már egészen bizonyosan befolyásolták véleményüket. Félreértés ne essék, nem vonom kétségbe szavaikat, hiszen náluk jobban senki sem ismerheti körülményeiket és motívumaikat. Egyébként a taszító-vonzó erők viszonyának megítélését háromnegyedrészben hitelesnek tartottam. A maradék egynegyed rész, alig több, mint felében találtam csak úgy, hogy a válaszoló ítélete nem volt megalapozott. Véleményem szerint akkor lehetne pontosabban mérni a taszító és a vonzó erők viszonyát, ha az egyébként már rangsorba állított indokokat valamilyen megállapodás alapján súlyoznánk. A felvétel tapasztalata volt az is, hogy bizonyos indokok sokkal fajsúlyosabbak voltak másodlagos vonzó célként is, mint azt ugyanezen személynél megfogalmazott másodlagos taszító ok.

A taszító és vonzó erők méricskéléséből a vándorlások önkéntes, vagy kényszer jellegére is következtethetünk. A magyar állampolgárok belső vándorlását akadályozó jogszabályok még a rendszerváltás előtt megszűntek. Az 1989-es alkotmánymódosítás során került be az alkotmányba a mozgáshoz való jog is. "A mozgáshoz való emberi jog sokkal inkább állampolgári, mint emberi jog" [58]. Ebből következik, hogy az állampolgárok belső vándorlása — bizonyos speciális körülményektől eltekintve — nem korlátozható. Viszont elősegíthető és támogatható, amire találhatunk példákat. Általában a korlátozás határfokára utalt az alábbi megfigyelés, ami a véleményem szerint nem egyedi eset és a Budapestre beköltözés korlátozásával volt kapcsolatban. A Pásztóra költözők — elsősorban felsőfokot végzetek — ezt úgy játszották ki, hogy állandó lakásuknak a budapestit hagyták meg és ideiglenes jelleggel jelentkeztek be Pásztóra, bár állandó jelleggel laktak ott. Tették ezt azért, mert nem akarták gyermekeik lehetőségeit korlátozni.

A Kérdőív 11. kérdésére "Saját elhatározásából költözött Pásztóra?" a válaszolók 78%-a igent, 7%-a nemet mondott és 15%-a bizonytalan volt. Természetesen ezekre az arányokra is befolyással van az az általános tapasztalat, hogy a válaszolók rendszerint rózsaszínűbbre festik a képet a ténylegesnél. 15 fő válaszoló (7%) mondta csak azt, hogy nem saját elhatározásából költözött, viszont a motivációk tüzetesebb átvizsgálása után már 44 főnél (21%) találtak külső kényszerre utaló nyomokat. (Külső kényszeren értve a taszító erők dominanciáját). Az így definiált vándorlástípus nem tekinthető kényszervándorlásnak, hiszen egyik költöző életét sem fenyegette közvetlen veszély, viszont ez a fajta költözés nem tekinthető tisztán, önkéntes jellegű költözésnek sem, hiszen külső kényszerítő motívumok is jelen voltak, a mindenkinél megjelenő "körülmények kényszerén" túl. *A kikérdezés alatt egyáltalán nem fordultak elő vallási és politikai indítékok. Az ilyen típusú motivációkat — ha egyáltalán léteztek a Pásztóra költözők körében —, az egyén annyira saját belső szuverén szférájának tekinthette, hogy rákérdezés nélkül nem említette meg. Végül is arra a következtetésre jutottam, hogy a költözők döntő többsége (70—80%-a) a külső körülmények által befolyásolt szabad akaratából költözött Pásztóra. Az indítékokat vizsgálva kiderült, hogy az vonzó és a taszító erők összemosódtak a válaszokban, és szétbontásuk csak később történhetik meg. Az egyes vándorlási indokok igen gyakran összetettek, összefüggenek és egymásból következnek. Analízisük rendkívüli problémákat rejt magában az értelemváltozás miatt. A vándorlási indokok egyediek, melyeket rendkívül nehéz előre gyártott típusokba bepréselni. Az indítékoknak jól meghatározható hierarchiája van, mely utal az egyén éretérendjére. Az indítékok összességének hierarchiája pedig közvetve utal a társadalmi állapotokra. A rangsorbeli változások, vagy aránymódosulások pedig valószínűleg több áttételen keresztül gazdasági-társadalmi változásokat jeleznek.*

Nézzük meg mennyiben változtak meg a Pásztóra költözők indokai!

43. A Pásztóra költözők indítékainak rangsora 1988-ban és 1989—1991 között (%)

Indok		1.	2.	3.	4.	5.	6.+	Összesen
Munka	1988	2,9	4,4	3,4	0,8	1,3	0,3	13,0
	1989—1991	4,6	5,7	3,8	2,7	0,6	0,4	17,8
Lakás	1988	7,6	10,7	6,3	2,1		0,3	26,8
	1989—1991	8,9	9,9	6,1	3,6	2,1	1,6	32,2
Családi	1988	16,4	4,9	4,2	2,3	1,6	1,0	30,5
	1989—1991	13,4	7,6	6,2	3,6	2,0	0,9	33,7
Egyéb	1988	3,4	6,8	8,6	7,0	2,6	1,6	29,7
	1989—1991	3,8	4,8	4,5	1,7	1,2	0,4	16,3
Összesen	1988	30,0	26,8	22,4	12,2	5,5	3,1	100,0
	1989—1991	30,6	28,1	20,6	11,6	5,8	3,3	100,0

A 43. táblában látható, hogy nem változott meg lényegesen az indokok egymáshoz viszonyított nagyságrendje. Arányát tekintve továbbra is első helyen áll a Családi indok, alig megelőzve a Lakást, és harmadik a Munkahellyel kapcsolatos indok. A munkahely értékének alacsony szintje a jelenlegit megelőzőt társadalmi rend viszonyaiból következett. A teljes foglalkoztatottság elve és a hiánygazdálkodás viszonyaiból következő csillapíthatatlan munkaerőhiány odavezetett, hogy az emberek tudatában a munkahely relatíve leértékelődött. A vándorlóakra vonatkoztatva e gondolatmenetet azt jelentette, hogy az egyén szinte bárhová költözhetett, mert munkahely az bőven akadt. Amiért nem kell megküzdeni, ami eltömegese-

dik, az törvényszerűen veszt a súlyából. Ez történt a munka szerepével is. A jelenlegi változásokat figyelembe véve, több mint valószínű, hogy jelentős módosulások várhatók e téren is. Talán a lassú minőségi változás első jele az, hogy a munkával kapcsolatos indok kezd fajsúlyosabb lenni és ez a munka (a munkahely) értékének növekedését mutatja. A viszonylagos lakásbőség Pásztón továbbra is erős — és az adatokból úgy tűnik, hogy egyre növekvő — szívóerőként hat.

11. A vándorlási döntés megszületésében közrejátszó tényezők

Fentebb említettem, hogy a Pásztóra költözés elhatározása elsősorban és csaknem kizárólag a vándorló kezében volt, aki élt is ezen jogával. Elsősorban egyéni (ritkább esetben családi) döntések eredményezték költözésüket. E megfigyeléshez hozzá kell tenni azt, hogy az egyén döntése meghozatalában igen gyakran mások akaratának, illetve elhatározásának, vagy mások költözéseinek is szerepe volt. A hezitáló személyre e hatás annál erősebb volt, minél közelebb álló személyben merült fel az elköltözés gondolata és szándéka. Tapasztalható volt, hogy a családjukkal költözők is igényt formáltak elhatározásuk szuverenítésére, pedig ezen esetekben nyilvánvalóan a család összes tagjának érdekeit is figyelembe kellett venni. Tehát az egyéni döntési szinten túl, volt egy családi döntési szint is, mely leginkább az olyan típusú érdekegyeztetésre hasonlított, ahol nem egyenrangú felek ülnek egymással szemben, mégis kompromisszumot keresnek. A családi döntés szinttel most nem kívánok foglalkozni. Következtéseim kizárólag az egyén dimenziójára korlátozódnak.

A vándorlás jelenségének változékonysága [49] és a jelenség "Janus arcúsága" [44] miatt meg kell említenem, hogy a vándorlási döntést befolyásoló faktorokat akkor is lehet vizsgálni, amikor az egyén még nem költözött el. Ebben az esetben elsősorban elvándorlási szándékokról van szó [59, 60], melyek vagy megvalósulnak, vagy nem. Valószínűsíthető, hogy a válaszokban több taszító motívum hangzik el, mint ha ugyanezeket a költözés után kérdeznék meg. E hipotézis ellentétjét a pásztói felvétel igazolta. Jólal több vonzó célt említettek meg, mint taszító okot. A beköltözés ténye után a helybenlakás is rányomta bélyegét a válaszokra, míg az elvándorlás helyén tapasztaltak egyre inkább ködbe veszttek. A nagyobb számú vonzó cél megjelenéséhez az a szelekciós hatás is hozzájárul, hogy a hibás döntést hozókat már nem kérdezhettem meg, hiszen azok már továbbköltöztek. A fentiekkel arra szerettem volna rámutatni, hogy mivel nem kérdezhetjük meg az éppen költözőket, ezért kizárólag az el- és az odavándorlás helyén kérdezhetünk. A felvétel helyszíne pedig befolyást gyakorol a válaszolókon keresztül a válaszokra. Ugyanazon személynél kapott motívumok sem biztos, hogy pontosan fednék egymást, ha az el- és az odavándorlás helyén — kis időeltolódással — egyaránt megkérdeznék őket.

Az ember mindennapjai folyamán rendkívül sok döntést hoz. A vándorlást is döntések sorozata előzi meg, de a vándorlás szerteágazó előzményei és következményei miatt mégsem tekinthető mindennapi döntésnek, amit már másnap elfelejtünk, mert nem fontos. Mivel a vándorlási döntés fontos dolog és többnyire mérlegelés előzi meg, ezért valószínűleg ezen a téren is érvényesek lehetnek a vezetői döntéshozatallal és a kockázatvállalással kapcsolatos szakirodalom egyes megállapításai.

Nézzük meg, hogyan írja le *Peter F. Drucker* a hatékony vezetői döntéshozatallalhoz szükséges elemeket, [61] és ennek analógiájára mely lépéseket találtam a vándorlási döntés meghozatalakor.

1. Általános helyzettel állok-e szemben, vagy kivételeessel? 2. A döntés céljának, tervezett eredményének és a korlátozó feltételeknek világos megfogalmazása. 3. Abból kell kiindulni, hogy mi a helyes, és nem abból, hogy mi az elfogadható, hiszen a végén úgy is kompromisszumot kell kötni. 4. A döntés tettekre váltása. 5. A döntésbe be kell építenem a visszacsatolást, a döntéshozatalkor várt és a később ténylegesen megtörtént események folyamatos összevetését.	1. Költöztem-e már életem folyamán? (A vándorlástörténet szerepe.) 2. Lesz-e valamilyen hasznom ebből? (Költség-hason mérlegelése.) 3. Hová szeretnék költözni? Mire van lehetőségem? (Vágyak és lehetőségek összegegyeztetése.) 4. Mikor költözöm? 5. Helyesen döntöttem? (A vándorlási döntés nem irreverzibilis, következésképpen visszavagy továbbköltözhet az illető.)

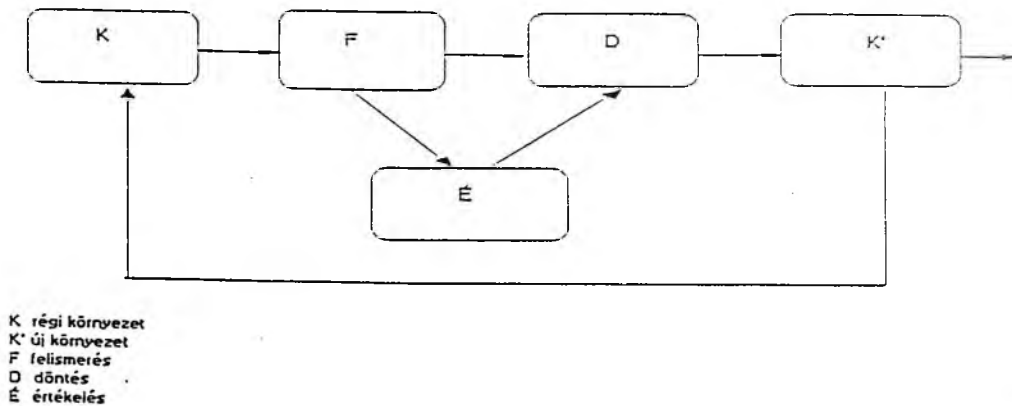
A fenti jobb oldali kérdésekben a vándorlási döntéshozatal több eleme is megtalálható, de ezen kérdések közel sem merítik ki a témát. A táblázat viszont utal arra, hogy a vándorlási döntést befolyásoló körülmények az egyénben és környezetében rejlenek. Közvetlenül a vándorlás döntésének meghozatala előtt nem merül fel a miért kérdése, ami arra utal, hogy az elhatározást nem mindig előzi meg a tények gondos feltárása és mérlegelése. Ez az értékelő mozzanat viszont a döntés után szükségszerűen be kell, hogy következzen. A hová és a mikor kérdéseknek jelentős szerepük van. Az egyedi események tanulmányozása döntheti csak el, hogy e kérdések a vándorlás elhatározása előtt, vagy után merültek fel. A hová kérdéssel a versengő variációkat ítélik meg. A mikor kérdésre adandó választ pedig a konkrét lehetőségek döntenek el. Az időzítés rendkívül fontos, mert habozással az egyébként létező alkalmak is elszalaszthatók, hiszen " az emberi világban csak egy dolog biztos, a változás" [61]. Ezek az emberek a változás nyomán keletkező újabb változásban bíznak.

"Akik változtatnak, azok kockáztatnak is" [8]. A dinamikus kockázatvállalás a próbaszerencse folyamatban jelenik meg és annyiban hasonlít a vándorlási döntéshez, hogy eredményét, vagy eredménytelenségét csak a kockázatvállalás után lehet felmérni. Ha az eredményt előzőleg fel tudnánk mérni, akkor nem kockáztatnánk, hanem biztosra mennénk. Ha a vándorlók mindig biztosra mennének, akkor nem létezne visszavándorlás és továbbvándorlás. *Daniel Kehrler* az intelligens kockázatvállalásról azt írja, hogy az elsősorban informáltság, másodsorban az alternatívák súlyozásának kérdése. *Peter F. Drucker* gondolataihoz képest két újabb elem, a kockázatvállalás és az információ szerepe merül fel a művében. A kockázatvállalás annyiban több a veszteség-nyereség mérlegelésénél, hogy magában foglalja a *bizonytalanság* elemét is és ez az elem véleményem szerint jelentős magyarázó erővel bír, amely sokakat eltántoríthat a vándorlástól. Vajon az emberek kockázatvállalási hajlandóságában létezik-e különbség? Talán a kockázatvállalók egy kicsit mások? "*Dr. Frank Farley*, a Wisconsin Egyetem pszichológusa több, mint húsz évig tanulmányozta a kockázatvállalók személyiségét. Úgy találta, hogy ezek az emberek "transzmutációs", vagy "transzformációs" módon gondolkodnak. Ez a gondolkodás olyan formája, amely a kockázatvállalók számára megkönnyíti ugyanannak a problémának több szempont szerinti megközelítését... A kockázatvállalók gondolataikban sok más embernél jobban felismerik az *analógiákat és a hasonlóságokat*". A független döntés féltékenyen őrzött igényét is jellemzőnek találta a kockázatotknál, valamint kreatívabbak és extrovertáltabbak az átlagnál [8]. Pásztói megfigyeléseink egybevágnak a fenti megállapításokkal.

A kockázatvállalás együtt jár a kedvező alkalom felismerésével "és ismerni kell a kockázat *határait*". A kockázat határainak felismeréséhez sokszor egy kicsit másképpen kell nézni a dolgokat, sokszor pedig elég a több, vagy jobb információ, "viszont cselekvés helyett állandóan információt keresve késlekedhet a döntés meghozatala" [8]. Kísérteties a hasonlóság a *Kehrler* és *Drucker* gondolatai között!

Döntési folyamatként értelmezi a vándorlást *Langerné Rédei Mária*, aki a döntési folyamatot meghatározó tényezőként említi az egyén jellemzőit és a környezetét. Az egyéni

jellemzők és a környezet elemeinek változásaiban véli felfedezni a vándorlások fő mozgatórugóit [62]. Az alábbi ábra segítségével próbálta megragadni a döntési folyamatot.

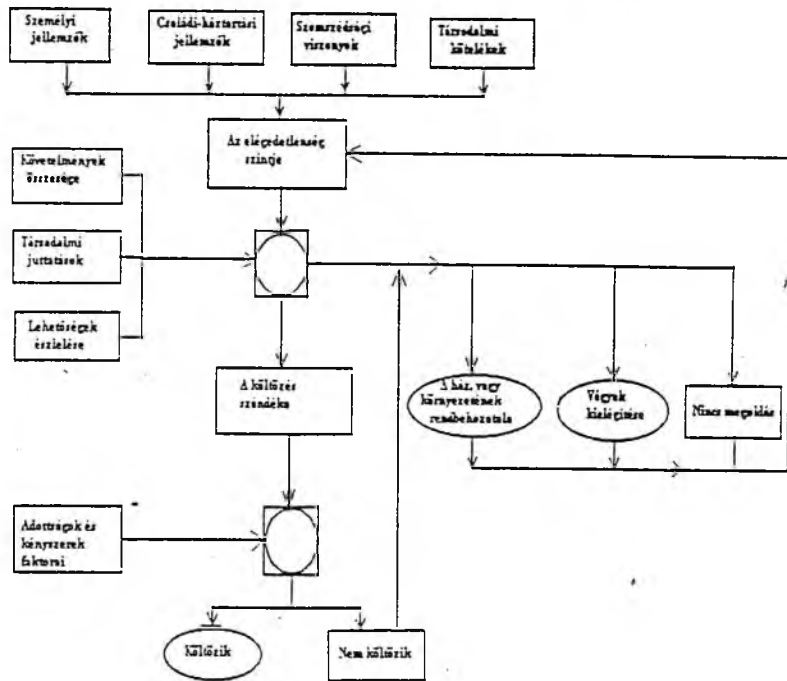

VI. A döntési folyamat formális kapcsolata

Forrás: A [62]. hivatkozási számú mű 22. oldal.

A fenti ábra erénye, hogy részekre bontja a döntési folyamatot és a szerző véleménye az, hogy az elmozdulásra készítő elhatározás során többszintű összehasonlítás megy végbe. Az ábrával kapcsolatos egyik problémám az, hogy a vándorlási döntés kezdő pontjának a "régi környezet" elemeit mutatja annak ellenére, hogy a szerző a szövegben már korábban utal az egyéni és környezeti elemek együttmozgására, sőt az egyéni igények változásait tekintette főbb tényezőnek. A másik probléma az, "F" jelű modullal van, melynek jelentése: "...a konfliktusok felismerése, a feszültség fokozódása". Nem értem miért "Felismerésnek" nevezi a szerző ezt a szakaszt. Szerintem a konfliktusok és feszültségek megjelenése a fontosabb tényező, azért, mert ha valaki nem ismeri fel a konfliktus eredetét, attól a problémák negatív következményei még hatnak rá. Mélységesen egyetérték a szerzővel abban, hogy a vándorlás indokainak kutatása a migráció gyökere.

Az öregedő emberek hollandiai belső vándorlását vizsgálva *Tineke Fokhema, Jenney de Jong Gierveld* és *Peter Nijkamp* az alábbi döntéshozatali folyamatot vázolta fel [63]:

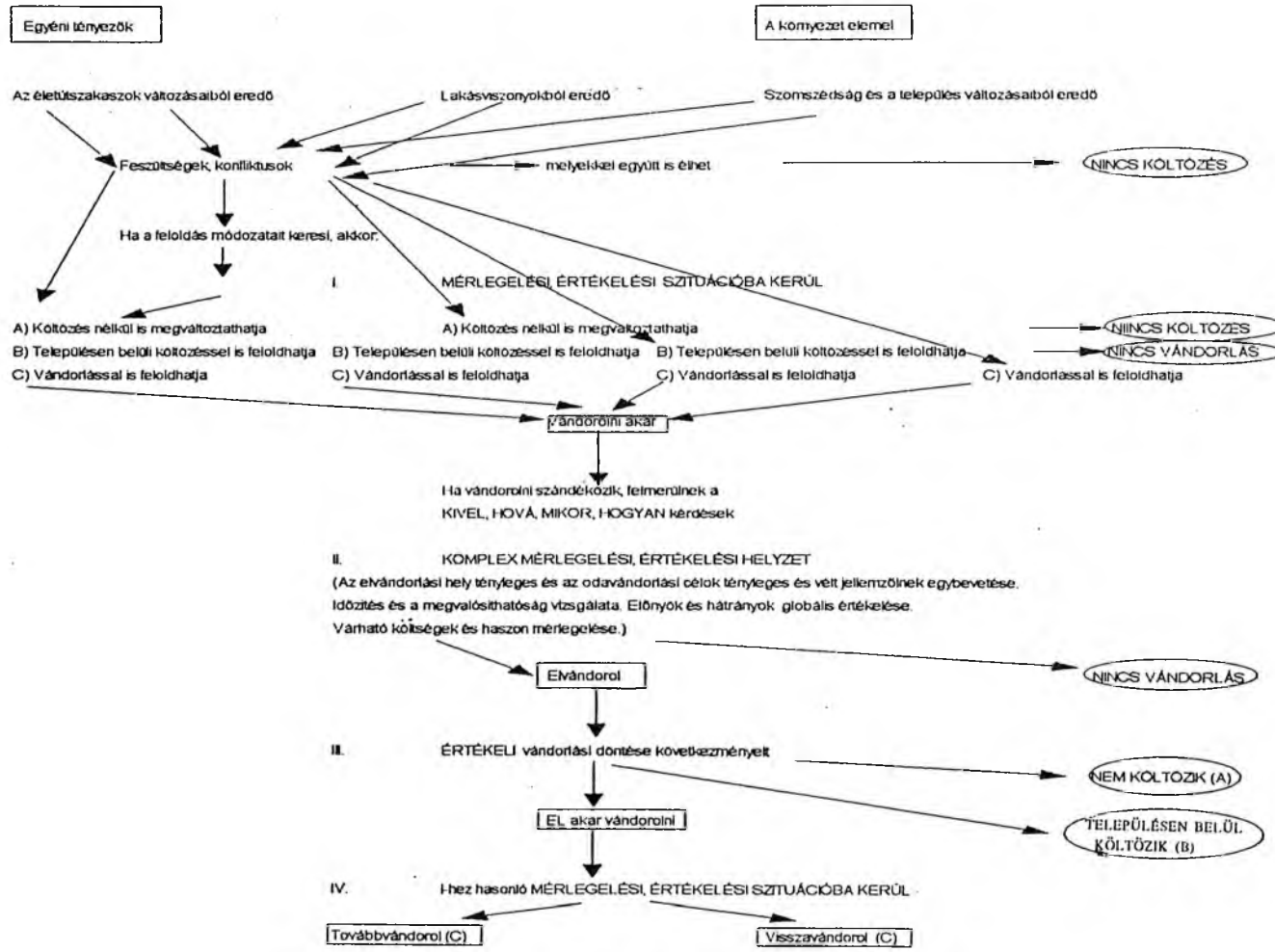
VII. ábra

Forrás: A [63]. hivatkozási számú mű 42. oldal.

E döntéshozatali folyamatára igen részletes. Az ábrából látható, hogy a költözés előtti helyzetet vizsgálja fel és az elégedettség-elégedetlenséget tekinti fő jellemzőnek. Az egyéni és környezeti tényezők, a mérleges elemei, a lehetőségek és korlátok megtalálhatók az ábrán. Az egyes faktorok közötti kapcsolatokat — véleményem szerint — túl mereven értelmezik és nem szükséges elköltözési szándéknak megjelenni akkor, hogy ha valaki helyben megoldja problémáit, sőt nagy valószínűséggel állítható, hogy a problémák túlnyomó többségét helyben oldják meg.

A döntéshozatali folyamattal kapcsolatban a pásztói felvétel során — a kikérdezés jellegéből következően — már nem tudtuk megragadni a vándorlási döntéshez vezető út időbeni pillanatait, így nem tudjuk megállapítani, mi volt az "utolsó csepp a pohárban". Viszont meg tudjuk állapítani a döntéshozatalhoz vezető faktorokat, a faktorok súlyait és kapcsolatait, valamint a döntés helyességét értékelő momentumokat.

A Pásztóra költözők döntéshozatalának "állatorvosi ló"-szerű elemeit és ezen elemek kapcsolatait az alábbi ábrában foglalom össze:

VIII. ábra

12. Az informáltság szerepe és az információk forrásai

Az információk mennyisége és minősége¹⁸ az egyik fontos — ha nem a legfontosabb — kockázat csökkentő tényező a vándorlási és egyéb döntések meghozatalakor. Minél kisebbre sikerül leszorítani a kockázat szintjét, annál valószínűbb, hogy a költözés negatív következményeit minimalizálhatják, a pozitív következményeket pedig maximalizálhatják. Érthető módon minden költözni kívánó személy a várható hasznot kívánja maximalizálni és ezért vélhetően az összes elérhető információforráshoz hozzá akar jutni. De már tudjuk azt, hogy az "összes információ" beszerzése időigényes feladat lenne, és a kedvező alkalmak, vagy lehetőségek rendkívül múlandó természetűek.

"A munkahelye Pásztón volt" indokok már feltételezték, hogy a beköltöző elsődlegesen saját forrásból merített. A különféle családi indokokból az következik, hogy a családi kapcsolatok hálózatán keresztül jutottak másodkézből származó információkhoz, melyeket könnyen ellenőrizhettek. Ugyanez vonatkozik a baráti-ismerősi kapcsolatokra is. A fentebbi informális csatornák mellett a formális csatornák is rendelkezésükre állottak.

Vizsgáljuk meg, hogy a kockázatcsökkentés és a kedvező alkalom szorítását érzékelő potenciális költözők, milyen információforrások birtokában döntöttek költözésük mellett. A Kérdőív 17. kérdése ("Pásztóról szerzett ismereteit milyen forrásokból merítette? Kitől, vagy honnan szerezte?") szolgált a megoldás alapjául.

A személyes tapasztalatok döntő súlya mellett, az informális csatornák játszottak nagy szerepet a Pásztóra vonatkozó ismeretekben. A formális csatornákat (újsághirdetések, nyilvános pályázatok, legkülönbözőbb hirdetések) rendkívül kevesen vették igénybe.

286 információforrásra utaló elem hangzott el, ebből saját forrásból (személyes tapasztalatok) 47%; családi kapcsolatrendszerből 32%; barátoktól és ismerősöktől 11% és a formális és egyéb csatornákból 10% származott. A személyes tapasztalatok majdnem fele abból eredt, hogy az illetők hosszabb-rövidebb ideig már laktak Pásztón. A beköltözők egyötöde közel élt Pásztóhoz, és gyakran utazott ide, de nem dolgozott itt. Közel ötödük a költözése előtt itt dolgozott, vagy korábban már dolgozott a településen. Kevésel több, mint egyötödük Pásztó központi funkciói (középiskolák, szakorvosi ellátás, hivatali ügyintézés, vásárlás) miatt járt különböző sűrűséggel a városba. A családi kapcsolatokból eredő információk fele a házastársától, közel egyharmada az egykori szűkebb családtól (szülők, gyermekek, testvérek), és egyötöde a tágabb értelemben vett rokonságtól származott.

A Pásztón lakó, vagy beköltöző barátok és ismerősök — a közös múltból (elsősorban szórakozás terén) származó személyes élményekkel is kiegészülve — jelentős információs bázisnak bizonyultak. A családon és rokonságon kívüli informális csatornákból eredő ismeretek háromnegyede barátoktól, ismerősöktől származott. A maradék egynegyeden a munkatársaktól, munkaadóktól és háztulajdonosoktól származó információk osztoztak.

A formális csatornákon szereztek ismereteket Pásztóról a frissen diplomázottak és azok a felsőfokú végzettségűek, akik nyilvános pályázatok elnyerésével szereztek meg állásukat. E csoportnál döntő ok az állás és többnyire a szolgálati lakás megszerzése volt. Legtöbbjüknek "semmi ismeretük nem volt Pásztóról" és akadtak olyanok is, akik "a térképen nézték meg, merre lehet", vagy elmentek a könyvtárba és utánanéztek. *Úgy tűnik, hogy a felsőfokot végzettek térpályái sokkal hosszabb távolságot ívelnek át, mint az alacsonyabb végzettségűeké, ami valószínűleg a területegységenkénti alacsonyabb álláslehetőségekből következik.* Például egy elköltözni szándékozó középiskolai tanár, ha nem akar elszakadni a szakmájától és nem szándékozik általános iskolában tanítani, akkor csak középiskolával rendelkező településeket választhat ki, vándorlása célpontjául. Egy lakatos szakmunkás esetében más a helyzet. Ha költözik, akkor sokkal több vándorlási célpont között válogathat és nagyobb elhelyezkedési lehetőségei lesznek a szélesebb munkahelykínálatból.

¹⁸A minőségben elsősorban az információk megbízhatóságát, hitelességét értem.

Az információval kapcsolatos pásztói tapasztalatok egybecsengenek *S. Molnár Edit* állításával: "az a jelenség is ismert, hogy a társadalom információs pályái kumulatív szerveződést mutatnak: a társadalmi hierarchiában előnyösebb helyzetben lévő csoportok valamennyi információs pályán közvetített információkból részesülnek, s minél hátrányosabb egy csoport anyagi-kulturális szempontból, annál inkább szűkülnek az információs csatornákból való részvétel lehetőségei. A közösség egészét tekintve tehát egy határozott társadalmi szelekció érvényesül az információs pályák elérhetőségét tekintve" [47].

Kevés ismerettel rendelkező csoportot alkottak a külföldről betelepülő személyek, akik már többször változtattak lakóhelyet Magyarországon és így kerültek be a belső vándorlások statisztikájába. Az egyik család esetében a lakásszerzés, a másik családnál a munkahely szolgálati lakással volt a döntő indíték. Az első család a közigazgatási információs rendszeren keresztül tudta meg, hogy van lakásvásárlási lehetőség, míg a másik családot korábbi munkahelye informálta a kedvező álláslehetőségről.

A információ szerzés egyedi esetei az alábbiak voltak: a "Pásztor története" című könyvet olvasta; lakás- és álláshirdetéseket olvasott, nyakába vette a várost és "*a ház eladó*" táblákat keresgélte. Az információkra vonatkozó kérdésnél két egyedül költöző gyermekkorú esetében nem kaptam választ, elsősorban azért, mert ők passzív "szenvedő alanyai" voltak a történeteknek.

V. VÁNDORLÁSI ÉLETTÖRTÉNETEK

A Mellékletben szereplő "Kérdőív" 27. kérdése (El tudná mondani, hogy élete folyamán hány évesen, hová és miért költözött?) segítségével az egyéneknek a kikérdezés időpontjáig tartó vándorlástörténetét ismerhetjük meg.

A rekonstruált költözéstörténetekből összeállíthatjuk, illetve kiszámíthatjuk, hogy a különböző születési évjáratokhoz tartozó személyek mely életkorokban, hányszor, milyen jelleggel, mekkora időszakonként, milyen távolságot megtéve, és milyen elsődleges indokokkal változtatták meg lakóhelyüket.

A sorszám szerinti vándorlástörténeteket ismerve lehetőség nyílik paritás-specifikus vándorlási valószínűségek kiszámítására.

Az általam is alkalmazott retrospektív módszerrel szemben leglényegesebb kifogás, hogy elsősorban az emberi memóriára épít, ami köztudottan szelektív. Az Európai Gazdaságdemográfiai Társaság 1992. évi ülésén általános módszertani konklúzióként megfogalmazódott, hogy a longitudinális és folyamatos naplókra alapozott felvételek segítségével pontosabb adatokhoz juthatunk [66].

A memória szelektivitásának problémája már a kérdőív tervezésének fázisában felmerült, és valószínűnek tartottuk, hogy a válaszok pontatlansága elsősorban az időre vonatkozó kérdéseknél fog jelentkezni. E probléma kiküszöbölésére két alkérdést is feltettünk (Hány évesen költözött? Pontosan mikor költözött?), bízva abban, hogy a kérdezettek emlékezete az életkorra, az évszámra, vagy a kettő kombinációjára vonatkozóan pontosan fog működni. Érdekes, és a felvétel általános tapasztalata is egyben, hogy *a költözéskori életkorokra sokkal jobban emlékeztek az emberek, mint az évszámokra.* (Az évszámokkal kapcsolatban — az egyes helyiértékek pontossága mellett — igen gyakori volt a tizedes jegy eltévesztése.) Csak a jelentős történelmi eseményekkel, az életút során bekövetkező átmenetekkel, fordulópontokkal jellemezhető (pl. a második világháború éveit; 1956; szövetkeztesítések; születések és halálozások), illetve kerek (5-ös vagy 0-ás) végződésű évszámokra emlékeztek viszonylag pontosan.

Rubinstein "Az általános pszichológia alapjai" című műve VIII. — az emlékezésről szóló — fejezetének 462—463. oldalain a következőket írja: "Az emberi emlékezés *szelektív* jellegű. Nincs olyan ember, akinek olyan rossz emlékezete volna, olyan rendetlenül működne az asszociációs és egyéb kapcsolatai, hogy mindent elfelejtene, mint ahogy nincsen olyan ember sem, akinél ezek úgy működne, hogy mindenre emlékeznek. Minden ember valamit megjegyez, és valamit elfelejt. Az emlékezés szelektív jellege abban jut kifejezésre, hogy főként azt jegyezzük meg, ami számunkra lényeges, fontos, érdekes." [67]. Az idézet utolsó mondatának feltételeit kielégíti a vándorlási döntés körülményei és a vándorlás ténye, lásd a IV. fejezetet. Itt megfogalmazódik, hogy a vándorlás ténye maradandó nyomokat vés be az ember emlékezetébe. Erre utal az a tapasztalatunk is, hogy a 27. kérdés megválaszolása során nem fordult elő "Nem tudom" válasz.

Több esetben az elsődleges költözési okra vonatkozó alkérdés segítette a költözések sorrendje és a dátumok megállapítását. A fenti tapasztalatok egybecsengenek *Rubinstein* állításával. "Az emlékképek egész sorát az események objektív sorrendjére vonatkozó következtetések segítségével lokalizáljuk, a közöttük lévő oksági összefüggések alapján. Ilyen következtetések nélkül emlékképeink sorrendjét és az események közötti időközöket, amelyekre azok vonatkoznak, nem tudnánk valamennyire is egyértelműen meghatározni." [67].

Egy neves filozófus *Bertrand Russel* is hasonlóképpen vélekedik az emlékezetről: "Nagyjában az emlékezet megbízhatósága arányos a tapasztalat eleveenségével és időbeli közelségével" [72].

A memória szerepét vizsgálja házaspárok vándorlás-történetével foglalkozó tanulmányában *Nadia Auriat*, és megállapítja, hogy:

1. A nők és a férfiak emlékezeti intenzitása és pontossága nem különbözik jelentősen, bár a nőké bizonyos helyzetekben jobb.
2. A dátumokra a nők emlékeznek jobban.
3. Az egy évnél rövidebb tartózkodásokra mindkét nem pontatlanul, vagy nem emlékszik.
4. A visszaemlékezési tévedések leggyakrabban a sokat vándorló házaspároknál fordulnak elő [71].

Egy számításba nem vett körülmény is hozzájárult a válaszok pontosságának javításához. E pofonegyszerű dologra a kérdőív tervezése során nem gondoltunk, és akkor döbbsentem csak meg, mikor az első válaszadók között egy középkorú férfi a feltett kérdésre — mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne —, válaszképpen előhúzta régi típusú személyi igazolványát, melyben az igazolványcserét követő összes költözési adatai pontosan szerepeltek.

Az életút (családi ciklus) szemlélet nemcsak a családi életút elemzéséhez ad "természetes sémát" [13, 70], hanem a vándorlástörténeti vizsgálatokhoz is. Talán a vándorlási életút szakaszait még egyszerűbb is kijelölni, mint a másféle életutak határait, hiszen *a vándorlástörténeti határok megállapítására nem kell vitatható kritériumok rendszerét alkalmazni, azért mert a vándorlási sorszám egyértelműen megfelel e célra.*

Problémaként merült fel a kezdet, a vándorlástörténeti kiindulópont meghatározása. A születéshez, vagy valamely más életkor betöltéséhez kössük? A szülőkkel már 0 éves kortól vándorolhat az újszülött. A válaszolók szülei elmondása alapján még felnőttkorban is "emlékeztek" gyermekkori költözéseikre. A kérdés az, vajon mennyire hézagosan? A felvétel alapján a mértékre még becslést sem tudunk adni.

Az élet első 3—4 évéről az emberek többségénél csak teljesen véletlen, egyedi és igen ritkán előforduló emlékképek maradnak fenn [67]. *A gyermekkori vándorlás túlnyomórészt a szülők elhatározásának következménye még akkor is, ha a gyermek érdekét közvetve-közvetlenül figyelembe is vehették.* A fentiek és ilyen típusú más felvétel során alkalmazottak ellenére [9] a születést tekintettem a vándorlási életút kezdő időpontjának és nem a 14. életévet. *Alain Girard és Henri Bastide megállapítja, hogy nagyobb azoknak a személyeknek a vándorlási készsége, akik mobil családban nőttek fel [9]. A mintakövetéses tanulás alapján ez érthető is.*

Az életút vizsgálatokon belül a családi, a vándorlási élettörténetek kutatása mellett folytak-folynak lakásváltoztatási életút-, iskolai életút-, gazdasági életút- (karrier) történeti vizsgálatok is, sőt az egyes életutak vándorlásokra gyakorolt hatását is megpróbálták felderíteni. E tárgyban *Daniel Courgeau* tanulmányának főbb megállapításai a következők: Ha egy egyén életútjának új szakaszához ér, akkor a térbeli mobilitását csökkenteni fogja a házasságkötés, vagy a saját tulajdonú lakás megszerzése. A gyermekek születése és a munkahelyváltogatások viszont növelik térbeli mobilitását [68].

A vándorlási életutak közvetett, vagy közvetlen vizsgálata nem előzmények nélküli Magyarországon. Az általam talált legkorábbi kísérlet *Paul Compton* nevéhez fűződik. 1966 szeptemberében az MTA Demográfiai Bizottságának Településdemográfiai Munkabizottsága ülésén, négy témakör egyikeként "Az egyes életkorokban várható vándorlások valószínűségi táblái" címmel tartott előadást [69]. Az általam ismert legutolsó ilyen tárgyú kutatást *Langerné Rédei Mária* végzi, aki "Magyarországi vándorlási életutak a XX. század második felében" című kutatási témával nyert OTKA támogatást.

A pásztói felvétel célkitűzései között komplex vándorlási életútvizsgálat nem szerepelt, és a kis esetszám, valamint a kikérdezési idő aránytalan meghosszabbodása és később részletesező egyéb problémák miatt nem is szerepelhetett volna.

Áttérve a vándorlástörténetek egyszerű eszközökkel történő bemutatására, először a vándorlások átlagos számának, nemek és generációk között tapasztalható eltéréseire szeretném felhívni a figyelmet.

44. A Pásztóra vándoroltak legutolsó vándorlási sorszám szerinti megoszlása nemek szerint (fő)

Vándorlási sorszám	Férfiak	Nők	Együtt
1.	32	34	66
2.	30	38	68
3.	31	35	66
4.	19	19	38
5.	3	7	10
6.	3	4	7
7.	3	2	5
8.	2	2	4
9+	3	0	3
Összesen	126	141	267

A 44. táblából kiszámítható, hogy átlagosan eddig 2,78-szor költöztek a Pásztóra vándorlók. A férfiak átlagosan valamivel többször (2,87-szer), mint a nők (2,70-szer).

45. A vándorlások átlagos száma generációnként nemek szerint

Generációk	1900—14	1915—29	1930—44	1945—59	1960—74	1975—89	1990—
Férfiak		2,66	4,73	3,04	2,81	1,68	1,00
Nők	4,20	3,00	3,92	3,10	2,80	1,58	1,33
Együtt	4,20	2,80	4,37	3,06	2,80	1,62	1,25

A férfiak és nők átlagos vándorlási számában csak az 1930—44 között születetteknél található jelentős különbség, ami talán a tradicionális értékek erősebb meglétével magyarázható. Az 1945 után születetteknél a két nem átlagos értékei szinte megegyeznek.

A vándorlási átlag szempontjából legfurcsább generációt az 1930 és 1944 között születettek képezik. Jóval többször vándoroltak, mint az előttük lévő generáció.

A vándorlási élettörténetek elemzése elsősorban Valkovics Emil által összeállított módszertani kézikönyvben [35] foglaltak szerint készült.

A sorszám szerinti vándorlástörténeteket ismerve a gyermekszám-növekedési (családnövekedési) valószínűségek mintájára a paritás szerinti vándorlási valószínűségek is kiszámíthatók. A 44. tábla adatait alulról kumulálva kapjuk a 46. tábla első, a harmadik és az ötödik oszlopát, melyekből kiszámíthatjuk a második, a negyedik és a hatodik oszlopot.

46. Kumulált vándorlásszámok és vándorlási intenzitások sorszám és nemek szerint

Vándorlási sorszám	Férfi		Nő		Együtt	
	Σ	z_i	Σ	z_i	Σ	z_i
1.	126	1,00	141	1,00	267	1,00
2.	94	0,75	107	0,76	201	0,75
3.	64	0,51	69	0,49	133	0,50
4.	33	0,26	34	0,24	67	0,25
5.	14	0,11	15	0,11	29	0,11
6.	11	0,09	8	0,06	19	0,07
7.	8	0,06	4	0,03	12	0,05
8.	5	0,04	2	0,01	7	0,03
9+	3	0,02	—	—	3	0,01
Átlagos intenzitás	2,84 ¹⁹		2,69		2,76 ¹⁹	

¹⁹Az átlagos intenzitások a szövegben közöltektől való eltéréseit a kerekítések és két tizenegyszer vándorló személy okozták.

A 46. tábla 2., 4. és 6. oszlopaikat felhasználva a *Louis Henrytől* származó

$$V_i = \frac{z_{(i+1)}}{z_i}$$

formula segítségével számíthatjuk ki a 47. tábla értékeit, melyek ténylegesen sorszám szerinti vándorlási valószínűségeknek tekinthetők, és jelentésük: Mi volt a valószínűsége annak, hogy a már i -edik vándorlásukat megtett személyek meg fogják tenni legalább $i+1$ -ik vándorlásukat is. (A vándorlási valószínűségek közvetlenül is kiszámíthatók a 46. tábla első oszlop értékeinek páronkénti elosztásából pl.:

$$V_1^f = \frac{94}{126} = 0,75$$

47. Paritás szerinti vándorlási valószínűségek nemek szerint

i	v_i^f	v_i^a	$v_i^{(f+a)}$
v_0	1,00	1,00	1,00
v_1	0,75	0,76	0,75
v_2	0,68	0,64	0,66
v_3	0,52	0,49	0,50
v_4	0,42	0,44	0,43
v_5	0,78 !	0,53 !	0,65 !
v_6	0,72	0,49	0,63
v_7	0,64	0,50	0,58
v_8	0,60	—	0,42
v_{9+}	0,38	—	0,30

A 47. táblában a valószínűségek értékei — mindkét nemnél — a 6. vándorlás megtétele valószínűségéig folyamatosan csökkennek. Ezen értékek után furcsa változás következik be. A valószínűségek értékei folyamatosan magasabbak az előzőeknél. Ez azt jelenti, hogy pl. nagyobb a valószínűsége, hogy az 5. vándorlását megtett személy megteszi legalább 6. vándorlását is, mint annak, hogy a már négyszer vándorolt személy megteszi legalább 5. vándorlását. E furcsaság előfordulhat kohorsz elemzések során viszonylag befejezett vándorlástörténetű személyeket vizsgálva is. Az 5. vándorlás utáni helyzetet talán legegyszerűbben azzal a szóval magyarázhatjuk: belejött a költözésekbe, mint kiskutya az ugatásba, vagy másképpen fogalmazva: ezek azok a személyek, akik már rutinszerűen költöznek.

A fentebb kiszámított mutatók nem tekinthetők tényleges kohorsz elemzés eredményeinek, csak problémákkal terhes longitudinális mutatóknak, hiszen esetünkben nem létezett azonos időben kohorszt generáló eredet esemény. Az egyes születési évjáratokra vonatkozó számítási eredmények kizárólag oly módon hasonlíthatók össze egymással, hogy minden születési évjárat esetében csak egy meghatározott életkorig előforduló vándorlásokat vesszük figyelembe.

Az, hogy történt-e valamilyen változás a második világháború befejezése előtt, és után születettek vándorlási magatartásában, csak korlátozott módon tudom megvizsgálni a pásztói adatok alapján. Az összehasonlíthatóság végett az 1930—44 és az 1945—59 között születettek 30. életévük betöltéséig lezajlott vándorlástörténetéből kiszámítható mutatókat vettem egybe a 48. táblában.

48. Az 1930—44-es és az 1945—59-es születési évjáratok néhány vándorlástörténeti mutatója 30 éves életkoruk betöltéséig (férfi, nő együtt)

Vándorlási sor-szám	1930—1944 között születettek				1945—1959 között születettek			
	költözések száma	Σ	z_i	v_i	költözések száma	Σ	z_i	v_i
1.	23	60	1,00	1,00	43	98	1,00	0,56
2.	14	37	0,62	0,62	31	55	0,56	0,44
3.	10	23	0,38	0,56	15	24	0,25	0,38
4.	7	13	0,22	0,46	5	9	0,10	0,45
5.	4	6	0,10	0,33	2	4	0,04	0,49
6.	1	2	0,03	0,52	2	2	0,02	0,00
7.	1	1	0,02	0,00	0	0	0,00	0,00
Átlagos intenzitás			2,37				1,96	

A 48. táblából megállapítható, hogy az 1930—44 között születettek 30 éves korukig is nagyobb gyakorisággal vándoroltak, mint az 1945—59 között születettek.

BIBLIOGRÁFIA

- [1] *Eperjessy Kálmán*: Városaink múltja és jelene. Műszaki Kiadó, Budapest, 1971. 314 old.
- [2] *Csépány István—Pintér Nándor* (szerk.): Pásztó története. Pásztói Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1970. 204 old.
- [3] *Valter Ilona*: Pásztó a középkori oppidum. Városéptés, 1976. 1—2. 28—37. old.
- [4] *Sándor Károly*: Pásztó nagyközség helye az országos településhálózatban és az ebből adódó feladatok. Kézirat, 1977. 124 old.
- [5] *Kovács Tibor*: A településhálózat fejlődése 1960 és 1980 között. In: *Bartke István* (szerk.): A településfejlesztési politika Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 115—173. old.
- [6] The feminization of internal migration. Population Newsletter 1991/december 6—8 p.
- [7] *Szabady Egon* (szerk.): Bevezetés a demográfiába. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó 1964. 145—154. old; 214—236. old.
- [8] *Kehrer, Daniel*: Üzlet és kockázat. Akadémia Kiadó, Budapest, 1992. 278 old.
- [9] *Bastide, Henri—Girard-Alain*: Mobilité de la population et motivation des personnes: une enquête auprès du public I.-II.-III. Population 1974. No. 3. 589—607.; No 4—5. 743—769.; No. 6. 1071—1096. pp.
- [10] *Harcza István*: Vándorlás, mobilitás, keresetalakulás. (Az 1983. évi társadalmi mobilitás és jövedelmi vizsgálat alapján.) Társadalom Statisztikai Közlemények KSH, Budapest, 1987. 86 old.
- [11] *Tamáty József*: A család és a háztartás fogalma, összefüggései és az 1960. évi népszámlálás család- és háztartás-felvételének alapelvei. Demográfia 1960/2. 192—216. old.
- [12] *Kamarás Ferenc*: Egyszülős családok. Demográfia 1986/2—3. 253—266. old.
- [13] *Cseh-Szombathy László*: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat, Budapest, 1979. 403 old.
- [14] *Thirring Lajos*: A magyar népszámlálások családi és háztartási kérdései és adatfeldolgozásai. Demográfia. 1958/2—3. 289—293. old.
- [15] *Szűcs Zoltán*: A népszámlálások család- és háztartásfogalmainak változásai. Statisztikai Szemle 1990. április-május 325—349. old.
- [16] *Horváth Róbert*: A gazdasági fejlődés és a családnagyság összefüggései a magyar történeti demográfiában. Demográfia 1988/2—4. 264—279. old.
- [17] *Szűcs Zoltán*: A családokban és a háztartásokban végbement szerkezetváltozás trendje, 1960—1990. Kézirat. Budapest. 1991. 43 old.
- [18] *Lakiza-Sachuk, Natalja N.*: Az öregedő család átalakulása a modern társadalomban. Demográfiai vonatkozások. Demográfia 1986/1. 64—70. old.
- [19] *Dooghe, Gilbert*: A népesség öregedésének hatása az idősek családösszetételére. Demográfia 1990/1—2. 24—37. old.
- [20] *Szabó Kálmán*: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981—2001. Előzetes változat. KSH NKI Kutatási Jelentései 16. Budapest. 1984. 5—14. old.
- [21] *Szabó Kálmán*: Családok és háztartások demográfiai jellemzőinek előreszámítása. KSH NKI Közleményei. 61. Budapest. 1986/1. 7—43. old.
- [22] *Csernák Józsefné—Szabó Kálmán*: A családok és háztartások előreszámítása, 1986—2021. KSH NKI Kutatási Jelentései. 35. Budapest. 1988. 148 old.
- [23] 1990. évi népszámlálás 2. kötet. Részletes adatok a 2%-os képviseleti minta alapján. 334 old.
- [24] *Idézi: Pongrácz Tiborné*: A mai magyar család demográfus-szemmel nézve. Magyar Szemle 1992. november. Új folyam 1. szám. 32—41. old.
- [25] *Szűcs Zoltán*: A kettős lakcímbejelentés hatása a háztartás- és családstruktúrára. Statisztikai Szemle 1992. október. 820—833. old.

- [26] 1960. évi népszámlálás 7. kötet. Háztartás és család adatok. 205—206. old.
- [27] 1970. évi népszámlálás 25. kötet. Háztartás és család adatok. I. 203—207. old.
- [28] 1980. évi népszámlálás 23. kötet. Háztartás és család adatok. I. 379—382. old.
- [29] 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról. Magyar Közlöny 1992. 120. szám. 4154—4164. old.
- [30] Menekültek. Az üldözések különböző formái. Jelentés a Nemzetközi Humanitárius Kérdések Független Bizottsága részére. Gondolat, Budapest, 1991. 223 old.
- [31] *Schopenhauer, Arthur*: Az akarat szabadságáról. Budapest, Franklin Társulat 1903. Reprint Hatágú Síp Alapítvány 1991. 125 old.
- [32] *Lendvai L. Ferenc*: A gondolkodás története. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1984. II. kiadás 229 old.
- [33] *Lendvai L. Ferenc—Nyíri J. Kristóf*: A filozófia rövid története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1981. II. javított kiadás 273 old.
- [34] *Bertalan László* (szerk): Magyarázat, megértés, és előrejelzés. Tömegkommunikációs Kutató Központ, Budapest, 1987. 9—210. old.
- [35] *Valkovics Emil*: A demográfiai elemzés elvei és módszerei I-II. Kézirat Budapest, 1979—80. 1448 old.
- [36] *Józan Péter*: A budapesti halandósági különbségek ökológiai vizsgálata 1980—83. Demográfia 1986/2—3. sz. 193—240. old.
- [37] *Klinger András*: Mit mutatnak a tények az elváltokról és a válások okairól? In: A válás Budapest, 1957. 28 old.
- [38] *Klinger András*: A válások okaira vonatkozó vizsgálat főbb eredményei. Demográfia 1965/1. sz. 71—81. old.
- [39] *Vavró István*: Házassági perek 1984—85-ben. Demográfia 1986/2—3 sz. 241—252. old.
- [40] *Rimler Judit*: Miért dolgozik az ember? Közgazdasági Szemle 1992. 5. sz. 448—459. old.
- [41] *Buda Béla*: Empátia...a beleélés lélektana. EGO SCHOOL BT. Budapest, 1993. 4. átdolgozott és bővített kiadás 352 old.
- [42] *Kőszegvári Tibor*: Az ország biztonsága és a menekültek áradata In: *Tamás Pál—Inotai András* (szerk.): Új exodus. A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja és az MTA Világgazdasági Kutató Intézet Budapest, 1993. 155—167. old.
- [43] *Mulder, H. Clara*: Dynamics in short and long distance migration: Age-specific motives. Postdoctorale Onderzoekersopleiding Demografie-Paper No. 2 Amsterdam, March 1991. 19 p.
- [44] *Illés Sándor*: Miért költöztek Pásztóra az emberek 1986—88 között? Kézirat Szeged, 1989. 52 old.
- [45] *Váriné Szilágyi Ibolya*: Az ember, a világ és az értékek világa. Gondolat, Budapest, 1987. 270 old.
- [46] *S. Molnár Edit*: Megőrizhetjük-e a család értékét? Magyar Szemle 1993. október 1047—1054. old.
- [47] *S. Molnár Edit*: Érték-orientációk a népesedési magatartásban. KSH NKI Kutatási Jelentései 2. Budapest, 1981. 80 old.
- [48] *Losonczy Ágnes*: Artó-védő társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989 107—136. old.
- [49] *Portes, A.—Böröcz József*: Keserű kenyér: A munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. Szociológia 1989. 1. sz. 11—31. old.
- [50] *Tímár János*: A munkaerő-kínálat gazdaságtana. Aula Kiadó, 1991. 82 old.
- [51] Idézi: *Lévai Imre*: Nemzetközi migrációs modellek: Főbb típusok és trendek. In: *Tamás Pál—Inotai András* (szerk.): Új exodus. A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja és az MTA Világgazdasági Kutató Intézet Budapest, 1993. 19—39. old.
- [52] Idézi: A 45. hivatkozási számú mű.

- [53] *Pataki Judit—S. Molnár Edit*: A lakással való elégedettség összetevői. Statisztikai Szemle 1987. augusztus 779—795. old.
- [54] Lakásváltoztatási szándékok, lakáskörülmények az 1984. évi mikrocenzus alapján. KSH Budapest, 1986. 1—69. old.
- [55] *Hayek, F. A.*: A végzetes önhittség. A szocializmus tévedései. Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 184 old.
- [56] *Németh Zsolt*: Települések változó funkcióban. Statisztikai Szemle 1992. március 223—241. old.
- [57] *Dányi Dezső*: A beruházások hatása a belső vándorlásra. Demográfia 1962/4. sz. 554—558. old.
- [58]. *Földesi Tamás*: A mozgáshoz való jog Achilles-sarka: a menedékhez való jog Társadalmi Szemle 1993. 8—9. sz. 75—85.-old.
- [59] *Vécsei Károly*: Menni és maradni. Magyar Szemle 1993. október 1026—1032. old.
- [60] *Burda, C. Michael*: The determinants of east-west German migration: some first results CEPR Discussion paper series No. 764. 12 p.
- [61] *Drucker, F. Peter*: A hatékony vezető. Az eredményes irányítás kézikönyve. Park Kiadó, 1992. második kiadás 173 old.
- [62] *Langerné Rédei Mária*: A migráció értelmezésének és becslésének lehetőségei. Kandidátusi értekezés. Kézirat. 1987. 134 old.
- [63] *Fokkema, Tineke-de Jong Gierveld, Jenny-Nijkamp, Peter*: Internal elderly migration: An exploration of the literature. NIDI report No. 32, The Hague, 1993, 52 pp.
- [64] *Kornai János*: A puha költségvetési korlátról Közgazdasági Szemle. 1987. 7—8. sz. 881—887. old.
- [65] *Cséfalvy Zoltán*: Felharmadolt ország Magyarország regionális átrendeződése, 1989—1992. Valóság 1993/7. sz. 1—17. old.
- [66] *Miltényi Károly*: Az Európai Gazdaságdemográfiai Társaság 1992. évi ülése. Demográfia 1992/2. szám. 281—285. old.
- [67] *Rubinstein, Szergej Leonidovics*: Az általános pszichológia alapjai. Akadémia Kiadó, Budapest, 1983. (6. kiadás.) 443—504. old.
- [68] *Courgeau, Daniel*: Relation entre cycle de vie et migrations. Population 1984/3. 483—512. p.
- [69] *Bene Lajos*: Az MTA Demográfiai Bizottságának vitaülése. A magyarországi belső vándormozgalom elemzése. Demográfia 1967/1. 108—111. old.
- [70] *Tóth Olga*: Az életút (Life course) kutatásokról. Társadalomkutatás 1990/3—4. 57—63. old.
- [71] *Auriat, Nadia*: Who forgets? An analysis of memory effects in a retrospective survey on migration history. European Journal of Population 7/1991. 311—342. p.
- [72] *Russel, Bertrand*: A filozófia alapproblémái. Kossuth Könyvkiadó, 1991. 160 old.

MELLÉKLET

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
Budapest, V., Semmelweis u.9.
Tel: (36 1) 118-40-23
Telefax:(36 1) 117-41-92
Postacím: Budapest, Pf.78. H-1364

MIÉRT KÖLTÖZTEK AZ EMBEREK PÁSZTÓRA 1989—91-BEN?

c. egyéni kérdőív

A kérdőív sorszáma:

A kikérdezés időpontja:

A válaszadás önkéntes!

1992. július - október

1. Név:

1—férfi 2—nő

2. A bejelentkezés időpontja (év, hónap, nap):

3. Lakcím:

4.a. Mikor született (év, hónap, nap):

4.b. Születésekor édesanyja állandó lakóhelye megegyezett születési helyével?

1—igen
2—nem

4.c. Hol lakott az édesanyja?

5. Pásztóra KÖLTÖZÉSEKOR a családi állapota?

1—nőtlen, hajadon 2—házas 3—özvegy 4—elvált

6.a Pásztóra KÖLTÖZÉSEKOR a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

1— 8 általánosnál kevesebbet végzett	2— 8 általánost végzett
3— szakmunkásképző utolsó évfolyamát elvégezte	4— szakmunkásvizsgát tett
5— szakközépiskola utolsó évfolyamát elvégezte	6— szakközépiskolában érettségi bizonyítványt szerzett
7— gimnázium utolsó évfolyamát elvégezte	8— gimnáziumban érettségi bizonyítványt szerzett
9— technikum utolsó évfolyamát elvégezte	10— technikumban érettségi bizonyítványt szerzett
11— nem egyetemi szintű felsőfokú iskolai oklevél	12— egyetemi oklevél, diploma

6. b Szakiskolát végzett?

1—igen
2—nem

7. Melyik településről költözött Pásztóra?

8. Mikor költözött Pásztóra (év, hónap, nap):

9. Egyedül költözött Pásztóra?

igen (1) ⇒ ⇒ ⇒ 11. kérdésre!
nem (2)

10. Kivel együtt költözött?

1— férj	2— feleség	3— élettárs
4— gyermek
mégpedig	5— apa	6— anya
7— após	8— anyós	9— nagyszülők
mégpedig
10— dédszülők
mégpedig	11— egyéb rokon
mégpedig	12— nem rokon
mégpedig
13— testvér
mégpedig		15— unoka
mégpedig
16— dédunoka
mégpedig	17— menyé	18— vő

11. Saját elhatározásából költözött Pásztóra?

- 1—igen
- 2—nem
- 3—is-is

12. Milyen okok miatt hagyta el Pásztót megelőző lakóhelyét?
(Rangsorolja az okokat!)

.....

.....

.....

.....

13. Milyen tényezők miatt hagyta el nehéz szívvvel Pásztót megelőző lakóhelyét?
(Állapítson meg fontossági sorrendet!)

.....

.....

.....

14. Volt-e Pásztóval (mint jövőbeli lakóhelyével) szemben valamilyen fenntartása?

1—igen

2—nem ⇒ ⇒ ⇒ 16. kérdésre!

15. Melyek voltak ezek a fenntartások?
(Állapítson meg fontossági sorrendet!)

.....
.....
.....

16. Milyen tényezők miatt költözött éppen Pásztóra?
(Állapítson meg fontossági sorrendet!)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

17. Pásztóról szerzett ismereteit milyen forrásokból merítette? Kitől vagy honnan szerezte?
(Állapítson meg fontossági sorrendet!)

.....
.....
.....

18. Lakóhelyváltására vonatkozó döntésére a Pásztót megelőző lakóhely tisztítóerejének (12. kérdés), vagy Pásztó vonzóerejének (16. kérdés) volt nagyobb szerepe?

1—előző lakóhely tisztítóerejének

2—Pásztó vonzóerejének

3—egyenlő szerepük volt

4—nem tudja meghatározni

19. Jól érzi magát Pászión?

- 1—igen
- 2—nem
- 3—nem tudja meghatározni

20. Szándékozik-e tovább költözni a közeljövőben?

- 1—igen
- 2—nem ⇒ ⇒ ⇒ 23. kérdésre!
- 3—nem tudja

21. Hová szándékozik elköltözni?

- 3—nem tudja ⇒ ⇒

23. kérdésre!

- ⇒ ⇒

egy konkrét válasz esetén 22. kérdésre!

- ⇒ ⇒

több válasz esetén 22. kérdésre!

22. Miért éppen oda?

(Több ok esetén állapítson meg fontossági sorrendet!)

.....

.....

23. Pásztóra költözése előtti családi állapota?

- 1—nőtlen, hajadon
- 2—házas
- 3—özvegy
- 4—elvált

24. Jelenlegi családi állapota?

- 1—nőtlen, hajadon
- 2—házas
- 3—özvegy
- 4—elvált

25. Kivel (kikkel) élt egy háztartásban az előző lakásban?

- 1— férj
- 2— feleség
- 3— élettárs
- 4— gyermek
- 5— apa
- 6— anya
- 4— gyermek mégpedig
- 7— após
- 8— anyós
- 9— nagyszülők mégpedig
- 10— dédszülők mégpedig
- 11— egyéb rokon mégpedig
- 12— nem rokon mégpedig
- 13— testvér mégpedig
- 14— egyedül
- 15— unoka mégpedig
- 16— dédunoka mégpedig
- 17— menyé
- 18— vő

26. JELENLEG kivel (kikkel) él egy háztartásban?

1— férj	2— feleség	3— élettárs
4— gyermek
mégpedig	5— apa	6— anya
7— após	8— anyós	9— nagyszülők
mégpedig
10— dédszülők
mégpedig	11— egyéb rokon
mégpedig	12— nem rokon
mégpedig
13— testvér
mégpedig	14— egyedül	15— unoka
mégpedig
16— dédunoka
mégpedig	17— menyé	18— vő

27. El tudná mondani, hogy élete folyamán hány évesen, hová és miért költözött?
(Segítsen kitölteni a táblázatot!)

	Hány évesen?	Mikor?	Hová?	Állandó vagy ideiglenes jelleggel	Miért költözött el? (Elsődleges ok!)
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					

28.a Dolgozott-e, folytatott-e (aktív) kereső tevékenységet közvetlenül Pásztóra KÖLTÖZÉSE ELŐTT?

1—igen ⇒ ⇒ ⇒ 29. kérdésre!

nem, mert:

2—gyed-en lévő	3—gyes-en lévő	4—saját jogon
öregségi
nyugdíjas	5—saját jogon
rokkantsági
nyugdíjas	6—saját jogon
rokkantsági vagy
egyéb járadékos
7—özvegyi jogon
nyugdíjas
járadékos	8—bölcsődébe járó
gyermek	9—óvodába járó
gyermek	10—általános
iskolába tanuló	11—szakmunkásta-
nuló
12—középfoku
szakiskolai
tanuló	13—középiskolai
tanuló	14—főiskolai,
egyetemi hallgató	15—első ízben
elhelyezkedni
kívánó	16—állást kereső
munkanélküli

17—egyéb eltartott,
mégpedig: ...

⇒ ⇒ ⇒

4., 5., 6., 7. kódszámok esetén 28.b kérdésre;
különben 33. kérdésre!

28.b Nyugdíjazása előtti utolsó foglalkozása?

29. Pásztóra költözése előtti munkahelye?

30. Melyik településen volt ez a munkahelye?

31. Mi volt a foglalkozása (beosztása)?

32. Fő foglalkozása mellett folytatott-e kiegészítő kereső tevékenységet?

0—nem ⇒ ⇒ ⇒

33. kérdésre!

igen, mégpedig:

1—vállalati (szövetkezeti),
intézményi GMK-ban	2—állami gazdasági,
szövetkezeti
szakcsoportban	3—magánszemély által
létrehozott GMK-ban,
vagy egyéb csoportos
vállalkozásban
4—vállalatnál, szövetke-
zetnél, intézménynél
másodállásban,
mellékfoglalkozásban	5—alkalmi megbízással	6—önállónál
7—önállóként, működési
engedéllyel	8—háztáji kisegítő
gazdaságban	9—egyéb,
mégpedig: mégpedig:

33.a Közvetlenül Pásztóra költözése UTÁN dolgozott-e, folytatott-e (aktív) kereső tevékenységet?

1—igen ⇒ ⇒ ⇒

34. kérdésre!

nem, mert:

2—gyed-en lévő	3—gyes-en lévő	4—saját jogon
öregségi
nyugdíjas	5—saját jogon
rokkantsági
nyugdíjas	6—saját jogon
rokkantsági vagy
egyéb járadékos
7—özvegyi jogon
nyugdíjas
járadékos	8—bölcsődébe járó
gyermek	9—óvodába járó
gyermek	10—általános
iskolába tanuló	11—szakmunkásta-
nuló
12—középfoku
szakiskolai
tanuló	13—középszintű
tanuló	14—főiskolai,
egyetemi hallgató	15—első ízben
elhelyezkedni
kívánó	16—állást kereső
munkanélküli
17—egyéb eltartott,
mégpedig: ...	⇒ ⇒ ⇒	4., 5., 6., 7. kódszámok esetén 33.b kérdésre;
különben 38. kérdésre!		

33.b Nyugdíjazása előtti utolsó foglalkozása?

34. Közvetlenül Pásztóra költözése UTÁN a munkahelye?

35. Melyik településen volt ez a munkahelye?

36. Mi volt a foglalkozása (beosztása)?

37. Közvetlenül Pásztóra költözése UTÁN fő foglalkozása mellett folytatott-e kiegészítő kereső tevékenységet?

--	--

0—nem ⇒ ⇒ ⇒

38. kérdésre!

igen, mégpedig:

1—vállalati (szövetkezeti),
intézményi GMK-ban	2—állami gazdasági,
szövetkezeti
szakcsoportban	3—magánszemély által
létrehozott GMK-ban,
vagy egyéb csoportos
vállalkozásban
4—vállalatnál, szövetke-
zetnél, intézménynél
másodállásban,
mellékfoglalkozásban	5—alkalmi megbízással	6—önállóan
7—önállóként, működési
engedéllyel	8—háztáji kisegítő
gazdaságban mégpedig:	9—egyéb,
mégpedig:

38.a JELENLEG dolgozik-e, folytat-e (aktív) kereső tevékenységet?

--	--

1—igen ⇒ ⇒ ⇒

39. kérdésre!

nem, mert:

2—gyed-en lévő	3—gyes-en lévő	4—saját jogon
öregségi
nyugdíjas	5—saját jogon
rokkantsági
nyugdíjas	6—saját jogon
rokkantsági vagy
egyéb járadékos
7—üzvegyi jogon
nyugdíjas
járadékos	8—bölcsődébe járó
gyermek	9—ővódába járó
gyermek	10—általános
iskolába tanuló	11—szakmunkásta-
nuló
12—középfoku
szakiskolai
tanuló	13—középiskolai
tanuló	14—főiskolai,
egyetemi hallgató	15—első ízben
elhelyezkedni
kívánó	16—állást kereső
munkanélküli
- 17—egyéb eltartott,
mégpedig: ...

4., 5., 6., 7. kódszámok esetén 38.b kérdésre;
különben 43. kérdésre!

38.b Nyugdíjazása előtti utolsó foglalkozása?

39. JELENLEGI munkahelye?

40. Melyik településen van ez a munkahely?

--	--	--	--

41. Mi a foglalkozása (beosztása)?

42. JELENLEG folytat-e kiegészítő kereső tevékenységet fő foglalkozása mellett?

0—nem

igen, mégpedig:

1—vállalati (szövetkezeti),
intézményi GMK-ban	2—állami gazdasági,
szövetkezeti
szakcsoportban	3—magánszemély által
létrehozott GMK-ban,
vagy egyéb csoportos
vállalkozásban
4—vállalatnál, szövetke-
zetnél, intézménynél
másodállásban,
mellékfoglalkozásban	5—alkalmi megbízással	6—önállónál
7—önállóként, működési
engedéllyel	8—háztáji kisegítő
gazdaságban mégpedig:	9—egyéb,
mégpedig:

43. Milyenek voltak a lakáskörülményei Pásztót megelőző lakóhelyén, és milyenek most?
(Segítsen kitölteni a táblázatot!)

Lakáskörülmények	Pásztóra költözés előtt	Jelenleg
A) JOGCÍM:		
Tulajdonos (1)		
Tulajdonos családtagja (2)		
Főbérlet(vagy szolgálati lakás bérletje),vagy annak családtagja (3)		
Társbérlet vagy annak családtagja (4)		
Albérlet (5)		
Árnybérlet (6)		
Jogcím nélkül vagy szivességi alapon (7)		
Egyéb jogcímen (8) mégpedig:		
B) LAKÓSZOBÁK SZÁMA?		
C) ALAPTERÜLET?		
D) KOMFORTFOKOZAT:		
Konyha (főzőfülke)		
Fürdőszoba		
Vízöblítéses WC		
Lakáson kívüli WC (árnyékszék)		
Közművesített áramellátás		
Közművesített vízellátás		
Közművesített szennyvízelvezetés		
Melegvízellátás biztosított		
Vízvétel lehetősége biztosított		
Központos fűtési móddal rendelkezik		
Egyedi fűtési móddal rendelkezik		
Ablaka és üvegezett ajtaja van		
Eűthető		
Árnyékszék használata biztosított		
E) A LAKÁS BEOSZTÁSA (ELRENDEZÉSE) HOL VOLT JOBB?		
F) A LAKÁS TÁGABB KÖRNYEZETE HOL VOLT KELEMESEBB?		

KÖSZÖNÖM, HOGY VÁLASZOLT A KÉRDÉSEKRE!

KÉRDÉSEK A KÉRDEZŐ RÉSZÉRE

- + 1. *Jelen volt-e más családtag a kérdezésnél?*
 Végig jelen volt(1)
 Nem végig, de a költözés okai kérdéseknél jelen volt(2)
 Ritkán volt ott(3)
 Egyáltalán nem volt jelen(4) ⇒ ⇒ ⇒ + **4. kérdésre!**
- + 2. *Befolyásolta-e a válaszadást a költözés okai kérdéseknél?*
 Igen(1)
 Nem(0) ⇒ ⇒ ⇒ + **4. kérdésre!**
- + 3. *Mekkora befolyást gyakorolt?*
5	4	3	2	1
nagyot				jelentéktelen befolyást
- + 4. *Milyennek ítélte meg a kérdezett együttműködési készségét?*
5	4	3	2	1
készségesen együttműködő				alig együttműködő
- + 5. *A kérdezettet valamilyen korlátozott képessége akadályozta-e a válaszadásban?*
 nem(0)
 igen: rosszul hall(1)
 nem beszél jól magyarul(2)
 egyéb(3), mégpedig:
- + 6. *Volt-e valamilyen más zavaró körülmény a kérdezés során?*
 nem(0)
 igen, mégpedig:
- + 7. *A válaszok megbízhatósága a kérdező szerint:*
5	4	3	2	1
tökéletesen megbízható				teljesen megbízhatatlan
- + 8. *A válaszok logikai összhangja a kódoló szerint:*
5	4	3	2	1
teljes összhang				összhang teljes hiánya
- + 9. *Voltak-e kényes, feszült légkört előidéző kérdések?*
 nem(0)
 igen, mégpedig:

KIEGÉSZÍTŐ ADATLAP

a 14 éven aluli nem egyedül költöző gyermekek részére.

Sorszám
A kikérdezés időpontja

1. *Név:*

2. *A bejelentkezés időpontja:*

3.a *Mikor született (év, hó, nap)?*

3.b *Születésekor édesanyja állandó lakóhelye, megegyezett a születési helyével?*

1—igen

2—nem

3.c *Hol lakott az édesanyja?*

4. *Melyik településről költözött Pásztóra?*

5. *Kivel együtt költözött?*

1—apával

2—anyával

3—nagyszülőkkel

mégpedig

4—egyéb rokonnal

5—nem rokonnal

6—testvérrrel

mégpedig

mégpedig

mégpedig

1992. július — október

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982-1985).
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei (1982-1990).
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. A népsségelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségeiről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872-1873).
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Fiatalkori terhesek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001 (Előzetes változat).
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok.
A Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17-18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. A népesség területi elhelyezkedése és mozgása.
Pécs, 1984. április 25-26.
26. A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880-2050.
27. A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők.
A KSH Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12-13.
30. Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet nemzetközi szemináriuma Budapest,
1986. október 14-15.
32. Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Az 1986-2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest,
1987. január 28.
35. A családok és háztartások előreszámítása, 1986-2021.

1989.

36. A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos vitaülése Budapest,
1988. június 2.
38. Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről - 1989.

1991.

39. Abortuszkérdés Magyarországon - 1991.
40. Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási
program általános ismertetése.)
41. Sokgyermekes családok.

1992.

42. A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.

45. Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
 46. Élettársi kapcsolatok Magyarországon.
- 1993.
47. Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
 48. Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
 49. Nemzetközi vándorlás — Magyarország.